

GERBIAMIEJI SKAITYTOJAI!

Neveltui pirmąjį šių metų žurnalo numerį skyrėme autonomizmo klausimui – iš teorinio lygmens svarstybų ir regioninio pobūdžio politinių problemų jis daug kam netikėtai tapo pasaulinio masto geopolitiniu iššūkiu, jau šiandien pakeitusiu tarptautinę padėtį ir iškėlusiu neatidėliotinių praktinių veiksmų bei intelektinių išvalgų būtinybę.

Būtent autonomizacijos filosofija, strategija ir taktika remiantis Ukrainos Maidano antikorupcinė revoliucija buvo mutuota į Ukrainos rusakalbių sukilimą, padėjusį Rusijai atplėšti Krymą ir sukelti ilgalaikį pietryčių Ukrainos etninį konfliktą, tebegresiantį Ukrainos teritorijos vientisumui, Rusijos Federacijos ir Europos Sąjungos susipriešinimui ir tarptautinio susitarimo dėl pokarinių sienų nekintamumo tvarumui.

Antrąjį šių metų žurnalo numerį pradedame Krymo aneksijos pasekmių pasaulio politikai analize, o *Dokumentų* skyriuje skelbiame abi – Rusijos prezidento Vladimiro Putino ir JAV prezidento Barako Obamos – kalbas, žyminčias epochinio masto pasaulio politikos pokyčius, kuriuose nuo šiol turės bazuotis ir Lietuvos nepriklausomybės mąstymai bei veiksmai. Kaip Lietuva mato save šiuo lemtingu momentu, pristatome Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės metiniu pranešimu.

Tęsiame Lietuvos autonomizacijos analizę: publikuojame Lietuvos lenkų autonomininkų veiklos 1988–1990 metais apžvalgą bei jų šių dienų pastangų atsiriboti nuo valstybinės lietuvių kalbos pietryčių Lietuvoje kritiką.

Šiame kontekste itin aktualiai skamba Jozefo Ratzingerio, popiežiaus Benedikto XVI, dar 2005 metais pasakyti žodžiai apie Europos esmę – jos etniškumus vienijantį tikėjimą, kuris vienintelis tegali padėti įveikti Europą pamažu dusinantį profaniškumą.

Redaktorius

1 p.
Lietuvos Respublikos
Aukščiausiosios
Tarybos rūmų gynėjas
1991 m. sausio
dienomis. Vilnius,
1991 m.
Fotografą Gediminas
Ilgūnas. LCVA.

FAKTAI IR IŽVALGOS**ALVYDAS MEDALINSKAS**

NAUJAS TARPTAUTINIS NEPRIKLAUSOMYBĖS KONTEKSTAS

10 veiksmų, nulėmusių pasaulio dėmesį Ukrainai

2013 m. pabaigos – 2014 m. įvykiai Ukrainoje sudrebino ne tik Rytų Europos regioną, bet ir visą pasaulį. Didesnių ar mažesnių neramumų, netgi ginkluotų konfliktų šalies viduje netrūksta įvairiose mūsų planetos vietose, tačiau būtent Ukraina patraukė galingiausių pasaulio valstybių politikos, žiniasklaidos, piliečių dėmesį. Kodėl?

Tai nulėmė konkretūs veiksniai. Visų pirma, tai metai, kai pasaulis mini šimtmetį nuo Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Jis prasidėjo dėl labai atsitiktinių įvykių tolimame nuo galingų valstybių interesų sankirtos Europos krašte, kai niekas negalėjo nuspėti, jog tai gali būti pasaulinio karo pradžia. Todėl įvykiai Ukrainoje lyginami su 1914 m. įvykiais pabrėžiant, kad jie neturi vesti prie plataus masto karo.

Antra, Ukraina yra svarbi Rusijai, jos kuriamiems dariniams posovietinėje erdvėje, Rusijos santykiams su Europos Sąjunga, NATO, Vakarų šalimis.

Trečias veiksnys – Rusijos veiksmai Ukrainoje, kurie gali sugriauti tarptautinės teisės pamatus ir pasaulio tvarką, susikūrusią Europoje bei pasaulyje po Antrojo pasaulinio karo, o vėliau įtvirtintą po Šaltojo karo, žlugus Sovietų Sąjungai. Šie veiksmai pažeidžia Ukrainos valstybės teritorijos vientisumą. Visos Europos valstybės kartu su JAV ir Kanada 1975 m. Helsinkyje pasirašė susitarimą, užtikrinusį taiką Europoje ir sienų neliečiamumo principą. Atplėšus Krymo teritoriją nuo Ukrainos šis susitarimas buvo pažeistas, nors Rusija skelbiasi esanti Sovietų Sąjungos teisių perėmėja ir privalo šio susitarimo laikytis.

Ketvirtas veiksnys: Krymas ne tik buvo atplėštas nuo Ukrainos, bet ir aneksuotas Rusijos, todėl tai labai skiriasi nuo Kosovo įvykių, kuriuos kaip precedentą mėgsta nurodyti Rusija. Po Sovietų Sąjungos įvykdytos pakartotinės Baltijos šalių okupacijos ir aneksijos Antrojo pasaulio karo pabaigoje Europa 70 metų gyveno be aneksijų.

Penktas veiksnys yra tarptautine teise garantuoto tautų apsisprendimo principo pakeitimas į diasporos teisę atsiskirti nuo vienos valstybės ir prisijungti prie kitos. Tai atsispindi Rusijos prezidento Vladimiro Putino kalbose apie vadinamąjį rusų pasaulį. V. Putino elgesys darosi panašus į Hitlerio veiksmus jungiant vokiečių žemes – tai Sudetų aneksija, Austri-

jos anšliusas, Memelio (Klaipėdos) atplėšimas nuo Lietuvos, noras kontroliuoti Dancigo (Gdansk) koridorių, privedęs prie Antrojo pasaulinio karo. Todėl Rusijos veiksmai Ukrainoje pradėti lyginti ir su Antrojo pasaulinio karo priežastimis, o V. Putinas – su Hitleriu.

Šeštas veiksnys: Krymo aneksiją ir Rytų Ukrainos destabilizaciją Rusija vykdo ne tik vadinamaisiais referendumais, bet ir hibridiniu karu, kai atsisakoma kitos šalies teritorijos okupacijos konvencine ginkluote. Vietoj to yra siunčiamos be atpažįstamųjų ženklų profesionaliai parengtos specialiosios pajėgos ir sudaromas įspūdis, kad sukilo vietos žmonės. Pastarųjų nuotaikas dar kaitina prieš centrinę valdžią nukreipta galinga informacinė karą vykdanči propagandos mašina. Manoma, kad dabar šią hibridinio karo formą gali pradėti taikyti įvairios valstybės ir kituose pasaulio kraštuose.

Septintas veiksnys – tai smūgis per pasaulio tvarką, kuri grindžiama raginimu atsisakyti gaminti ir turėti branduolinį ginklą mainais į saugumo užtikrinimą remiantis įtakingiausių pasaulio valstybių garantijomis. Jeigu įtakingiausios pasaulio branduolinės valstybės neužkirto kelio Krymo atplėšimui nuo Ukrainos po to, kai ši sutiko atsisakyti branduolinio ginklo, kodėl kitos šalys turi tikėtis, kad bus apsaugotos?

Aštuntas veiksnys: Rusijos ideologija, per politiką Ukrainoje siekianti peržiūrėti po Šaltojo karo susiklosčiusią pasaulio tvarką. Tokia Rusijos politika yra ir pretekstas pakirsti Vakarų šalių, visų pirma JAV, įtaką Rytų Europoje ir pasaulyje, parodyti, kad šios šalys nieko negali priešpastatyti Rusijos politikai, paremtai karinės galios ir jėgos principu.

Devintas veiksnys: yra ir daugiau pasaulio valstybių, kurios norėtų revizuoti pasaulio tvarką, susiklosčiusią po Šaltojo karo. Visų pirma tai Kinija. O ir Rusija vis stipriau demonstruoja savo ambicijas kituose regionuose, pavyzdžiui, Arktikoje. Todėl Rusijos elgesio Ukrainoje pasekmės gali būti globalinės, o visi žino, kad būtent noras keisti pasaulio tvarką buvo viena iš pagrindinių abiejų pasaulinių karų priežasčių.

Dešimtas veiksnys yra apskritai tarptautinių garantijų patikimumo klausimas. Jeigu nesuveikė Rusijos ir Vakarų garantijos saugoti Ukrainos teritorijos vientisumą, kas gali užtikrinti, kad tokios garantijos suveiks JAV partneriams Azijoje ar Baltijos šalims.

Pirmojo pasaulinio karo aidas Ukrainos įvykiuose

Artėjant 2014 metams, kai pasaulis rengėsi minėti Pirmojo pasaulinio karo šimtąsias metines, pasirodė knygų, straipsnių, bandančių atskleisti šio karo kilmės užkulisius, prie šio karo privedusius galingųjų pasaulio valstybių interesus, išanalizuoti padarytas klaidas, spėliota, kuris pasaulio regionas yra potencialus karo sukėlėjas šiandien.

Niujorko universiteto profesorius Jenas Bremeris (Ian Bremmer) vienu didžiausių geopolitinių iššūkių pasauliui 2014 m. įvardijo Irano branduolinio ginklo kūrimą, įtampą tarp Kinijos ir Japonijos Rytų Kinijos jūroje ir tolesnį konflikto eskalavimą Artimuosiuose Rytuose, tiesiogiai Sirijos neminėdamas, tačiau, matyt, turėdamas omenyje ir ją, vėl augantį teroristinės Alkaidos aktyvumą, blogėjančią saugumo situaciją Irake.

Tarp pasaulinio nestabilumo priežasčių jis taip pat paminėjo globalios lyderystės nykimą pasaulyje ir augantį Rusijos prezidento V. Putino norą įsiveržti į tarptautinę politiką tuo metu, kai JAV stiprėjo atsitraukimo iš jos nuotaikos. Šias mintis jis išsakė 2014 m. sausio 29 d., kai Kijevo Maidane jau keletą mėnesių stovėjo žmonės, o iki kruvinų susirėmimų ir prezidento Viktoro Janukovyčiaus pabėgimo iš šalies dar buvo beveik mėnuo. Įvykiai Ukrainoje tada neatrodė grėsmė.

Juo labiau jie neatrodė tokie 2014 m. išvakarėse, kai įtakingos Rusijos užsienio politikos tarybos prezidentas Igoris Ivanovas pareiškė, kad vienas svarbiausių iššūkių yra įvykiai Sirijoje. Jis taip pat atkreipė dėmesį, kad yra daug kitų problemų, galinčių sukelti regioninį ar net globalinį nesaugumą. Tarp tokių jis paminėjo Afganistaną, Iraką, Somalį, saugumo padėtį Korėjos pusiasalyje, intervencijos praktiką pradedant Jugoslavija ir baigiant

Libija, kurios pasekmių tai dariusios šalys nenumatė. Todėl neatrodė, kad visos minėtos krizės gali sukelti Trečiąjį pasaulinį karą, ir buvo daroma išvada, kad pasaulis dabar yra saugesnis nei 1914 m.

Tokią išvadą jau prasidėjus įvykiams Ukrainoje padarė ir profesorius Kristoferis Klarkas (Christopher Clark) iš Kembridžo universiteto, garsios knygos „Lunatikai“ („Sleepwalkers“) apie Pirmojo pasaulinio karo priežastis autorius. Jis tvirtina, kad dabar geopolitinės sąlygos yra kitokios. Ambicingos kaizero Vilhelmo Vokietijos veiksmai Serbijos atžvilgiu skiriasi nuo atsargios ES ir JAV pozicijos dėl įvykių Ukrainoje ir negali sukelti karo.

Kovo pradžioje Rusijai pradėjus veiksmus, atvedusius į Krymo aneksiją, Liuveno katalikų universiteto profesorius Vincentas Laborderi (Vincent Laborderie) jau daro prielaidas, kad situacija Ukrainoje teoriškai gali tapti panašia į tą, kuri buvo 1914 m. Pavyzdžiui, jeigu Rusijai pradėjus karą su Ukraina, įsikištų ir Lenkija. Tačiau jis tuoj pat pripažįsta, kad toks katastrofinis scenarijus yra labai neįtikėtinas.

Nenuostabu, kad kalbų apie galimą 1914 ir 2014 metų įvykių panašumą ypač daug Vokietijoje, kuri ir pradėjo Pirmąjį pasaulinį karą. Viena iš valdančiųjų Vokietiją partijų, socialdemokratai, prasidėjus Krymo krizei paskelbė pareiškimą, kad Europa stovi prie karinės konfrontacijos slenkščio, ir įspėjo Vyriausybės vadovę kanclerę Angelą Merkel, jog praėjus 100 metų po Pirmojo pasaulinio karo karinė jėga niekada nebegali būti naudojama politikoje.

Vokietijos politikai ir žiniasklaida pabrėžia, kad šiandien politikoje daugiau dėmesio skiriama diplomatijai nei karinės jėgos panaudojimui. Vokietijos užsienio reikalų ministras socialdemokratas Frankas Valteris Šteinmėjeris (Frank Walter Steinmeier) pažymėjo, kad 1914 m. karą sukėlė ne tik politinio bei karinio elito, bet ir diplomatijos krizė. Dabar to nėra.

Kanclerė A. Merkel kovo dienomis vieną pasisakymą pradėjo paminėdama 1914-uosius. Ji pabrėžė, kad pasaulis gerai suprato, kokią vertę turi taika, laisvė ir klestėjimas.

Todėl viena iš priežasčių, kodėl taip atsargiai Vokietija vertina Rusijos agresiją Ukrainoje, ir yra noras bet kokia kaina išvengti 1914 m. klaidų, kai Vokietijai parėmus Austriją, prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Likimo ironija: 1938 m. agresyvios Hitlerio politikos akivaizdoje ir Vakarų šalys nenorėjo kartoti 1914 m. klaidų, todėl vietoj paramos Čekoslovakijai, į kurios Sudetų sritį Hitleris nusitakė, buvo nueita keliu, panašiu į tą, kuris nuvedė į Krymą. Nesustabdžius agresoriaus, jo apetitai tik išaugo.

Štai kodėl įvykiams Ukrainoje jau gerokai įsibėgėjus žinomas JAV politologas Harvardo universiteto profesorius Grehamas Elisonas (Graham Allison) pakartotinai iškėlė klausimą, ar Ukrainos krizė gali sukelti dar vieną pasaulinį karą. Ir jo išvada nėra tokia optimistinė kaip pirmiau minėtų politikų ir politikos apžvalgininkų. Jis pažymi, kad dabartinė krizė yra daug rimtesnė, nei atrodo iš pirmo žvilgsnio, ir primena, kad 1914-aisiais taip pat niekas nemanė, kad ekshercogo nužudymas gali atvesti prie pasaulinio karo.

1914 m. buvo bandoma išvengti karo Austrijai iškėlus reikalavimą Serbijai, kad ši pati neutralizuotų ekshercogą nužudžiusią teroristinę organizaciją „Juodoji ranka“, o jeigu ši to nenorės daryti, tai Austrija tai padarys pati, įvedusi armiją į Belgradą.

O dabar Rusija kaltina Ukrainą turint neteisėtų karinių grupuočių, visų pirma, organizaciją „Dešinysis sektorius“, kurią vadina fašistais ir smogikais. Ji ragina Vakarus bei Ukrainą nuginkluoti šias grupuotes, o jeigu tai nebus padaryta arba jeigu, jos įsitikinimu, kils grėsmė rusakalbiams gyventojams, skelbia turinti teisę įvesti savo kariuomenę į Ukrainą.

Visi politikai, politologai pripažįsta, kad dėl Ukrainos nei Jungtinės Valstijos, nei jokia kita valstybė karo su Rusija nepradėtų, tačiau kelia klausimą, kas būtų, jeigu Rusija žengtų tokį žingsnį, pavyzdžiui, Baltijos valstybių atžvilgiu? Ar tai nereikštų pasaulinio karo?

Beje, tas pats profesorius J. Bremeris, kurio mintys cituotos pradžioje, gegužės 13 d. Rusijos veiksmus Ukrainoje jau pavadino didžiausiu geopolitiniu konfliktu, su kuriuo Vakarų pasaulis susiduria po teroristų atakos JAV 2011 m. rugsėjo 11 d.

Be Ukrainos Rusija niekada nebus imperija...

Garsus JAV politikas ir politologas Zbignevas Bžezinskis (Zbigniew Brzeziński) pasakė žodžius, kuriuos išgirdo ne tik Vakaruose, bet ir Rusijoje. Jie tiksliai apibrėžia Ukrainos svarbą Rusijai.

Pasak Z. Bžezinskio, po Ukrainos praradimo labai susiaurėjo Rusijos geostrateginio pasirinkimo erdvė. Be Baltijos valstybių ir Lenkijos Rusija ir toliau galėtų pretenduoti į lyderystę Eurazijos imperijoje. Tačiau be Ukrainos Rusijos imperijos restauracija negyvybinga, ar tai būtų daroma NVS bazėje, ar įgyvendinant euroazinį projektą.

Rusijos prezidentas V. Putinas turi ambicijų restauruoti imperiją – tai visiems aišku. 2005 m. Sovietų Sąjungos žlugimą jis pavadino didžiausia praėjusio amžiaus geopolitine katastrofa, o jo norą restauruoti imperiją per integracinius projektus posovietinėje erdvėje pastebėjo ne vienas politologas ir apžvalgininkas.

Šie V. Putino inicijuojami integraciniai projektai – tai Muitų sąjunga, įkurta 2010 m., ir Eurazijos Ekonominė Sąjunga, kuri turi pradėti veikti nuo 2015 m. Rusija labai tikėjosi, kad Ukraina dalyvaus šiuose abiejuose integraciniuose projektuose.

Rusijos politologas Dmitrijus Treninas (Dmitrij Trenin), dirbantis JAV Karnegio fonde Maskvoje, tiksliai apibrėžė dvi pagrindines tokio Maskvos intereso priežastis. Pirmiausia V. Putinas ir jo aplinka Kremliuje suvokia, kad pagal ekonomikos ir demografijos išsivystymo lygį Rusija negali lygintis su Europos Sąjunga, todėl Rusijos ir ES santykiai visada bus nusverti Vakarų link. Šiuo metu kuriama Eurazijos Ekonominė Sąjunga šią nelygybę galėtų subalansuoti, bet su sąlyga, kad prie jos prisijungtų Ukraina. V. Putino suvokimu, Ukraina suteiktų kritinę masę šiam integraciniam projektui.

Eurazijos Ekonominė Sąjunga prezidentui V. Putinui yra ir priemonė išlaikyti savo įtaką posovietinėje erdvėje, svarbi ir kaip buferis, galintis apsaugoti Rusiją nuo žalingų idėjų bei vertybių.

Štai kodėl kilo toks susirūpinimas Maskvoje, kai Ukraina pareiškė norą Vilniuje per ES Rytų partnerystės viršūnių susitikimą 2013 m. pasirašyti Asociacijos sutartį. Toks Ukrainos žingsnis būtų palaidojęs V. Putino viltis posovietinėje erdvėje sukurti integracinius darinius, kurie galėtų būti atsvara Vakarų, taip pat ir ES, politikai.

Praradimo nuotaikos Rusijoje buvo stiprios nuo pat pirmųjų dienų, kai Ukraina tapo nepriklausoma valstybė. Jas tiksliai pastebėjo Z. Bžezinskis. Jis teigė, kad nepriklausomos Ukrainos atsiradimas ne tik privertė visus Rusijos gyventojus permąstyti jų pačių politinę ir etninę priklausomybę, bet reiškė ir didelę Rusijos valstybės geopolitinę nesėkmę. Priversta atsisakyti daugiau nei 300 metų imperijos istorijos, Rusija neteko ir potencialiai turtingos pramonės bei žemės ūkio su 52 mln. žmonių, artimų etniniu ir religiniu požiūriu ir galinčių paversti šią šalį tikrai galinga, pasitikinčia savimi imperine valstybe. Ukrainos valstybė reiškė ir tai, kad Rusija praranda dominuojančią padėtį Juodojoje jūroje.

Šios praradimo nuotaikos stipriai atsispindi paties V. Putino kalbose. Jis cituoja beveik šimto metu senumo Rusijos pilietinio karo Baltųjų savanorių armijos vado generolo Antono Denikino žodžius: nusikaltimą daro net tas, kuris tik pradeda kalbėti apie galimą Ukrainos atskyrimą nuo Rusijos, negalima skaldyti Rusijos teritorijos, juo labiau kai kalbama apie Ukrainą, Malorosijos (Mažosios Rusijos) žemę.

V. Putinas pripažino, kad XXI amžiuje jis turi susitaikyti su tuo, jog Ukraina yra nepriklausoma valstybė, tačiau Rusijos ryšį su šia valstybe tikėjosi išlaikyti jai įsijungus į integracinius projektus – Muitų Sąjungą ir Vieningą ekonominę erdvę. V. Putinas vylėsi, kad Ukraina be jokių abejonių prisijungs prie šių procesų. Tačiau taip neatsitiko, ir Rusija ėmėsi veiksmų prieš Ukrainą, pradėdama nuo Krymo ir Sevastopolio uosto, kurį kelis šimtmečius laikė raktu į viešpatavimą Juodojoje jūroje.

Pažeistas kertinis Europos ir pasaulio saugumo principas

Kad Ukrainą išlaikytų savo įtakos zonoje ir prisijungtų Krymą, kurį strateginiu ir mentaliniu požiūriu laikė labai svarbiu Rusijai, V. Putinas ryžosi pažeisti principą, Europoje vadinamą saugumo ir stabilumo garantu. Tai valstybės sienų neliečiamumo ir teritorijos vientisumo principas, įtvirtintas 1975 m. Helsinkio Aktu.

Net ir skylant Sovietų Sąjungai bei Jugoslavijai buvo stengtasi maksimaliai šio principo nepažeisti, kad po federacijų žlugimo atsiradusios naujos valstybės išlaikytų tas pačias valstybių sienas, kokios buvo ir tarp federacijos subjektų. Beje, Kosovas, panašiai kaip Serbija, Kroatija ar Slovėnija, irgi buvo savarankiškas Jugoslavijos federacijos subjektas su teise atsiskirti, todėl jo atsiskyrimas sienų neliečiamumo principo Europoje nepažeidė. Teritorijų gi, kurios atsiskyrė nuo respublikų žlugus Sovietų Sąjungai ar buvo užgrobtos, tokių kaip Kalnų Karabachas, Padniestrė, Pietų Osetija ar Abchazija, nepriklausomybės tarptautinė bendruomenė nepripažįsta.

Rusijos veiksmai Kryme pažeidė ir Jungtinių Tautų principą, kuris skelbia atsisakymą grasinti jėga bei naudoti jėgą prieš kitos valstybės teritorijos vientisumą ir politinę nepriklausomybę. Už Europos ribų šis principas ne kartą buvo pažeistas.

Svarstant situaciją Ukrainoje Rusija, kaip Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos nuolatinė narė, turėjo teisę blokuoti rezoliuciją (tą ir padarė), smerkiančią agresiją prieš Ukrainą. Tačiau kai analogiška rezoliucija buvo svarstoma 2014 m. kovo 27 d. Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje, ji buvo priimta didele balsų dauguma. (100 balsų – už rezoliuciją, 11 – prieš ir 58 susilaikė). Prieš balsavo tik artimiausieji Rusijos sąjungininkai – Baltarusija, Armėnija, Kuba. Net Kinija susilaikė.

Paryžiaus universiteto tarptautinės teisės profesorius Emanuelis Deko (Emmanuel Decaux) teigia, kad toks Jungtinių Tautų balsavimas dėl rezoliucijos, nepripažįstančios referendumo Kijeve legitimumo ir palaikančios Ukrainos teritorijos vientisumą, demonstruoja Rusijos diplomatinę izoliaciją dėl jos politikos Ukrainoje. Kartu tai rodo, kokiam dideliui skaičiui pasaulio valstybių yra svarbus teritorijos vientisumo principas.

Po Krymo aneksijos buvo dar aiškiau suvokta, kokią reikšmingą vaidmenį Maskvos politikai posovietinėje erdvėje vaidina neišspręsti etniniai konfliktai, todėl Vakarų šalys ir visų pirma JAV nutarė sutelkti jėgas nagrinėjant Kalnų Karabacho klausimą.

Šią teritoriją, kuri pagal tarptautinę teisę pripažįstama Azerbaidžanui, kontroliuoja Armėnija. Azerbaidžanas norėtų atsiimti ją diplomatinio keliu ar panaudojęs karinę jėgą, tačiau to negali padaryti, nes Armėnijoje dislokuotos Rusijos karinės pajėgos. Akivaizdu, kad kol Rusijos pajėgos bus Armėnijoje, ši šalis bus priversta susilaikyti nuo suartėjimo su Vakarais, o kol Armėnija jaus karinę grėsmę iš Azerbaidžano, tol ji pati prašys Rusijos armiją pasilikti.

Kodėl Krymas – tai ne Kosovas

Siekdamas pateisinti Krymo atplėšimą nuo Ukrainos, V. Putinas nuolat primena Kosovą, kur Jungtinių Tautų pripažįstama teise į apsisprendimą pasinaudojo albanai, o Vakarų šalys Kosovo nepriklausomybę 2009 m. pripažino. „Kažkodėl kas galima albanams Kosove, draudžiama rusams, ukrainiečiams ir Krymo totoriams Kryme. Vėlgi kyla klausimas: kodėl?“ – klausė jis kreipdamasis į Rusijos Federalinio Susirinkimo narius.

Remdamasis šia analogija, V. Putinas kaltina Vakarus dvigubais standartais. Tačiau jis ignoruoja keletą esminių dalykų. Visų pirma, skirtingai nuo Kosovo Jugoslavijoje Krymas konstitucinės teisės atsiskirti nuo Ukrainos neturėjo. Vadinasi, Krymo atplėšimas nuo Ukrainos pažeidė ne tik tarptautinę teisę, bet ir Ukrainos konstitucinę teisę.

Kremlius tvirtina, kad NATO įsikišimui į Jugoslavijos įvykius Jungtinių Tautų Saugumo Taryba nedavė sankcijos, o Jungtinių Tautų rezoliucijos numatė tokią įvykių eigą, jeigu

Belgradas prieš albanus panaudotų jėgą. Be to, Kosovo albanai patyrė labai didelių žmogaus teisių pažeidimų. Jokio panašaus smurto iš centrinės valdžios pusės Kryme nebuvo.

Galima nurodyti daug įvairių detalių, kaip teisinėmis ir diplomatinėmis priemonėmis buvo pasiekta Kosovo nepriklausomybė. To nebandė daryti Rusija Kryme. Be to, Kosovo nepriklausomybės Vakarai nepripažino vienu žingsniu ir akimirksniu. Nepriklausomybę Kosovas paskelbė 2008 m., tačiau tik po to, kai 2012 m. Hagos tarptautinis teismas pripažino, kad Kosovo nepriklausomybės deklaravimas atitinka tarptautinę teisę, Kosovas tapo nepriklausoma valstybe.

Yra dar vienas esminis skirtumas: Kosovas tapo nepriklausoma valstybe, o ne prisijungė prie kurios nors kitos valstybės, pavyzdžiui, Albanijos. Rusija aneksavo Krymą. Kosovo nepriklausomybė nebuvo kokios nors užsienio valstybės, siekusios išplėsti savo teritoriją, veikimo pasekmė.

Kitos valstybės teritorijos aneksija suduoda milžinišką smūgį stabilumui Europoje, ypač jeigu pasinaudoti tokiu precedentu atsirastų ir daugiau norinčių šalių. Reikia pažymėti, kad iki šiol ir Vakarų valstybės, įvykdžiusios intervenciją į Afganistaną, Iraką ar Libiją, šių valstybių neaneksavo, nedalijo jų į įtakos sferas ir neskaldė.

Sudetų aidas V. Putino kalbose ir veiksmuose

Po V. Putino kalbos Federalinio Susirinkimo nariams kovo mėnesį, kai buvo pasirašytas Krymo įjungimo į Rusiją aktas, pasaulis prabilo apie tai, kad Rusijos prezidento kalbos ir darbai pradeda priminti nacistinės Vokietijos politiką plėsti vokiečių žemes. V. Putinas tada pareiškė, kad Rusija vienareikšmiškai palaikė nuoširdų ir nenumaldomą vokiečių nacionalinės vienybės siekį ir išreiškė įsitikinimą, kad Vokietijos piliečiai dabar taip pat parems rusų pasaulio siekį atkurti istorinės Rusijos vienybę. Kreipdamasis į Jungtinių Amerikos Valstijų žmones, referendumą Kryme jis palygino su JAV Nepriklausomybės deklaracija ir klausė, ar tautų apsisprendimo teisė nėra tokia pat vertybė.

V. Putino bandymai įvykiams Kryme pritaikyti Jungtinių Tautų skelbiamą tautų apsisprendimo principą rodo ir jo norą sutapatinti šią teisę su iredentizmo principu, t. y. diasporos noru apsispręsti atsiskiriant nuo vienos valstybės ir prisijungiant prie tos, kurioje gyvena dauguma jos tautiečių. Tai taip pat atskleidžia V. Putino siekį rusų ir rusakalbių gynimą, rusų žemių suvienijimą padaryti jo užsienio politikos kertiniu principu, keliančiu Vakarų šalims nerimo.

V. Putino reiškiamą teisę ginti rusakalbius nubrėžia paraleles su tamsiaisiais Europos laikais. Buvusi JAV valstybės sekretorė Hilary Clinton pareiškė, jog tai labai panašu į Hitlerio veiksmus praėjusiojo amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje. Hitleriui atrodė, kad su už Vokietijos ribų – Čekoslovakijoje, Rumunijoje ar kitose šalyse – gyvenančiais vokiečiais blogai elgiamasi, kad pažeidžiamos jų teisės, todėl jis turi juos apginti.

V. Putinas ir jį remiantys Rusijos politologai nesupranta tokių Vakaruose nurodomų paralelių su Hitleriu, o politologas Andranikas Migranianas pabandė išryškinti net takoskyrą tarp „blogio“ ir „gerio“ Hitlerio. Jis teigia, kad reikia skirti, koks buvo Hitleris iki 1939 m. ir po 1939 m. Kol Hitleris užsiėmė vokiečių žemių vienyjimu, t. y. be kraujo lašo prie Vokietijos prijungė Austriją, Sudetus, Memelį ir praktiškai įgyvendino tai, kas nepavyko Bismarkui, ta jo veikla šalies istorijoje būtų buvusi įvertinta kaip aukščiausiojo lygio politiko. Tačiau jis nesustojo ir iškėlė beprotiškas Vokietijos dominavimo pasaulyje idėjas, ištisas tautas paskelbė nepilnavertėmis, pabandė įtvirtinti arijų viršenybę sunaikinant dešimtis milijonų slavų, žydų, čigonų. Būtent šios idėjos privedė prie pražūties ir Vokietiją, ir patį Hitlerį.

Šiuo teiginiu A. Migranianas greičiausiai išreiškia ir paties V. Putino mintis ir pasmerkia tik vieną fašizmo pusę, teisindamas kitą. Nenuostabu, kad tokie V. Putino ir jo šalininkų teiginiai sulaukė įvertinimo.

Londono Karališkojo tarptautinių santykių instituto bendradarbis Bobas Lo brėžia keletą labai svarbių paralelių tarp Sudetų ir Krymo aneksijos. Jis teigia, kad beveik 60 procentų rusakalbių Krymo gyventojų iš tikrųjų galėjo jausti turį daugiau sąsajų su Rusija. Panašiai simpatijas Vokietijai jautė 3 mln. Sudetų vokiečių ir su džiaugsmu sutiko žinią apie Sudetų įjungimą į Trečiąją Reichą. Todėl ir V. Putino pretekstas aneksuoti ir okupuoti Krymą vardan vietos gyventojų apsaugos yra panašus į Hitlerio. Taip pat sutampa V. Putino ir Hitlerio požiūriai į valstybę, kurios teritorijos dalis atplėšiama.

V. Putinas laiko Ukrainą dirbtine valstybe. Hitleris į Čekoslovakiją irgi žvelgė kaip į natūralų įvairių tautų ir regionų junginį. Sudetų klausimas jam buvo ir pretekstas sunaikinti Čekoslovakiją. Kokie yra V. Putino planai Ukrainoje – dar neaišku, tačiau kiekvieną dieną vis labiau ryškėja tendencijos, leidžiančios įžvelgti nemažą paralelių su Hitlerio veiksmais Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Būtent dėl šių paralelių, o ne dėl analogijų su tuo, kas Europoje ir pasaulyje dėjosi Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, ne mažiau nerimo kyla ir mūsų dienų tarptautinei bendruomenei vertinant V. Putino veiksmus Ukrainoje.

Rusų politologas Andrejus Piontkovskis įžvelgia dar keletą Hitlerio ir V. Putino panašumų. Jo teigimu, V. Putino atvykimo į Krymą scena gegužės 9 dieną – tai triumfuojančio Hitlerio įvažiavimo į Vieną kopija po Austrijos anšliuso, o televizijos laidoje „Priamąja linija“ išsakyta V. Putino idėja apie unikalų rusų tautos genetinį kodą galima lyginti su hitlerine propaganda apie arijų rasės viršenybę. Pats V. Putinas pateikia save ir kaip dvasinį tautos lyderį, ir kaip mesiją.

„Žalieji žmogeliukai“, arba hibridinis karas

Rusija Ukrainoje išbandė ir iki šiol Europoje netaikytą karo formą – hibridinį karą. Jame naudojami kariai be atpažinimo ženklų, po Krymo invazijos dėl savo žalios uniformos pavadinti „žaliaisiais žmogeliukais“. Rusija ir V. Putinas ilgą laiką tvirtino, kad tai vietos žmonės, liaudies savigyna. Tik po Krymo aneksijos jis pripažino, kad operacijoje dalyvavo ir Rusijos armija.

Hibridinio karo metu valstybė agresorė remiasi ne reguliaria kariuomene, o samdiniais kovotojais, vietiniais separatistais, palankiomis organizacijomis, nors oficialiai ryšiai su šiais žmonėmis neigiami. Samdiniais negalioja Ženevos ar Hagos konvencijos. Visą purviną darbą atlieka neformalūs junginiai, kurie vėliau gali išsiskirstyti, o prie hibridinį karą patiriančios šalies sienų sutelkiama ir reguliari kariuomenė, kad parodytų priešininkui, kas laukia nepaklusnumo atveju.

Pasak NATO atsargos generolo majoro Franko van Kapeno (Frank van Kappen), Krymo aneksija yra tokio hibridinio karo pavyzdys. Jo skiriamasis bruožas yra tas, kad po operacijos pasaulis pastatomas prieš įvykusį faktą.

Naudodama tokią strategiją, valstybė agresorė gali žingsnis po žingsnio kėsintis į kitų valstybių sritis ir teritorijas nesutikdama ryžtingo pasipriešinimo.

Dėl tokios Maskvos strategijos bejėgiškoje padėtyje atsidūrė ne tik Ukrainos valdžia, bet ir Vakarų šalys. JAV Nacionalinio gynybos universiteto ekspertas Michaelis Kaufmanas (Michael Kaufmann) teigia, kad tuo metu, kai Vakarai tikėjosi Rusijos armijos įsiveržimo į Ukrainą, tos armijos kariai jau kariavo Kryme nekonvencine ginkluote.

Po Krymo jie panašiai ėmė veikti Rytų Ukrainoje. Ukraina žingsnis po žingsnio gali prarasti savo teritoriją, o Vakarai, belaukdami Rusijos armijos invazijos ir bijodami konflikto eskalavimo, ne iš karto pastebėjo, kad tai jau ir vyksta.

Kryme pradėtas hibridinis karas Rytų Ukrainoje pasipildė naujais elementais: jau buvo pasitelkti ir vietos kriminalinio pasaulio žmonės, su buvusiu prezidentu V. Janukovyčiumi susiję asmenys, propaganda dėl vietos autonomijos kūrimo patikėję žmonės. Panašiai kaip po Antrojo pasaulinio karo Rytų Europoje, kur Maskva steigė liaudies demokratijas.

Rytų Ukrainoje, kaip ir Kryme, iš pradžių buvo užgrobtos vietos valdžios įstaigos. Teisybės dėlei reikia pripažinti, kad šiuo atveju imituoti veiksmai, kurių ėmėsi Maidano aktyvistai įvairiose Ukrainos vietose. Tačiau buvo vienas esminis skirtumas: Rytų Ukrainos valdžios įstaigos užgrobtos su rusiškais ginklais, kuriuos greitai įgijo vadinamieji „liaudies savigynos būriai“. Šiems būriams ėmė vadovauti „žalieji žmogeliukai“ – Rusijos žvalgybos karininkai, asmenys, turėję kovų Rusijos specialiose pajėgose patirtį ir gaunantys nurodymus iš Maskvos.

Rusijos veiksmai Ukrainoje jau randa pasekėjų Kinijoje. Tik ten jie vadinami civilių karu. Siekdamas įtvirtinti savo teises Pietų Kinijos jūroje, į dabar Japonijos kontroliuojamą teritoriją Pekinas siunčia ne kariuomenę, bet į pagalbą pasitelkia žvejų flotilės. Jeigu Japonija imtųsi prieš juos griežtų priemonių, tai, kaip teigia karo ekspertai, greičiausiai ir Kinija juos gintų ne konvencine karine jėga, o pasiųstų civiliais drabužiais persirengusius karius.

Toks užmaskuotas karas, koks vyksta Ukrainoje, turi vieną labai svarbų tikslą: paslėpti karo veiksmus ne tik nuo užpultosios šalies, bet ir nuo potencialių jos sąjungininkų. Kaip matome, to paties jau siekia ir Kinija. Ir vis garsiau diskutuojama, ar panašaus užmaskuoto karo iš Rusijos pusės negali patirti ir Baltijos valstybės, ypač tos, kuriose gyvena daug rusų tautybės gyventojų.

Smūgis branduolinei pasaulio tvarkai

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui JAV pasigamino atominį ginklą, po kelių metų jį sukūrė Sovietų Sąjunga, vėliau – kitos šalys. Dėl požiūrio į branduolinio ginklo naudojimą pasaulis ėmė remtis dviem pagrindiniais – branduolinio sulaikymo ir branduolinio ginklo neplatinimo politikos – principais.

Branduolinio sulaikymo politika buvo grindžiama suvokimu, kad dvi Šaltojo karo supervalstybės – Sovietų Sąjunga ir JAV – turi tiek branduolinio ginklo, kad gali sunaikinti viena kitą, o gal net ir žmoniją. Todėl net ir susidūrus šių dviejų valstybių interesams bet kuriame planetos taške buvo vengiama karinės konfrontacijos, juo labiau – naudojant branduolinį ginklą. Ukrainoje po Šaltojo karo Vakarų ir Rusijos interesai vėl susidūrė ir šiuo požiūriu.

A. Piontkovskio nuomone, konfliktas dėl Ukrainos gali atvesti į dar pavojingesnius nei Šaltojo karo laikus. Po 1962 m. Karibų krizės ir JAV prezidentai, ir TSKP generaliniai sekretoriai buvo labai atsargūs ir stengėsi išvengti bet kokios karinės konfrontacijos, kuri būtų galėjusi sukelti abipusius branduolinius smūgius. Kaip bus dabar? A. Piontkovskis tvirtina, kad V. Putino atsakas būtų ne absoliutus branduolinis karas, abipusė savižudybė su JAV, bet dviejų Europos miestų sunaikinimas, pavyzdžiui, Varšuvos kaip amžino Rusijos priešo ir gėjų susitelkimo centro Amsterdamo. Bėlika tikėtis, kad tokios kalbos apie galimą branduolinio ginklo panaudojimą yra vis dėlto pernelyg juoda šio politologo prognozė.

Ką tikrai jau sudrebino V. Putinas savo politika Ukrainoje – tai branduolinio ginklo neplatinimo politikos pamatus. Kai branduolinį ginklą pasigamino ne tik JAV, Sovietų Sąjunga, Prancūzija, Didžioji Britanija ir Kinija, jį gaminti arba įsigyti panoro ir daugelis kitų pasaulio šalių, ypač turinčios pašonėje grėsmingų kaimynių.

Siekiant sustabdyti šį pavojingą pasaulio taikai procesą ir jį kontroliuoti, buvo imtasi branduolinio ginklo neplatinimo politikos, kurios esmė – branduolinį ginklą turinčių valstybių garantijos tai valstybei, kuri atsisako turėti šį ginklą.

1994 m. pasirašytas Budapešto memorandumas, kuriuo remiantis po ilgų dvejonių atsisakyti branduolinio ginklo Ukraina sutiko, gavusi trijų branduolinių valstybių – JAV, Didžiosios Britanijos ir Rusijos – garantijas. Po Sovietų Sąjungos žlugimo Ukraina turėjo trečią pagal pajėgumą branduolinio ginklo arsenalą pasaulyje. Budapešto memorandumą parėmė dar kitos dvi branduolinės šalys: Kinija ir Prancūzija. Visos įsipareigojo gerbti ir saugoti Ukrainos teritorijos vientisumą.

V. Putino veiksmai Kryme šią sutartį sulaužė, nors, kad ir kaip keista, Rusija tai neigia. Rusijos užsienio reikalų ministerija tvirtina, kad Budapešto memorandumu ji neįsipareigojo garantuoti, jog dalis Ukrainos gyventojų liks jos sudėtyje prieš jų pačių valią, todėl teritorijos vientisumą Ukraina prarado dėl vidinių pokyčių šalyje.

Dar daugiau, kitame pareiškime Rusijos URM kaltina Vakarų valstybes – JAV ir ES, kad per jas Ukraina prarado Krymą, nes jos, pažeisdamos Budapešto memorandumą, skatino antivalstybinį perversmą. Ši veikla nukreipta prieš Ukrainos politinę nepriklausomybę ir suverenitetą.

Pačiame Budapešto memorandume nėra nė žodžio apie iredentizmą nei kokius nors vidaus pokyčius valstybėje, kuriems įvykus šis nustotų galioti.

Vakarų politologai, politikos apžvalgininkai netiki Rusijos aiškinimais. Išvada daroma viena: Rusijos *de facto* įvykdyta Krymo aneksija yra ne tik Ukrainos teritorijos vientisumo pažeidimas, kuriam nebuvo jokių pateisinamų priežasčių, bet ir smūgis branduolinio ginklo neplatinimo politikai.

Pažymima ir tai, kad garantijas dėl Ukrainos teritorijos vientisumo davė ne tik penkios branduolinės valstybės, bet ir penkios Jungtinių Tautų nuolatinės Saugumo Tarybos narės. Todėl toks V. Putino elgesys, kai pažeidžiamos tarptautinės teisės normos, pasaulyje atveria tikrą Pandoros skrynią. Tai yra revizionistinė politika, griaunanti branduolinę pasaulio tvarką ir verčianti abejoti tarptautinių saugumo garantijų patikimumu. Į tai netrukus sureagavo Azijos šalys, kurioms vietoj branduolinio ginklo pasiūlyta naudotis JAV branduoliniu skėčiu.

Kai kurios šalys, pavyzdžiui, Japonija dar turi ir savo slaptą ginklą, vadinamą „bomba rūsyje“. Ji neturi ir iki šiol neplanavo turėti branduolinį ginklą, tačiau disponuoja didžiulėmis plutonio atsargomis ir galimybėmis, todėl prireikus bet kada gali jį skubiai pasigaminti, tuo pasiūsdama žinią kitoms įtakingoms regiono valstybėms – Kinijai ir Pietų Korėjai. Apskritai yra pripažįstama, kad po Krymo aneksijos įtikinti kitas valstybes – Iraną, Šiaurės Korėją, Pakistaną, Indiją, kurios turi branduolinį ginklą, atiduoti jį mainais į branduolinių valstybių saugumo garantijas gali būti sunku.

Indijoje jau pradėta svarstyti, kad galbūt reikėtų peržiūrėti iki šiol galiojusią branduolinio ginklo strategiją, skelbiančią, kad Indija vardan saugumo garantijų pasirengusi atsisakyti šio ginklo. Jau siūloma akcentuoti minimalaus sulaikymo strategiją, t. y., kad šalis pirmoji nepanaudos branduolinio ginklo.

Ideologija, vedanti prie pasaulio tvarkos pakeitimo

Tik po Rusijos veiksmų Kryme pasaulis atkreipė dėmesį į ideologiją, kuria remiantis siūloma Rusijos naudai pakeisti pasaulio tvarką, susiklosčiusią po Šaltojo karo. Kol šios idėjos buvo tokių nacionalistų kaip Aleksandras Duginas galvose ir tekstuose, tai nekėlė daug nerimo. Tačiau kai jas savo kalbose ėmė vartoti Rusijos prezidentas V. Putinas ir jais grįsti savo politiką Ukrainoje, pasaulis suprato, kad Ukraina yra tik pirmas žingsnis šioje pasaulio tvarkos revizionizmu paremtoje politikoje, kurios tikslas – įveikti vadinamąjį JAV dominavimą ir įtvirtinti Rusiją kaip vertybių gynėją.

Pirmą kartą apie tai, kad reikia baigti su dabartine pasaulio tvarka, V. Putinas prabilo Miuncheno saugumo konferencijoje 2007 m. vasario mėnesį. Jis teigė, kad ši tvarka peržengė visas ribas ir yra primetama kitoms šalims, o Rusija, turinti daugiau nei tūkstančio metų istoriją, visada vykdė nepriklausomą politiką ir nesirengia šio savo principo keisti.

Po šios garsiosios kalbos Vakaruose prabilta, kad Rusija nori grąžinti pasaulį į Šaltojo karo laikus. Praėjus šiek tiek daugiau kaip metams, Rusija ir praktiškai pademonstravo naująjį savo požiūrį į pasaulio tvarką – 2008 m. įsiveržė į Gruziją. Tačiau net ir po to Vakaruose nepabandyta suvokti idėjinių V. Putino politikos šaknų.

Viena iš pagrindinių priežasčių buvo A. Dugino ir jo bendraminčių pradėta propaguoti naujoji Eurazijos ideologijos koncepcija. Ją išplėtojo Rusijos intelektualai emigrantai, pabandę tarp zapadnikų idėjų ir carinę Rusiją sugriovusio bolševizmo ieškoti trečiojo kelio Rusijai. Jos esmė: Rusija esanti unikali civilizacija – nei europietiška, nei azijietiška, turinti savo vystymosi kelią, kuris Vakarų pasauliui žlugus tapsias pavyzdžiu kitoms šalims. Eurazijos koncepcijos autoriai tvirtino, kad Rusijos vadovai turi mąstyti imperijos kategorijomis, paglemždami, jei reikia, ir pavojingas tautas prie jų valstybės sienų.

Vieną aktyviausių, įtakingiausių šios koncepcijos propaguotojų A. Duginą JAV žurnalas „Foreign Affairs“ pavadino V. Putino smegenimis, o jo idėjas – gresiančiomis tapti dominuojančia Rusijos ideologija. Aplink A. Dugino propaguojamas idėjas šiandien telkiasi įtakingiausi Rusijos politikai, taip pat ir A. Putino aplinkos žmonės, politologai, verslo atstovai.

Pastaraisiais metais Eurazijos vardą kartoja ir pats V. Putinas. Kaip idėja Eurazijos Ekonominė Sąjunga kilo Kazachstano prezidentui Nursultanui Nazarbajevui, tačiau Rusijos prezidento kalbose tapo ypatingu geopolitiniu dariniu.

Šią mintį jis suformulavo 2013 m. Valdajaus forume žinomų Rusijos ir Vakarų politikų, politologų akivaizdoje, iki Ukrainos žmonių protesto Maidane likus keliems mėnesiams. Jo teigimu, Eurazijos Ekonominė Sąjunga yra ne šiaip politinis ir ekonominis projektas, o projektas, turintis saugoti tautų identitetą ir istorinę eurazinę erdvę naujomis sąlygomis. Eurazijos Sąjunga – tai šansas visai posovietinei erdvei tapti savarankišku globalinės raidos centru.

Visa tai labai atitiko A. Dugino mintis. Jis išplėtojo rusų emigrantų Eurazijos idėją, anot kurių toks darinys turi būti sukurtas nuo Kinijos iki Karpatų. A. Duginas įsitikinęs, kad ši Maskvos dominuojama erdvė galėtų apimti visą posovietinę teritoriją, o silpstanti Europos Sąjunga taptų Rusijos protektoratu, prieš tai pašalinus JAV įtaką Europai.

A. Duginas buvo vienas iš Krymo aneksijos idėjos autorių, o dabar instruktuoja Rytų Ukrainos veikėjus, kuriančius Luhansko ir Donecko liaudies respublikas. Krymo aneksiją jis vadina geopolitine, moraline ir strategine Rusijos pergale, žinoma, jei NATO dėl to nepuls Rusijos. Kadangi nepuolė, o to vargu ar buvo galima tikėtis, tai A. Duginas ir jo šalininkai šitai suprato kaip JAV ir prezidento Barako Obamos silpnumą. Jo manymu, vadinamasis Krymo referendumas reiškia vienpoliarinio pasaulio pabaigą, o Rusų pavasaris, t. y. rusa-kalbių pakilimas Rytų Ukrainoje ir kitose teritorijose, šalyse, kur Rusija turi savo interesų, turėtų pastūmėti Europą pasitraukti iš JAV įtakos ir suartėti su Maskva, kad kartu įveiktų JAV hegemoniją.

Pažymėtina, kad vis daugiau Rusijos politikų, politologų pareiškia, jog Rusija naują pasaulio tvarką galėtų kurti ir karine jėga, pasitelkusi į pagalbą Kiniją. O viešojoje erdvėje militaristinę dvasią daro vis patrauklesnę Rusijos žmonėms.

Naujų hegemonų teritorinės pretenzijos

Nacionalizmo nuotaikos Rusijoje per šį pusmetį tapo didžiuliu galvos skausmu Vakarų politikams. Tačiau dar didesnis nerimas juos apima pagalvojus, kas būtų, jeigu su savo militaristine dvasia ir ekspansine politika į tarptautinius vandenis išeitų milijardą gyventojų turinti ekonominė ir karinė galybė Kinija.

Balandžio pabaigoje, po to, kai Rusija įvykdė Krymo aneksiją, JAV prezidentas B. Obama kelioms dienoms nuvyko į Rytų Aziją patikinti šio regiono šalis, kad joms niekas negresia, jeigu šio regiono hegemonas Kinija pasektų Maskvos pavyzdžiu ir imtų demonstruoti savo raumenis.

Kinijos teritorinės ambicijos vis auga. Kaip ir Rusija, ši valstybė nori pakeisti *status quo* situaciją savo regione, visų pirma Rytų ir Pietų Kinijos jūrose, kuriose siekia dominuoti. Rytų Kinijos jūroje ji norėtų savo kontrolėn perimti Senkaku salas, priklaus-

sančias Japonijai. Manoma, kad tų salų prieigose yra energetinių išteklių. Kinija jau paskelbė visą Rytų Kinijos jūrą savo oro gynybine erdve, o tai liečia ne tik Japoniją, bet ir Pietų Korėją. Pietų Kinijos jūrą Pekinas irgi nori kontroliuoti visą iki pat Filipinų salų. Sunerimo ir pietinės Kinijos kaimynės Pakistanas bei Indija. Indijos ekspertai pažymi, kad iki šiol Kinija stengėsi nepažeisti kaimyninių valstybių suvereniteto principų, tačiau po Krymo įvykių, kai Rusija atvėrė teritorinių pretenzijų Pandoros skrynį, viskas gali keistis.

Ekspertai atkreipia dėmesį į Rusijos politikos netoliaregiškumą. Jeigu Kinijos teritorinės ambicijos irgi sukils, gali būti pareikštos pretenzijos ir į Rusijos teritoriją Sibire, kur dabar gyvena daug kinų tautybės gyventojų.

Jų teigimu, Europoje Rusija gali užsigeisti paneigti ir Brest Litovsko sutarties pasekmes, pavyzdžiui, teikdama, kad ši sutartis taip pat neteisinga Rusijai, kaip Versalio sutartis Vokietijai. Iš tikrųjų, pastaruoju metu ruošdamas pasaulį naujam savo politikos kursui, V. Putinas prabilo ir apie Versalio sutartį. Valdajaus forume 2013 m. jis pastebėjo, kad Versalio sutartis buvo neteisinga vokiečių tautai ir joje slypi Antrojo pasaulinio karo šaknys.

Kol įvairių šalių ekspertai svarsto, kur gali nukrypti Rusijos ir Kinijos žvilgsniai, verta prisiminti ir Arktiką. Jau keletą metų nerimsta aistros dėl šio regiono, kuriame po globalinio atšilimo gali atsiverti neįtikėtinų turtų klodai.

Manoma, kad Arktikoje slypi 30 procentų iki šiol nepaliestų pasaulio dujų ir 13 procentų naftos išteklių atsargų. Kol kas dėl įtakos Arktikoje pasaulio šalys kovojo tik diplomatinėmis priemonėmis, bet kas žino, ko dabar gali imtis Rusija, pareikšdama savo ypatingas teises į šį regioną ir pasikviesdama į talką net Kiniją, kuri taip pat pareiškė į jį pretenzijas.

Rusija savo politiką Arktikoje ruošiasi paremti karine jėga. Praėjus mėnesiui po įvykdytos Krymo aneksijos, Rusijos regione už poliarinio rato apsilankė šios šalies gynybos ministras Sergejus Šoigu. Jo vizito tikslas buvo patikrinti, kaip vyksta darbai įrengiant Rusijos atominių povandeninių laivų karinę bazę. Prieš tai Rusija pirmą kartą pasaulio praktikoje surengė desantinių pajėgų išlaipinimo operaciją ant dreifuojančio ledo už 100 kilometrų nuo Šiaurės poliaus, kurį Rusija laiko savo jūrinės teritorijos dalimi, nors su tuo nesutinka kitos šalys.

Tai rodo, kad Rusija intensyviai stiprina savo šalies gynybines pajėgas regione, kuriuo prieš keletą metų domėjosi tik mokslininkai ir žvejai. Teigiama, kad 2014-ieji Rusijos gynybos ministerijoje neoficialiai vadinami Arkties metais. Ne Ukrainos, o Arkties metais. Ar kitas Rusijos bandymas smūgiuoti dabartinei pasaulio tvarkai bus Arktika? Pakirtusi tarptautinės teisės pamatus Ukrainoje, Maskva susikūrė pretekstą sudrebinti jėgų balansą ir kituose regionuose.

Ar saugios yra Baltijos valstybės?

Vakarų apžvalgininkai, politologai teigia, kad Rusija stumia pasaulį į Šaltojo karo laikus ir ragina prisiminti strategiją, kurią tada Vakarai naudojo. JAV ėmėsi kurti V. Putino sulaikymo strategiją, kuri, kaip pažymėjo Atlanto tarybos ekspertas Robertas Nurikas (Robert Nurrick), bus aktuali tol, kol V. Putinas bus valdžioje. Ji bus svarbi net ir tuomet, jeigu reikalai Ukrainoje susitvarkys.

Šios strategijos vienas iš elementų yra JAV sąjungininkų saugumas tiek Azijos kraštuose, tiek ir Europoje. Pastaruoju atveju turimos galvoje Baltijos valstybės bei Lenkija. Ir Lietuvoje daug svarstoma, ar šalis saugi nuo galimos Rusijos agresijos.

2014 m. gegužės 17 d. Rusijos URM atstovas užsipuolė Latviją dėl įstatymo, užtraukiančio baudžiamąją atsakomybę už viešą SSRS ir nacių Vokietijos įvykdytos Latvijos Respublikos okupacijos neigimą, teisinimą ir šiurkštų menkinimą. Šis įstatymas buvo įvertintas kaip ciniškas ir amoralus bandymas iškreipti istoriją. Lietuvai ši kritika netaikoma, nors ir pas

mus veikia toks pat įstatymas. Mūsų valstybę kartu su Lenkija Rusija iki šiol linksniuoja kaip šalis, rengusias smogikus Maidanui.

Mažai abejojančių, kad nesustabdžius V. Putino imperinių ambicijų Ukrainoje, jo žvilgsnis gali nukrypti į Baltijos šalis ir į Lenkiją. Tokios nuomonės yra JAV Hudsono instituto bendradarbis A. Piontkovskis ir britų apžvalgininkas Edvardas Lukasas (Edward Lucas). Pastarasis tvirtina, kad Rytų Ukrainos lygumų kraštovaizdyje ima ryškėti Trečiojo pasaulinio karo kontūrai, ir priduria, jog Vakarams teks daryti slogų pasirinkimą: užmerkti akis prieš tenkančią atsakomybę ginti Ukrainą ir Baltijos šalis, kurios beveik neabejotinai bus kitas Kremliaus lyderio V. Putino taikiny, ar imtis paskutinio desperatiško mėginimo atgrasyti Rusiją nuo tolesnio jos imperinių ambicijų įgyvendinimo.

Vakarų žiniasklaida tiesiog mirga nuo straipsnių, kuriuose svarstoma, ar NATO bus pajėgi ginti Baltijos valstybes, jeigu tokia grėsmė kils. Pavyzdžiui, kaip praneša vokiečių žinių portalas „Spiegel“, NATO Gynybos planavimo komiteto raporte daroma išvada, kad Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis atveju Vakarų gynybinis aljansas šiuo metu nesugebėtų jų apginti įprastinėmis karinėmis priemonėmis, kaip numato NATO sutarties 5 straipsnis. Tiesa, vėliau pasirodė ir kitų nuomonių, o įvairūs aukšto rango NATO pareigūnai, NATO valstybių vadovai patvirtino, kad Baltijos valstybės pavojaus atveju būtų ginamos, kaip bet kurios kitos NATO narės.

O Rusija jau grasina Suomijai ir Švedijai. Prezidento V. Putino patikėtinis politologas Sergejus Markovas skandinavų žiniasklaidai pareiškė, kad, jei Suomija stotų į NATO, gali prasidėti Trečiasis pasaulinis karas. Ir tvirtino, kad toks Suomijos žingsnis reikštų norą sunaikinti Rusiją.

Tokie Rusijos veiksmai verčia Vakarų šalis kartu ieškoti būdų, kaip apraminti tolesnes V. Putino teritorines ambicijas. Juk kyla ir pačių Vakarų valstybių saugumo garantijų patikimo problema.

Baltijos valstybės ir net Suomija yra kitoje saugumo situacijoje nei Ukraina. Minkštąsias saugumo garantijas šioms šalims suteikia narystė Europos Sąjungoje. Narystė NATO Baltijos valstybėms suteikia ir kietąsias saugumo garantijas. Be karo veiksmų, modernus pasaulis turi ir kitų efektyvių atgrasymo priemonių, visų pirma ekonomines sankcijas. Ar pakaks ryžto jas įvesti tokiu mastu, kad būtų užkirstas kelias galimai agresijai, – tai ne mažiau svarbu, nei Vakarų pasaulio pasirengimas ginti savo partneres karine jėga. Nieko nedarymas, kosmetiniai veiksmai keltų grėsmę ir Vakarų pasaulyje po Antrojo pasaulinio karo sukurtų struktūrų – NATO ir ES – egzistavimui.

Svarstant, ar galima apginti Estiją ir Latviją (manoma, kad didžiausias pavojus gresia toms Baltijos šalims, kuriose didelė rusų bendruomenė), minėtasis Harvardo universiteto profesorius G. Alisonas daro tokią išvadą: jei Baltijos valstybės nebūtų ginamos, tai reikštų katastrofišką pasitikėjimo Vakarų saugumo garantijomis kritimą ne tik tarp partnerių Europoje, bet ir Azijoje, tokiose šalyse kaip Japonija ir Korėja. Šie argumentai labai svarbūs ir Baltijos valstybių saugumui bei nepriklausomybei, po Krymo įvykių stipriai susvyravus pasaulio tvarkai.*

* Nuorodos į šaltinius, gausiai naudotus šiame straipsnyje, bus paskelbtos autorius rengiamoje knygoje. – Red.

JUOZAS ŽILYS

PIETRYČIŲ LIETUVOS REGIONINĖ AUTONOMIZACIJA 1988–1990 METAIS

1988 m. rudenį ir 1989 metais lenkų nacionalines teritorijas skelbė Šalčininkų ir Eišiškių miestų, Eišiškių, Dainavos, Kalesninkų, Jašiūnų, Turgelių, Akmenynės, Gerviškių, Pabradės, Butrimonių, Dieveniškių apylinkių vietinės tarybos. Pagal tą patį šabloną vyko procesas ir Vilniaus rajone, kuriame savivaldiškus darinius skelbė dauguma apylinkių. Priimtų sprendimų apibendrinanti nuostata – įsteigti lenkų nacionalines apylinkes, pripažįstant lietuvių valstybinę kalbą ir lygias teises rusų ir lenkų kalboms. Taigi viena iš priežasčių, skatinusių skelbti lenkų nacionalines teritorines apylinkes ir rajono pavaldumo miestus buvo Aukščiausiosios Tarybos priimtas sprendimas suteikti lietuvių kalbai valstybinės kalbos statusą ir jį įtvirtinti Konstitucijoje.* Tarybų sesijose priimant šiuos sprendimus buvo reiškiamas nepasitenkinimas Aukščiausiosios Tarybos veiksmais, aktualizuojamos kitos socialinės, kultūrinės, ekonominės raidos problemos. Tokios pozicijos dėl Lietuvoje vykusio politinio proceso kryptį laikėsi ir Socialistinis judėjimas už persitvarkymą Lietuvoje „Vienybė“, „Jedinstvo“, „Jednošč“. Šios organizacijos steigiamojoje deklaracijoje skelbta apie „vietinės tautybės piliečių kalbos prioritetą“, kad „kalbų valstybingumo ir pilietybės klausimą respublikoje turi spręsti tik demokratiškai išrinkta iš dviejų rūmų sudaryta Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, į kurią įeity tautybių taryba su lygiu lietuvių, lenkų, rusų, baltarusių, žydų ir kitų tautybių deputatų atstovavimu, turinti aukščiausiojo valdžios organo funkcijas nacionalinių procesų ir tarpnacionalinių santykių srityje. Todėl dabar Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba kol kas neturi spręsti Lietuvos TSR valstybinės kalbos ir pilietybės statuso klausimo“.**

Pastebėtina, kad tuometinės valdžios institucijos kurį laiką neakcentavo, tiesiog vengė oficialiai įvertinti vietinių tarybų sprendimus, jų teisinę ir politinę reikšmę, nors atskirų Pietryčių Lietuvos regionų, o vėliau – visos teritorijos autonomizacijos idėjos vis labiau plito. Štai 1989 m. balandžio 15–16 d. vykusiame Lietuvos lenkų sąjungos*** steigiamajame suvažiavime jau buvo ne tik diskutuojama apie lenkų kultūros, švietimo klausimus. Rezoliucijoje dėl Vilnijos ekonominės padėties buvo suformuluotas siekis paskelbti teritorines autonomijas, paremti apylinkių tarybų atitinkamus sprendimus. Jau tada šią idėją daugelis žmonių vertino kaip „gynybinę reakciją prieš lietuvių valstybinės kalbos įvedimą bei siekimą monopolizuoti politinę valdžią šiame Lietuvos krašte.“**** Būtent čia komunistų funkcionieriai sugebėjo gudriai supainioti nacionalinio klausimo perspektyvą su

* 1988 m. lapkričio 18 d. įstatymas „Papildyti Lietuvos TSR Konstituciją (Pagrindinį įstatymą) 77^a straipsniu“. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1988, Nr. 33-358.

** Tiesa, 1988 m. lapkričio 11 d.

*** Iki Lietuvos lenkų sąjungos įkūrimo veikė Lietuvos lenkų visuomeninis kultūrinis susivienijimas prie Lietuvos kultūros fondo.

**** Sliesoriūnas G. Lietuvos lenkų sąjungos steigiamasis suvažiavimas // Atgimimas, 1989 m. gegužės 12 d.

ЗАТЯНЕМ УЗЕЛОК НА ПАМЯТЬ
О СВОБОДЕ И ДЕМОКРАТИИ

В ЛИТВЕ

savanaudiškais kėslais. Lengviausia buvo apeliuoti į patriotinius jausmus su nuoroda, kad Vilnijos problemas optimaliai išspręstų autonomija.*

Autonomizacijos ideologijos įgyvendinimo sisteminis kryptingumas dar labiau aiškėjo 1989 m. gegužės 12 d. Mickūnuose vykusiame vadinamajame Vilnijos deputatų pirmajame suvažiavime. Svarbiausias dienotvarkės klausimas buvo autonomijos reikalavimas ir jos įkūrimo perspektyvos. Autonominės srities statuso projektui rengti buvo įsteigta 65 narių Koordinacinė taryba. Priimtoje deklaracijoje buvo tvirtinama, kad „galutinis mūsų tikslas yra Vilniaus krašte sukurti lenkų autonominę sritį“. Nors to suvažiavimo dokumentuose tiesiogiai nekalbama apie kuriamo krašto valstybinę priklausomybę, tačiau suvažiavimo prezidiumas buvo įgaliotas veikti per atitinkamas TSRS ir LTSR institucijas.**

Šie procesai atskleidė ir tai, kad autonomizacijos idėjų platintojai ir organizatoriai pradėjo visiškai ignoruoti besikeičiančią politinę aplinką Lietuvoje, kuri reiškėsi ir nauja teisine situacija. 1989 m. gegužės 18 d. Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba priėmė deklaraciją „Apie Lietuvos valstybinį suverenitetą“, kurioje postuluota: „/.../ nuo šios dienos, priėmus Lietuvos TSR Konstitucijos 70 straipsnio pataisą, Lietuvos TSR galioja tik jos Aukščiausiojoje Taryboje priimti arba patvirtinti įstatymai“***. Tą pačią dieną buvo pakeisti ir atitinkami Lietuvos TSR Konstitucijos straipsniai.****

Vis labiau ryškėjant autonomizacijos siekiams, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas pagaliau paskelbė pareiškimą, kad „santūrumo, korektiškumo stoka, istorijos ir šiandienos realijų ignoravimas byloja apie šios kampanijos organizatorių neatsakingumą, politinę trumparegystę, kliudo demokratizuoti nacionalinius santykius, sudaro pretekstą konfrontacijai“. Pareškime akcentuota, kad šie sprendimai prieštarauja Konstitucijai, vietinių tarybų kompetenciją reglamentuojantiems įstatymams, todėl yra negaliojantys ir netoleruoti. Pabrėžiant, kad „vienintelis teisingas ir demokratinis nacionalinių santykių problematikos sprendimo kelias yra įstatyminis“, atkreiptas dėmesys į tai, kad rengiamas Tautybių įstatymo projektas, kuriame bus garantuojamas jų laisvas ir lygiateisės vystymasis, tinkamas tautinių mokyklų, kultūros įstaigų, spaudos ir informacijos priemonių funkcionavimas, gimtosios kalbos vartojimas, tautinių mažumų teisingas atstovavimas vietinėse tarybose, taip pat Aukščiausiojoje Taryboje.

Pareiškime deklaruota, kad „vientisa ir nedaloma Respublikos teritorija, ekonominės ir socialinės politikos esminis pertvarkymas visuomenės labui turi vienyti visus Lietuvos žmones. Pažangiosios pertvarkos jėgos, visų tautybių dori ir darbštūs darbininkai bei valstiečiai, inteligentija privalo suvokti savo atsakomybę, turi panaudoti visą savo autoritetą, įtaką ir intelekto jėgą puoselėdami geranoriškus visų Lietuvos žemėje gyvenančių žmonių santykius, kurie laiduotų sėkmingą ir negrižtamą demokratinės, humaniškos visuomenės kūrimą.“*****

Bandymas autonomizuoti Pietryčių Lietuvos teritorijos dalis įvertintas Aukščiausiosios Tarybos sesijoje, vykusioje 1989 m. liepos 4–5 dienomis. Aukščiausiosios Tarybos deputatas Romualdas Ozolas, inicijuodamas šio klausimo svarstymą, kalbėjo: „Panašiai neįsijungimo į Lietuvos valstybės kūrimą nacionalinės mažumos teisėmis ir savo nacionalinės kultūros autonomijos keliu pasuko Lietuvos lenkai. Teritorinių autonominių apylinkių kūrimas – tipiška politinė akcija, kurios tikslas ne bendrų Lietuvoje veiksmų paieška, o tolesnis lenkų atsiribojimo nuo Lietuvos įtvirtinimas naujomis sąlygomis. Rezervacijų savanoriško steigimo programa, kurią, spekuliuodami žmonių jausmais, yra numatę, bent man susidarė toks įspūdis, Lietuvos lenkų nacionalinės mažumos vadovai.“***** Pabrėždamas tautinių mažumų kultūrinės autonomijos teisinio apibrėžimo būtinumą, R. Ozolas akcentavo, kad visi šie Vilnijos krašto sprendimai turi būti panaikinti, o „iniciatyvą turėtų parodyti tie, kurie tuos klaidingus žingsnius inspiravo arba juose dalyvavo. „Man rodos, Lietuvos pasiryžimas toliau kurti Lietuvos demokratinę valstybę, politinę visuomenę yra vienintelis teisingas tautinių mažumų jungimosi į Lietuvos visuomenę pamatas.“*****

* Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais. Vilnius, Diemedžio leidykla, 2000, p. 358.

** Ten pat, p. 358.

*** Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1989, Nr. 15-167.

**** Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1989, Nr. 15-166.

***** Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. birželio 22 d. pareiškimas // Lenino priesakai, 1989 m. birželio 27 d.

***** Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (vienualiktojo šaukimo) dvyliktoji sesija. Stenogramos. Vilnius, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo leidykla, 1989, p. 191-192.

***** Ten pat, p. 192.

18–19 p.
Autonomininkai prie Sporto rūmų Vilniuje. 1990 m. kovas.
Fotografas Algirdas Sabaliauskas.
LCVA.

TSRS liaudies deputatas Ivanas Tichonovičius kalbėjo apie tai, kad įstatymai, liečiantys nacionalinius ir pilietinius santykius, turi ginti „visų Lietuvos gyventojų interesus nepriklausomai nuo jų klasinio ir tautinio priklausomumo“. Deputatas siūlė rinkimų įstatyme įrašyti nuostatą, kad „tautinėms grupėms, gyvenančioms Lietuvoje ir savo darbu prisidedančioms prie jos klestėjimo, garantuojamas paritetinis procentinis atstovavimas visuose valstybiniuose organuose“.* Prasidėjusį autonomizacijos procesą jis bandė pateisinti: „Autonomijos siekimas – tai mėginimas įgyti vietinę savivaldą Lietuvos Respublikos sudėtyje. Ir nieko daugiau. Kodėl vietos lenkai to siekia? Todėl, kad daugelis pokario istorijos dešimtmečių parodė, kad labai sunku tikėtis vyriausybės geros valios šių rajonų socialinio, kultūrinio, ekonominio ir kitokio vystymo klausimu. Todėl tai mėginimas kaip tik įgyti ribotą savivaldą Lietuvos Respublikoje.“**

Deputatui R. Ozolui pasiūlius, Aukščiausioji Taryba priėmė kreipimąsi į Lietuvos lenkus, kuriame pareikšta, kad ji remia Lietuvos lenkų tautinį kultūrinį atgimimą ir siūlo šiam kilniam tikslui telkti visas Lietuvos lenkų jėgas, tačiau laikosi principinės nuomonės, kad Lietuvos teritorija yra vientisa, nedaloma ir tai neatsiejama nuo Respublikos gyventojų daugumos moralinių ir istorinių jausmų bei jų valios. Aukščiausioji Taryba kvietė vietines Liaudies deputatų tarybas kuo greičiau panaikinti priimtus sprendimus dėl lenkų autonominių apylinkių įkūrimo, nes jie prieštarauja Konstitucijai, ragino Lietuvos lenkus kartu su kitų tautų atstovais kuo aktyviau prisidėti prie tautybių įstatymo kūrimo.***

Nors Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pareiškimas ir Aukščiausiosios Tarybos kreipimasis į Lietuvos lenkus ir suvaidino pozityvų vaidmenį išreiškiant konsoliduotą oficialiąją bei didžiosios visuomenės dalies nuomonę dėl autonomizacijos, tačiau nesusstabdė atitinkamų politinių jėgų pastangų tokiu būdu spręsti Pietryčių Lietuvos aktualijas. Atvirkščiai, dar aktyviau prabilta apie tolesnius veiksmus siekiant ne tik lokalių teritorijų savivaldos, bet Vilniaus krašto kaip vientisos teritorijos autonomijos. Mitinge susitikime su TSRS liaudies deputatais Antanu Buraču ir Kazimieru Motieka priimtoje rezoliucijoje įvardytas tikslas įkurti Vilniaus krašto lenkų autonominę sritį.**** Reikalavimuose buvo skelbiama, kad būtina parengti teisės aktą, numatantį galimybę tų vietų, kur lenkai sudaro daugumą arba didesnę procentą, įstaigose kartu su valstybine kalba vartoti lenkų kalbą, o vietas pavadinti lenkiškai. Raginta sudaryti galimybes gerinti lenkų švietimą: suteikti daugiau vietų aukštosiose mokyklose; įkurti lenkų kalba dėstomas grupes Pedagoginiame institute, taip pat lenkų grupes kultūros, medicinos poreikiams, o perspektyvoje – atskirą lenkišką aukštąją mokyklą; siekti, kad Vilniaus krašte būtų transliuojamos Lenkijos televizijos laidos lenkų kalba; įkurti žurnalą ir biuletinį, kuriuos leistų Lietuvos lenkų sąjunga. Rezoliucijoje nutarta kreiptis į TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą, kad būtų panaikinti trisdešimtais metais priimti įstatymai, kurie lenkų tautybės gyventojus paliko už įstatymo ribų ir tapo pagrindu TSRS teritorijoje gyvenančių lenkų masinėms represijoms bei genocidui. Greta paminėtų kultūrinių, socialinių reikalavimų buvo pareikšta, kad reikia rūpintis karo veteranais, taip pat ir buvusiais Armijos krajobos kariais, įpareigoti organizacijas, įmones ir įstaigas, kad jos pagamintų iškabas ir lenkų kalbą.

Intensyvėjantys ketinimai autonomizuoti atskiras Pietryčių Lietuvos teritorijas negalėjo nejaudinti Lietuvos visuomenės,***** nes vis labiau aiškėjo, kad šios akcijos organizatorių tikslas yra ne vien lenkų kultūros, švietimo reikalai – aktualizuojant Lietuvai skausmingas istorines patirtis santykiuose su Lenkija, vis labiau dirbtinai dramatinizuojant lenkų padėtį šiame krašte, buvo siekiama skatinti šių klausimų politizavimą ir skelbti, kad vienintelis kelias – plataus masto autonomija. Toks autonomijos turinys, vadinamojo savarankiškumo ribos ryškėjo palaipsniui. Jos kontūrai akivaizdžiau apibrėžti Šalčininkų ir Vilniaus rajonų tarybų sprendimuose.

* Ten pat, p. 197.

** Ten pat, p. 198.

*** Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos kreipimasis į Lietuvos lenkus // Lenino priesakai, 1989 m. liepos 13 d.

**** Mitingo susitikimo su TSRS liaudies deputatais rezoliucija // Lenino priesakai, 1989 m. liepos 22 d.

***** Lietuvos rašytojų, mokslininkų laiške Lietuvos TSR Aukščiausiajai Tarybai, LKP Centro komitetui ir Lietuvos Ministrų Tarybai pasiremiant istoriniais faktais ir patyrimu atkreiptas dėmesys į vis blogėjančią lietuvių situaciją Vilniuje. Akcentuotas lietuviškų mokyklų skaičiaus spartus mažėjimas, valdymo ir partinių darbuotojų tautinė sudėtis, lietuvių kalbos nykimas viešojoje erdvėje, gyventojų migracija iš Baltarusijos, vietos gyventojų susvetimėjimas Lietuvos atžvilgiu. Laiške buvo reikalaujama ryžtingai nutraukti lietuvių nutautinimą šiame krašte, atšaukti autonomijas, išgyvendinti nacionalizmą, nutraukti migraciją iš svetur, plėtoti kultūrinius ir kitokius ryšius su likusia Lietuvos dalimi // Literatūra ir menas, 1989 m. rugsėjo 16 d.

1989 m. rugsėjo 6 d. Šalčininkų rajono Liaudies deputatų tarybos dešimtojoje sesijoje priimamas sprendimas „Dėl Šalčininkų rajono teritorijos paskelbimo to paties pavadinimo lenkų nacionaliniu teritoriniu rajonu su savivalda Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos sudėtyje.“* Sprendime akcentuojama, kad šiame rajone daugumą gyventojų sudaro lenkų tautybės žmonės ir Taryba pritaria lenkų tautybės gyventojų susirūpinimui, jog „neatsižvelgiama į rajono gyventojų nacionalinius interesus“: 1) Aukščiausioji Taryba nesuteikia teisinių garantijų dalyvauti nacionalinėms mažumoms visų lygių valstybinės valdžios organuose; 2) rengiamame Lietuvos TSR gyventojų tautybių įstatyme numatoma suteikti nacionalinėms mažumoms tik teisę steigti nacionalines kultūrines organizacijas; 3) nelygiateisiškai ekonominiai ir socialiniai santykiai lyginant su kitais regionais; 4) nepakankamai suprantami gyventojų nacionaliniai ir kalbiniai ypatumai; 5) teisės aktų dėl valstybinės kalbos įgyvendinimo numatyti terminai ir lietuvių kalbos plitimo rajone sfera; 6) nepriimami pozityvūs nutarimai, kaip sumažinti tarpnacionalinę įtampą ir apginti nacionalinių mažumų interesus; 7) Lietuvos TSR naujos Konstitucijos, įstatymų dėl pilietybės, dėl tautybių projektuose apribojamos nacionalinių mažumų politinės teisės ir laisvės; 7) masinių informacijos priemonių skelbiamos medžiagos apie rajoną neretai būna tendencingos ir vienašališkos. Sprendime pritarta TSKP platformos „Partijos nacionalinė politika dabartinėmis sąlygomis“ projektui, kuriame siūloma steigti nacionalinius teritorinius rajonus, kaimų apylinkių tarybas.

Sprendime Šalčininkų rajonas paskelbiamas lenkų nacionaliniu teritoriniu rajonu „su savivalda Lietuvos TSR sudėtyje, lygiateisiškai vartojant lietuvių, lenkų ir rusų kalbas valstybinių bei visuomeninių organų veikloje, liaudies švietimo, kultūros, gamybos, aptarnavimo, ryšių sferoje ir kitose rajono visuomeninio gyvenimo srityse“. Skelbiama, kad „Šalčininkų lenkų nacionalinis teritorinis rajonas išsaugos rajone susiklosčiusią tarybų valdžios organų ir socialinio bei ekonominio valdymo struktūrą“. Numatyta 1989 m. ketvirtajame ketvirtyje įvyksiančioje Tarybos sesijoje priimti Šalčininkų lenkų nacionalinio teritorinio rajono nuostatus, sudaryti šių nuostatų rengimo komisiją.

1989 m. rugsėjo 8 d. vykęs Šalčininkų rajono vadinamasis partinio, tarybinio, ūkinio, komjaunimo ir profsąjungos aktyvo susirinkimas savo rezoliucijomis pritarė TSKP CK pareiškimui „Dėl padėties tarybinio Pabaltijo respublikose“, kuriame esą „teisingai parodyta mūsų Respublikoje susiklosčiusi visuomeninė politinė situacija, rimtai susirūpinta tolesniu jos vystymu“. „Mes visiškai suprantame tą susirūpinimą, nes esame betarpiškais liudininkais didelio masto kampanijos, kai ruošiamasi Lietuvos išstojimui iš TSR Sąjungos sudėties. Tą kampaniją veda ekstremistai ir nacionalistinės jėgos tiek Respublikoje, tiek ir už jos ribų,“ – rašoma rezoliucijoje. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis „išsigimęs“, susiliejęs su „reakcingomis jėgomis“, tačiau prieš šias jėgas nesiimama veiksmų. Deklaruojama, kad „mes už kiekvienos tautos atgimimą vieningoje TSRS broliškų tautų šeimoje, už realų Respublikos suverenitetą TSR Sąjungos sudėtyje. Už Lietuvos komunistų partijos savarankiškumą TSKP sudėtyje.“**

1989 m. spalio 18 d. komunistų partijos Šalčininkų rajono komiteto IV plenumo priimtoje rezoliucijoje „Dėl rajono Liaudies deputatų tarybos 1989 m. rugsėjo 6 d. sprendimo paskelbti Šalčininkų lenkų nacionalinį teritorinį rajoną Lietuvos TSR sudėtyje“ pritarta Tarybos sprendimui, kuris „įkūnijo daugumos rajono gyventojų, kurių daugumą sudaro lenkų tautybės atstovai, valią ir ryžtą, nacionalinį atgimimą. Paskelbimas yra tam tikra dalis revoliucinių procesų Respublikos ir šalies nacionaliniuose santykiuose, skirtų lenininių nacionalinės politikos principų atkūrimui ir realiam visų tautų lygiateisiškumui įtvirtinti.“ Rezoliucijoje pareikšta pozicija, kad „partijos rajono komiteto biuras turi būti iniciatoriumi perimant valdžios funkcijas į savo rankas, ginti rajono bei jo gyventojų interesus Respublikoje“. Greta valstybinės lietuvių kalbos turi būti leista lygiateisiais pagrindais vartoti lenkų ir rusų kalbas visose visuomeninio gyvenimo sferose ir „nė vienas pareigūnas ar grupė asmenų negali savo darbo organizuoti prieš rajono daugumos gyventojų valią,

* *Lenino priesakai, 1989 m. rugsėjo 14 d.*

** *Lenino priesakai, 1989 m. rugsėjo 14 d.*

prieštarauti jų interesams ir kolektyvų priimtiems nutarimams“. Vadinamosios „kadru“ politikos srityje pažymėta, kad visose rajono institucijose turėtų būti atstovaujami „visų rajono nacionalinių grupių žmonės“, o „vadovaujančių kadru sudėtis geriausiai atspindėtų gyventojų nacionalinę struktūrą“.

Tuo metu Šalčininkų rajone įsikūrė Koordinacinė taryba prieš rajono autonomizavimą. 1989 m. rugsėjo 16 d. vykusiam rajono gyventojų susitikime su TSRS liaudies deputatais Antanu Buraču, Algimantu Čekuoliu, Mečiu Laurinkum, Kazimieru Motieka buvo pareikšta, kad Šalčininkų rajono Tarybos sprendimas prieštarauja TSRS ir Lietuvos TSR konstitucijoms, pažeisti demokratijos ir viešumo principai, nes šis klausimas viešai nesvarstytas nei spaudoje, nei su rinkėjais, o rajono autonomijos paskelbimas yra LKP Šalčininkų rajono komiteto nario Česlovo Visockio vadovaujamos grupės surežisuota akcija. Susitikimo dalyviai piktinosi šmeižto kampanija prieš pertvarką Lietuvoje, vyriausybę, šios kampanijos rupu paverstu rajono laikraščiu „Lenino priesakai“ ir reikalavo, kad rajono Tarybos sprendimas būtų pripažintas neteisėtu ir negaliojančiu, pareikštas politinis nepasitikėjimas akcijos organizatoriais, sudaryta komisija padėčiai ištirti. Dėl Vyriausybės nutarimo dėl lietuvių kalbos vartojimo siūlyta išanalizuoti susidariusią padėtį, diferencijuotai nustatyti terminus pereinant į lietuvių kalbos vartojimą, parengti pareigūnų, kurie privalo išmokyti lietuvių kalbą, sąrašą.*

Pagal panašų scenarijų buvo skelbiamas Vilniaus autonominis rajonas. 1989 m. rugsėjo 15 d. Nemenčinės „Taikos“ kino teatro patalpose įvykusios Vilniaus rajono Liaudies deputatų tarybos sesijos priimtame sprendime buvo pažymima, kad „daugumą rajono gyventojų neramina ir baugina tas faktas, kad įstatymuose ir kituose vyriausybiniuose aktuose /.../ neatsižvelgiama į tautinių mažumų interesus“ /.../, kad „netikrumą rytdiena nelietuvių tautybės žmonėms kelia pilietybės, tautybių įstatymų projektai, varžantys /.../ tautinių mažumų teises ir laisves“. Pasiremiant TSKP CK platformos „Partijos nacionalinė politika dabartinėmis sąlygomis“ projektu, kuriame „atsispindi TSRS visų autonomijų, taip pat ir nacionalinių rajonų, formų plačiausias išvystymas“, buvo teigiama, kad Vilniaus rajono autonomijos siekis neprieštarauja Konstitucijai. Tarybos sprendimo pagrindinė nuostata suformuluota taip: „Paskelbti Vilniaus lenkų nacionalinį teritorinį rajoną su savivalda Lietuvos TSR sudėtyje, lygiateisiškai vartojant lietuvių, lenkų ir rusų kalbas valstybinių ir visuomeninių organų veikloje, švietimo, kultūros, medicinos, gamybos, aptarnavimo, ryšių ir kitose rajono visuomeninio gyvenimo sferose.“** Nustatyta, kad Vilniaus lenkų nacionaliniame teritoriniame rajone su savivalda išlaikoma anksčiau rajone susiklosčiusi tarybų valdžios ir socialinio ekonominio valdymo struktūra, taip pat pritarta Šalčininkų rajono tarybos sprendimui paskelbti šią teritoriją lenkų nacionaliniu teritoriniu rajonu su savivalda Lietuvos TSR sudėtyje. Sudaryta komisija (pirmininkas – TSRS liaudies deputatas Anicetas Brodavskis), kuri turėjo parengti Vilniaus rajono teisinį statusą reglamentuojančius nuostatus.

Deklaruojamos savivaldos turinys išsamiau atskleistas A. Brodavskio paskelbtuose rinkėjų priesakuose, pasiūlymuose ir reikalavimuose. Jų pagrindiniai teiginiai buvo tokie: regioninė savivalda; tautinių mažumų proporcingas atstovavimas visose valstybinės valdžios ir valdymo institucijose; greta valstybinės lietuvių kalbos – lenkų kalba; įsteigti lenkų aukštąją mokyklą, mokymo sistemą lenkų kalba, lenkų kultūros centrą ir lenkų skyrius, leisti vadovėlius lenkų kalba, užtikrinti dvasininkų rengimą lenkų kalba, numatyti pamaldas lenkų kalba Vilniaus Arkikatedroje, pasirūpinti medicinos darbuotojų rengimu lenkų kalba ir kt.***

Šios nuostatos vienaip ar kitaip atsispindėjo Vilniaus rajono tarybos sesijos pranešimuose ir deputatų pasisakymuose. Štai Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas Edvardas Tomaševičius reikalavo, kad būtų užtikrintas lietuvių, lenkų ir rusų kalbų vartojimo lygiateisiškumas, aiškino, kad lenkų nacionalinių apylinkių paskelbimas buvo viena iš formų „gelbstint lenkų kalbą ir kultūrą“.**** Lenkų kultūros plėtojimo programa buvo dėstoma ir kituose dokumentuose. Lietuvos lenkų sąjungos Vilniaus rajono skyriaus konferencijos

* 1989 m. rugsėjo 16 d. Šalčininkų rajono gyventojų, prieštaraujančių rajono paskelbimui lenkų nacionaliniu teritoriniu rajonu, susirinkimo rezoliucija // *Lenino priesakai*, 1989 m. rugsėjo 23 d.

** Vilniaus rajono Liaudies deputatų tarybos 1989 m. rugsėjo 15 d. sprendimas „Dėl Vilniaus lenkų nacionalinio teritorinio rajono su savivalda Lietuvos TSR sudėtyje paskelbimo“ // *Draugystė*, 1989 m. rugsėjo 23 d.

*** Brodavskis A. Siekiame regioninės savivaldos // *Draugystė*, 1989 m. rugpjūčio 26 d.

**** Istorinė pažyma // *Draugystė*, 1989 m. rugsėjo 23 d.

1989 m. gruodžio 9 d. rezoliucijoje planuojama tobulinti vadovavimą lenkų tautinei mokyklai, kadrus paskirstyti taip, kad lenkiškų mokyklų kuratoriais būtų polonistai; numatyti mokytojų rengimo lenkiškose mokyklose perspektyvas, atidaryti naujas lenkiškas mokyklas; įsteigti aukštosiose mokyklose grupes, kuriose būtų dėstoma lenkų kalba; kultūros srityje: prailginti televizijos laidą lenkų kalba, transliuoti Lenkijos pirmąją televizijos programą; aktyviai bendradarbiauti su Baltarusijos Voronovo, Lydos, Gardino, Ašmenos rajonų lenkų kultūrinių organizacijų skyriais; rūpintis istorinių paminklų išsaugojimu, įamžinti gyventojų masinių egzekucijų Antrojo pasaulinio karo metais vietas Glitiškių kaime ir kitur; aktyviai dalyvauti rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą kampanijoje; įtvirtinti Konstitucijoje dvi nuostatas: „Respublikoje gyvenantiems lenkų tautybės piliečiams garantuoti aukštojo mokslo įgijimą gimtąja kalba (medicinos, švietimo, kultūros, žemės ūkio srityse)“, „lenkų kalbą prilyginti valstybinei lietuvių kalbai tuose rajonuose, kur gyvena dauguma lenkų tautybės žmonių.“*

Tokia įvykių dinamika, lietuvių susirūpinimas vykstančiais procesais skatino ir valdžios institucijų atitinkamus teisinius politinius veiksmus. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas vėl konstatavo, kad Šalčininkų rajono Liaudies deputatų tarybos 1989 m. rugsėjo 6 d. ir Vilniaus rajono Liaudies deputatų tarybos 1989 m. rugsėjo 15 d. sprendimai, kuriais šios teritorijos buvo paskelbtos lenkų nacionaliniais teritoriniais rajonais, pažeidžia Respublikos valstybinę teritorijos vientisumą, prieštarauja Konstitucijai, Rajono Liaudies deputatų tarybos įstatymui. Pažymėta, kad šie sprendimai nebuvo padiktuoti objektyvių istorinių, politinių ir ekonominių priežasčių, jais kurstoma nesantaika tarp žmonių, su jais nesutinka nemaža dalis Šalčininkų bei Vilniaus rajonų gyventojų.**

Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas pripažino, kad šie sprendimai teisiniu požiūriu prieštarauja Konstitucijai bei įstatymui ir yra negaliojantys. Vyriausybei buvo pasiūlyta išnagrinėti ekonomines, kultūrinės ir socialines šių rajonų problemas, numatyti perspektyvas, pagrįstas šių regionų ypatumais ir čia gyvenančių lietuvių, lenkų, baltarusių bei kitų tautybių žmonių realiais poreikiais. Šalčininkų ir Vilniaus rajonų Liaudies deputatų tarybų vykdomiesiems komitetams pavesta pateikti Ministrų Tarybai pasiūlymus dėl Ministrų Tarybos 1989 m. vasario 20 d. nutarimo „Dėl priemonių Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimui užtikrinti“ įgyvendinimo Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose. Prezidiumas ragino šiuose rajonuose gyvenančius lenkus, lietuvius, baltarusius ir visų kitų tautybių žmones gerbti Respublikos valstybingumą, jos įstatymus, sutelkti ir tvirtai siekti pagrindinio pertvarkos tikslo – demokratinės teisinės valstybės sukūrimo.

Pietryčių Lietuvoje vykstančius procesus apibendrina ir įvertina Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba. Priimtame pareiškime autonomizacijos ketinimai apibūdinti kaip destruktivūs ir iracionalūs, nesiderinantys su Lietuvos visuomenės raidos strateginiais tikslais. Pareiškime rašoma: „Pertvarką Lietuvoje bando stabdyti ar iškraipyti konservatyvios, jai priešiškos jėgos, vedinos destruktivių tikslų, jos pradėjo skelbti Respublikoje vykstančius procesus kaip tautinių mažumų diskriminaciją, tarybų valdžios griovimą, žmogaus teisių pažeidimus. Įvairūs komitetai, organizacijos valdžios organams kelia kraštutinius reikalavimus, grasina streikais, reiškia ultimatumus. Kai kuriuose rajonuose skelbiami įstatymais nenumatyti nacionaliniai teritoriniai dariniai.“***

Netrukus įvyko Respublikos vadovybės, Vilniaus, Šalčininkų, Švenčionių, Širvintų, Trakų, Molėtų rajonų vadovų, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio, Lietuvos lenkų sąjungos atstovų susitikimas. Jo metu aštriai svarstytos socialinės politinės šių rajonų problemos, bandyta susitarti dėl daugelio klausimų, kurie darėsi vis labiau aktualesni laisvės siekiančioje Lietuvoje.

Susitikimo dalyviai siūlė paspartinti tautybių įstatymo projekto rengimą, parengti perspektyvinę Pietryčių Lietuvos ekonominio, socialinio, kultūrinio vystymo ir integravimo programą, teikti daugiau informacijos apie Pietryčių Lietuvos gyventojų nacionalinius santykius, šio krašto praeitį ir dabartį, išnagrinėti, kaip, atsižvelgiant į Pietryčių Lietuvos

* Lietuvos lenkų sąjungos Vilniaus rajono skyriaus antrosios konferencijos 1989 m. gruodžio 9 d. rezoliucija // *Draugystė*, 1989 m. gruodžio 21 d.

** Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Šalčininkų ir Vilniaus rajonų Liaudies deputatų tarybų sprendimų paskelbti šiuos rajonus lenkų nacionaliniais teritoriniais rajonais“ // Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1989, Nr. 28-334.

*** Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1989 m. rugsėjo 23 d. pareiškimas „Dėl politinės padėties Respublikoje“ // Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1989, Nr. 28-350.

rajonų tautines, kalbines, demografines sąlygas, įgyvendinamos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. sausio 25 d. įsako „Dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimo“ ir Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1989 m. vasario 20 d. nutarimo „Dėl priemonių Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimui užtikrinti“ nuostatos.

Taip pat buvo numatyta prie Švietimo ministerijos sukurti specialų padalinį, kuris užsiimtų Lietuvoje gyvenančių tautybių švietimo reikalais ir teiktų pasiūlymus šiam darbui gerinti, išnagrinėti galimybes įsteigti Vilniaus pedagoginiame institute fakultetą humanitarinio profilio specialistams rengti pagal Pietryčių Lietuvos rajonų gyventojų, vietinių tarybų vykdomųjų komitetų paraiškas, išplėsti Vilniaus universiteto slavistikos katedrą. Susitarta apsvarstyti pasiūlymą Vilniaus rajono Buivydžiškių technikumui bazėje įsteigti Žemės ūkio akademijos filialą, kuris rengtų atitinkamo profilio specialistus Pietryčių Lietuvos rajonams. Siekiant geriau atspindėti Lietuvoje gyvenančių tautybių problemas, numatyta apsvarstyti pasiūlymą dėl atskirų televizijos bei radijo programų lenkų, baltarusių bei kitomis kalbomis sudarymo ir jų transliavimo laiko prailginimo.* Tačiau šie pozityvūs žingsniai autonomizacijos iniciatyvų nesustabdė.

Pietryčių Lietuvos autonomizacijos ketinimus įvertino ir Sąjūdis. Sąjūdžio Seimo penktojoje sesijoje priimtoje rezoliucijoje pabrėžta, kad lenkų visuomenė turi atsisakyti iššūkio Respublikos valdžios ir gyventojų daugumos atžvilgiu, kad reikia imtis iniciatyvos atšaukti formaliai paskelbtąsias autonomines apylinkes. Reikštas įsitikinimas, kad taip būtų pademonstruotas Lietuvos lenkų apsisprendimas eiti kartu su lietuvių tauta į nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą. Sąjūdžio Seimas projektavo, kad artimiausioje ateityje būtina priimti Pilietybės ir Lietuvos tautinių mažumų kultūrinės autonomijos įstatymus.**

Autonomizacijos idėjos buvo populiarinamos, jas įgyvendinti buvo bandoma ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje, Estijoje. Tokiu būdu buvo siekiama sukurti politines teises kliūtis Baltijos kraštų tautų pasirinktam konstitucionalizmo raidos, suverenaus valstybingumo atkūrimo demokratiniam parlamentiniam keliui. Vadinamieji autonominiai regionai turėjo būti politiniais bastionais, sukuriančiais regimas galimybes realizuoti konservatyviąją komunistinę ideologiją, blokuoti Baltijos tautų siekį savarankiškai rinktis istorinį politinį raidos kelią. Reikia pripažinti, kad autonomizacija buvo rimta grėsmė atkuriamų valstybių teritoriniam vientisumui, jų suverenitetui istorinėse etninėse žemėse.

Ši problema įvertinta Estijos Liaudies Fronto, Latvijos Liaudies Fronto ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio 1989 m. rugsėjo 9 d. deklaracijoje.*** Joje skelbiama, kad Baltijos šalių teritorijos yra jų valstybinio vientisumo pagrindas, o teritoriniai administraciniai pakeitimai gali būti daromi tik teisiniu ir konstituciniu būdu, taip pat tarpvalstybinėmis sutartimis: „.../ bet kurie mėginimai pakeisti Estijos, Latvijos ir Lietuvos teritorinį vientisumą, kaip antai šiaurės rytų Estijos, Daugpilio, pietryčių Lietuvos atžvilgiu, traktuotini pirmiausia kaip šiurkšti politinio spaudimo priemonė. Tokie veiksmai nukreipti prieš Baltijos šalių savarankiškumo ir nepriklausomybės siekius, prieš ten gyvenančių tautų interesus. Tie veiksmai – tai mėginimas /.../ padidinti įtampą ir suardyti užgimstančią trijose respublikose pastoviųjų gyventojų pilietinę vienybę.“ Deklaracija kvietė neremti šių iniciatyvų, kurios sudarytų „papildomas kliūtis teisinės valstybės link“.

Šalčininkų rajono tarybos 1989 m. rugsėjo 6 d. sprendimo vykdytojai parengė ir paskelbė projektą, kuris vadinosi „Teiginiai dėl Šalčininkų lenkų nacionalinio teritorinio rajono su savivalda Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos sudėtyje.“****

Šių Teiginių teisinė analizė sudaro galimybes visapusiškiau pažinti ir įvertinti ne tik rengėjų politinius tikslus, bet ir teises prielaidas sukurti specifinę regioninę teisinę erdvę, kurioje konkuruotų „vietinės teisės normos“ ir Lietuvos teisinė sistema, grindžiama Lietuvos suvereniteto veikimu visoje Pietryčių Lietuvos teritorijoje ir jos atskirose dalyse.

* Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Pietryčių Lietuvos rajonų ekonominių, socialinių bei kultūrinių reikalų sprendimo“ // Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1989, Nr. 30–31–405.

** Sąjūdžio Seimo 1989 m. birželio 18 d. rezoliucija // Lietuvos kelias. 1. Vilnius, „Viltis“, 1989, p. 54.

*** 1989 m. rugsėjo 9 d. deklaracija „Apie Estijos, Latvijos ir Lietuvos teritorinį vientisumą“ // Ten pat, p. 100.

**** Draugystė, 1989 m. gruodžio 19 d., Draugystė, 1989 m. gruodžio 21 d.

Teiginių 1 skirsnio Bendruose nuostatuose deklaruojama, kad Šalčininkų lenkų nacionalinio teritorinio darinio tikslas – spręsti rajono teritorijoje gyvenančių lenkų ir kitų tautybių Lietuvos TSR piliečių nacionalinius klausimus.

Vertinant šias nuostatas vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nors čia ir nepaminėtos sąvokos „savivalda“ ar „autonomija“, tačiau vėlesniuose teiginiuose iš esmės įtvirtinamas rajonų „savivaldiškumas“ ir „autonomiškumas“ santykiuose su Lietuvos institucijomis. Negalima būtų nepasakyti, kad nei tuo metu galiojančioje Konstitucijoje, nei įstatymuose nebuvo numatytos teisinės prielaidos sukurti administracinius teritorinius darinius su išskirtiniu teisiniu statusu ar galimybės riboti Lietuvos jurisdikcines galias įgyvendinant valdžios funkcijas.

Nustatant, kokie miestai ir apylinkės įeina į rajono sudėtį, ir numatant, kad „lenkų nacionaliniame rajone gali būti ir kitokie nacionaliniai miestai, gyvenvietės, apylinkės“, o jų teritorijų ribų keitimo, naikinimo klausimai galėjo būti sprendžiami tik šių tarybų sesijose arba vietiniuose referendumuose, iš esmės buvo siekiama riboti Aukščiausiosios Tarybos, Vyriausybės konstitucines galias nustatant Lietuvos teritorijos administracinę sandarą. Kitaip tariant, šiame dokumente jau buvo akivaizdžiai peržengiamos kultūrinės autonomijos ribos ir orientuojamasi į gerokai platesnio masto politinę teisinę autonomiją.

Ignoruojant jau tada priimtus teisės aktus dėl valstybinės lietuvių kalbos buvo skelbiama, kad nacionalinio rajono teritorijoje „visose valstybinio ir visuomeninio gyvenimo sferose lygiateisiškai vartojamos lietuvių, lenkų ir rusų kalbos“. Nuspręsti, kokia kalba tvarkyti raštvedybą, rengti tarybų sesijas, susirinkimus ir kitus renginius, galėjo rajonų, miestų, gyvenviečių, apylinkių tarybos, įmonių, įstaigų, organizacijų, ūkių darbo kolektyvai, rajonų piliečiai.

Teiginių 2 skirsnyje, kuriame formuluojamos nuostatos dėl lenkų nacionalinio teritorinio rajono savivaldos, numatomi bendrieji savivaldos principai, paremti ne tik Lietuvos, bet ir TSRS įstatymais. Rajonų gyventojų valia „realizuojama per rajono, miestų, gyvenviečių ir apylinkių Liaudies deputatų tarybas ir referendumus“, vadovaujamosi tarybų „savarankiškumu ir nepriklausomybe, neviršijant ribų, numatytų Lietuvos TSR ir TSRS įstatymuose“. Lenkų nacionalinio teritorinio rajono tarybos, sprendamos bendrus vietinės reikšmės klausimus, rajonuose gyvenančioms nacionalinėms grupėms taip pat garantuoja spaudos ir informacijos gavimą gimtąja kalba, vaikų ikimokyklinių įstaigų, tautinių mokyklų steigimą ir kt.

Teiginių 3 skirsnyje buvo rašoma apie rajono, miestų, gyvenviečių ir apylinkių vietinių tarybų ekonominį pagrindą. Formuluojant šias pozicijas vėlgi remiamasi ne tik Lietuvos, bet ir TSRS įstatymais, reiškiamos rengėjų politinės nuostatos dėl Lietuvos ir TSR Sąjungos tarpusavio santykių, t. y. dėl jų požiūriu nekvestionuojamos normos „Lietuvos TSR – TSRS sudėtyje“, ignoruojama Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1989 m. gegužės 18 d. deklaracija „Apie Lietuvos valstybinį suverenitetą“, Konstitucijos pataisos. Pretenzingos pozicijos išreikštos apibūdinant kai kuriuos mokesčių sistemos funkcionavimo klausimus. Antai siekta įtvirtinti, kad „įmonės, įstaigos ir organizacijos, kurios yra rajono teritorijoje, bet tiesiogiai nepriklauso vietinių tarybų ūkiniams padaliniais, visų rūšių mokesčius perveda į rajono biudžetą. Į rajono biudžetą įplaukia visų rūšių mokesčiai, kuriais yra apmokestinotos sąjunginio ir respublikinio pavaldumo įmonės, iš gyventojų, taip pat apyvartinių lėšų atskaitymai, kuriuos patvirtina respublikinis biudžetas“.

Teisinio reguliavimo autonomijos ketinimai akivaizdžiai išreikšti Teiginių 5 skirsnyje dėl lenkų nacionalinių teritorinių rajonų savivaldos teisinių garantijų. Be jokių išlygų sakoma, kad „sprendimai, kuriuos priima rinkėjai referendumo keliu, yra privalomi atitinkamoms Liaudies deputatų taryboms, kitiems savivaldos organams, gyvenantiems šioje teritorijoje piliečiams“. Darytina prielaida, kad šiuo atveju buvo turimi galvoje vietiniai referendumai kaip būdas ir priemonė priimti autonomiškus sprendimus, pagrindžiančius Pietryčių Lietuvos teritorinių darinių dreifavimą tolyn nuo Lietuvos institucijų jurisdikcijos. Aišku, čia nebuvo orientuojamasi į Lietuvos masto referendumus, kurių organizavimą reglamentavo Referendumo įstatymas.

Konstitucinio teisėtumo kontekste visiškai nepateisinamas 41 straipsnyje suformuluotas teiginys, kad „Lietuvos TSR įstatymai gali būti koreguojami rajono Liaudies deputatų tarybų sprendimu, kuris priimtinas rajono sąlygomis“. Ši nuostata iš esmės niekais vertė epizodines nuorodas į Lietuvos TSR Konstituciją ir įstatymus, nes bet kuris įstatymas, jeigu jis buvo nepriimtinas, galėjo būti atmetas.

Paneigiant Aukščiausiosios Tarybos, Vyriausybės ir kitų institucijų konstitucines prerogatyvas nustatyti atitinkamą teisinį reguliavimą, Teiginiuose įtvirtinama, kad „rajono, miesto, gyvenvietės, apylinkės Liaudies deputatų tarybos priimtus sprendimus, jeigu jie prieštarauja veikiantiems įstatymams, gali atšaukti tik Konstitucinis Teismas“.

Teisinio reguliavimo veiklos autonomiškumo siekį liudija ir konstituciškai racionalios nuostatos apie tai, kad rajonų, miestų, gyvenviečių, apylinkių tarybos turi teisę: pristabdyti „aukščiau stovinčių“ valstybinių organų aktų veikimą, jeigu jie sudaro grėsmę žmonių sveikatai, gali atnešti rimtų materialinių nuostolių arba pažeisti ekologinę pusiausvyrą atitinkamai toje teritorijoje, atšaukti įmonių, įstaigų ir organizacijų, esančių atitinkamoje teritorijoje, aktus, jeigu jie prieštarauja tarybos sprendimams ir įstatymams, kurie yra priimti pagal tarybos kompetenciją. Toks „visagališkumas“, neparemtas nei galiojusia Konstitucija, nei įstatymais, ne tik negalėjo sukurti prielaidų teisiniam demokratiniam konflikto išsprendimui, bet atvirkščiai – dar labiau gilino teisinę politinę priešpriešą.

Pagal šiuos Teiginius netrukus buvo parengti ir Šalčininkų rajono Liaudies deputatų tarybos 1990 m. sausio 4 d. sesijoje patvirtinti Šalčininkų lenkų nacionalinio teritorinio savivaldos rajono nuostatai. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas pažymėjo, kad šiuo aktu vėl ignoruojamas Prezidiumo 1989 m. rugsėjo 21 d. nutarimas, pripažįstantis neteisėtu Šalčininkų rajono paskelbimą lenkų nacionaliniu teritoriniu savivaldos rajonu. Akcentuota, kad tokiais veiksmais pažeista Konstitucija, įstatymai, bandoma ardyti Respublikos teritorijos vientisumą, destabilizuoti politinę padėtį*.

LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, pabrėždamas, kad toks aktas yra neteisėtas, siūlė šį klausimą pakartotinai išnagrinėti rajono tarybos sesijoje**. Prokuratūrai pavesta ištirti, kaip Šalčininkų rajono valstybinės ūkinės, visuomeninės organizacijos laikosi įstatymų, ypatingą dėmesį skiriant konstitucinių piliečių teisių apsaugai. Atitinkami pavedimai suformuluoti Tautybių komitetui prie Ministrų Tarybos, Valstybiniam statistikos komitetui, Lietkoopsajungai, Respublikiniam kooperatiniam-valstybiniam statybos susivienijimui. Informacija turėjo būti pateikta Prezidiumui iki 1990 m. kovo 1 d. Teisingumo ministerija turėjo parengti įstatymų pataisas ir tuo būdu užkirsti kelią konstitucinių piliečių teisių pažeidimams. Rekomenduota prie Vilniaus miesto, Ignalinos, Šalčininkų, Švenčionių, Trakų, Vilniaus rajonų tarybų vykdomųjų komitetų sudaryti visuomenines tautinių mažumų komisijas, kurios padėtų objektyviau spręsti tarpnacionalinius santykius, konsoliduotų visuomenę.

Pagrindinis autonominių santykio su 1990 m. kovo 11 d. atkurtąja nepriklausoma demokratine Lietuvos valstybe klausimas buvo tas, ar Pietryčių Lietuvos lenkų politiniai veikėjai ir juos remiančios komunistų organizacijos palaikys, ar priešinsis lietuvių tautos siekiams likviduoti okupacijos ir aneksijos padarinius. Jokių abejonių neliko, kai Šalčininkų rajono taryba 1990 gegužės 15 d. priėmė sprendimą „Dėl pirmaeilių rajono tarybos uždavinių dabartinėje politinėje situacijoje, kuri susidarė Lietuvoje“. Esminės šio dokumento tezės buvo šios: 1) rajono taryba buvo įsitikinusi, kad iškilusias problemas galima išspręsti tik TSRS ir „sąjunginių respublikų“ suderintais veiksmais; 2) nežiūrint į Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sprendimus, Lietuva ir toliau yra TSRS dalis; 3) pritarti TSRS liaudies deputatų III suvažiavimo sprendimui dėl 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausiosios Tarybos aktų panaikinimo ir reikalavimo vykdyti TSRS Konstituciją; 4) prašyti TSRS prezidento ir TSRS vyriausybės imtis neatidėliotinų priemonių įgyvendinti savo priimtus nutarimus

* Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. sausio 31 d. nutarimas „Dėl Šalčininkų rajono Liaudies deputatų tarybos sprendimo patvirtinti Šalčininkų lenkų nacionalinio teritorinio savivaldos rajono nuostatus“ // Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 6-116.

** Pagal tuo metu galiojusį Rajono liaudies deputatų tarybos įstatymą rajono Liaudies deputatų tarybos sprendimus galėjo panaikinti Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, jeigu jie neatitiko įstatymų. 1990 m. vasario 12 d. Vietinės savivaldos pagrindų įstatyme (Žin., 1990, Nr. 7-170) Ministrų Tarybai suteikta teisė užprotestuoti Aukščiausiosios Taryboje rajono tarybos sprendimus, jeigu jie prieštarauja įstatymams. Aukščiausiosios Tarybos sprendimu savivaldybės taryba galėjo būti paleista ir jos valdymo organų veikla sustabdyta tais atvejais, kai jų veikla prieštarauja Konstitucijai, įstatymams.

dėl Lietuvos TSR; 5) Šalčininkų rajono teritorijoje ir toliau galioja TSRS ir Lietuvos TSR Konstitucijos ir tik tokie aktai, kurie neprieštarauja TSRS Konstitucijai; 6) rajono taryba remia darbo žmonių pilietinių komitetų veiklą, kuria siekiama užtikrinti darbo žmonių interesų ir teisių apsaugą kontroliuojant valdžios organų veiklą.

Šiek tiek skirtingos taktikos buvo laikomasi rengiant ir priimant Vilniaus lenkų nacionalinio rajono su savivalda Lietuvos Respublikos sudėtyje nuostatus. Nors pagal 1989 m. rugsėjo 15 d. Vilniaus rajono Liaudies deputatų tarybos sprendimą šie nuostatai turėjo būti parengti metų pabaigoje, jie pradėti rengti ir svarstyti tik po Lietuvos valstybingumo atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. ir po įvykusių savivaldybių tarybų deputatų rinkimų. Gegužės 27 d. neeilinėje Vilniaus rajono tarybos sesijoje buvo svarstoma visuomeninė politinė situacija rajone, o rajono tarybos prezidiumas įpareigotas parengti lenkų nacionalinio rajono nuostatus.

Beje, sprendime „Dėl susiklosčiusios visuomeninės politinės situacijos rajone“ buvo deklaruota, kad „dauguma gyventojų pasisako prieš socialistinės santvarkos demontavimą ir buržuazinės tvarkos grąžinimą, mano, jog Lietuvos TSR išėjimo iš TSRS klausimas gali būti sprendžiamas tik referendumo keliu“. Kategoriškai pasisakyta prieš valsčių ir apskričių kūrimo struktūros projektą ir Vilniaus krašto padalijimą, rajonų, kur kompaktiškai gyvena lenkų ir rusų tautybių žmonės, prijungimą prie lietuviškų rajonų, taip pat prieš Vilniaus krašto likimo sprendimą be ten gyvenančių žmonių valios ir jų atstovų dalyvavimo sprendžiant šiuos klausimus ir Respublikoje, ir Maskvoje“^{*}.

Taryba nusprendė: „1) Laikyti, kad Lietuvos TSR išėjimo iš Tarybų Sąjungos klausimas gali būti sprendžiamas tik referendumo keliu, be to, atskiri referendumai turi būti surengti tuose Respublikos rajonuose, kurie įėjo į jos sudėtį remiantis TSRS vadovybės 1939–1940 metais priimtais politiniais sprendimais; /.../ 3) Laikyti, jog Vilniaus kraštas kompaktiškai apgyvendintas lenkų ir rusų tautybių gyventojų, todėl jo padalijimas ir prijungimas prie kitų rajonų yra neleistinas. /.../ Demokratiškiausias ir teisingiausias šio klausimo sprendimas būtų Vilniaus krašto vietinių gyventojų kompaktiškai gyvenamos teritorijos ribose sukurti administracinį teritorinį vienetą su savo statutu; 4) Pritarti TSRS liaudies deputatų III suvažiavimo sprendimui panaikinti 1990 m. kovo 11 d. Aktą „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ ir iš jo išplaukiančius normatyvinius dokumentus Vilniaus rajono teritorijoje, kaip priimtus vienpusiškai, neatsižvelgiant į gyventojų nuomonę; 5) Įpareigoti rajono tarybos prezidiumą sudaryti deputatų komisiją bendram Vilniaus krašto visų lygių deputatų koordinaciniam susirinkimui parengti aktualiems jų savivaldos klausimams spręsti“.

Apibendrinant šias politines nuostatas, galima daryti keletą išvadų, išreiškiančių esmines pozicijas, kuriomis rėmėsi Vilniaus rajono taryba: 1) nepritariama istoriniams Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sprendimams dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo ir toliau pripažįstamos TSRS jurisdikcijos prielaidos Lietuvos teritorijoje; 2) Pietryčių Lietuva (Vilniaus kraštas) vertinama kaip išskirtinis teritorinis darinys, kurio teritorijoje ir toliau turi galioti TSRS Konstitucija ir įstatymai, o jo statusą gali nulemti tik čia surengtas referendumas; 3) Vilniaus rajono taryba pagal Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą ir galiojančius įstatymus būdama tik viena iš savivaldos sistemos sudėtinių grandžių, suteikė sau politinio subjekto vaidmenį sprendžiant Lietuvos suvereniteto atkūrimą ir jo realizavimą Pietryčių Lietuvos dalyje. Šie vertinimai ir konkretūs veiksmai akivaizdžiai nesiderino su Lietuvos tautos siekiu atkurti demokratinį konstitucionalizmą visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje. Tokią politinę strategiją ketinta realizuoti tarybos priimamais teisės aktais, ir visų pirma – Vilniaus lenkų nacionalinio rajono su savivalda Lietuvos Respublikos sudėtyje nuostatuose, kurių projektas buvo parengtas ir paskelbtas^{**}. Šiame projekte buvo ne tik suformuluotos teisinės pozicijos dėl Vilniaus rajono statuso, tačiau deklaruotos ir programinės kultūros, švietimo tolesnės raidos nuostatos, pasisakyta dėl valstybinės lietuvių kalbos ir lenkų kalbos tarpusavio santykio ir t. t.

^{*} Vilniaus rajono Liaudies deputatų tarybos 1990 m. gegužės 24 d. sprendimas „Dėl susiklosčiusios visuomeninės politinės situacijos rajone“ // *Draugystė*, 1989 m. birželio 1 d.

^{**} Vilniaus lenkų nacionalinio rajono su savivalda Lietuvos Respublikos sudėtyje nuostatų projektas // *Draugystė*, 1990 m. birželio 19 d.

Nuostatų redakcijoje, kurią patvirtino Vilniaus rajono Liaudies deputatų taryba 1990 m. liepos 26 d., buvo atsisakyta kai kurių apibrėžimų dėl socialinės kultūrinės politikos, bendrojo pobūdžio deklaracijų, tačiau esmė liko ta pati – paskelbta, kad Vilniaus lenkų nacionalinis rajonas yra administracinis teritorinis darinys, veikiantis pagal Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, garantuojantį vietiniams lenkų tautybės gyventojams lygias politines, ekonomines ir socialines teises ir laisves.* Turėjo būti įkurta Tautinių mažumų atstovų taryba, kuri turėjo „ginti visų tautybių teisėtas teises“. Nuostatuose akcentuota, kad „rajo gyventojai privalo laikytis ir vykdyti Liaudies deputatų tarybų ir jų valdymo organų sprendimus ir potvarkius, saugoti jo teritorinį vientisumą. Šios „vientisumo“ sąvokos sudėtinis elementas buvo „nedalomumas“. Nors Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba ir galėjo pakeisti rajono teritorijos ribas, tačiau ji privalėjo „atsižvelgti į gyventojų interesus ir pageidavimus, kuriems pritarė rajono taryba“. Numatyta vietinių referendumų, kuriuose sprendžiami pagrindiniai rajono politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės veiklos klausimai, galimybė. Juose priimti sprendimai prilyginami Vilniaus lenkų nacionalinio rajono aukščiausiųjų valdžios ir valdymo organų sprendimams ir potvarkiams. Pagaliau pabrėžta ir tai, kad „visi klausimai, susiję su Vilniaus lenkų nacionalinio rajono teisiniu statusu /.../ negali būti sprendžiami, iš anksto neapsvarsčius ir nesuderinus su rajono taryba ir atitinkamomis miesto ir apylinkių Liaudies deputatų tarybomis“.

Akivaizdu, kad ir šiais apibrėžimais buvo bandoma apriboti Lietuvos institucijų galias įgyvendinant valstybės valdžios funkcijas, sukurti Lietuvos Respublikos įstatymų ir vietos savivaldos institucijų sprendimų konkurencinę zoną, kuri iš esmės buvo nepateisinama – Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas skelbė, kad Lietuvos Respublikos teritorija yra vientisa ir nedaloma. Pagaliau Nuostatų rengėjai nenumatė ir elementaraus teisinio reguliavimo, t. y. kaip išspręsti konfliktą, kai rajono tarybos sprendimai prieštarauja laikinajai Konstitucijai ir įstatymams.

Svarstant Nuostatų projektą Vilniaus rajono Tarybos sesijoje susidarė dvi deputatų grupės, kurios laikėsi priešingos nuomonės, kokioje „sudėtyje“ – „Lietuvos TSR“ ar „Lietuvos Respublikos“ turėtų būti apibūdintas Vilniaus rajono statusas**. Nors ir buvo nutarta įtvirtinti, kad Vilniaus lenkų nacionalinis rajonas yra Lietuvos Respublikos sudėtyje, tačiau buvo sakoma, kad „/.../ nacionalinio rajono sukūrimas – tai pirmasis mūsų darbo etapas, parengiamasis. Ankstesnės sesijos sprendime įrašyta, jog Vilniaus krašte kompaktiškai gyvena daugiausia lenkiškai ir rusiškai kalbantys žmonės ir jo teritorijoje turi būti sudarytas atitinkamas administracinis teritorinis vienetas su savo statutu. /.../ Deputatai turės nuspręsti, koks ir kieno sudėtyje turi būti šis darinys. Tuo tikslu sudaryta Vilniaus krašto koordinacinė taryba, kuri atlieka parengiamąjį darbą administraciniam teritoriniam dariniui sukurti“***.

Vilniaus ir Šalčininkų rajonų, taip pat šių rajonų tuo metu egzistavusių apylinkių ir rajono pavaldumo miestų autonomijos paskelbimas buvo tik viso Vilniaus krašto autonomizavimo plano dalis. Nors oficialioji valdžia ir ėmėsi kai kuriomis teisinėmis, politinėmis, socialinėmis priemonėmis stabdyti šį procesą, tačiau jų veiksmingumas buvo menkas.

Lygiagrečiai buvo konsoliduojamos pastangos suvienyti ir kitas Pietryčių Lietuvoje veikiančias Lietuvai priešiškas jėgas. Štai 1990 m. birželio 1 d. Zavišonyse prasidėjo vadinamasis Vilniaus krašto vietinių tarybų deputatų antrasis suvažiavimas. Jame dalyvavo deputatai, kurie buvo išrinkti Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose, taip pat kai kuriose Trakų, Švenčionių, Širvintų rajonų dalyse. Tada suvažiavimo dalyviai kreipėsi į TSRS prezidentą Michailą Gorbačiovą dėl politinės situacijos Lietuvoje, taip pat dėl poreikio įsteigti administracinius teritorinius vienetus, kur kompaktiškai gyvena lenkai. Kreipimosi autoriai prašė M. Gorbačiovo, kad sprendžiant Lietuvos statuso klausimą būtų atsižvelgiama ir į Vilniaus krašto gyventojų interesus.

* Lietuvos Respublikos Vilniaus lenkų nacionalinio rajono statusas // *Draugystė*, 1990 m. rugpjūčio 4 d.

** Vilniaus rajono Tarybos pirmininkas A. Brodavskis savo pranešime kalbėjo: „Toks klausimo kėlimas atspindi dalies rinkėjų nerimą, kur eis Lietuva, kokia ji bus, kas ją laukia /.../ Mūsų nuomone, problema yra tai, kad jeigu iš principo orientuotis į Lietuvos TSR, vadinas, stovėti vietoje, be to, nežinia kiek. Mes gi privalome žengti konkrečius žingsnius, nuolat judėti į priekį. Kokia bus Lietuvos valstybė – parodys ateitis. Praktinėje veikloje reikia atsižvelgti į dabartines realijas. Žr. Diskusija buvo karšta // *Draugystė*, 1990 m. rugpjūčio 4 d.

*** Diskusija buvo karšta // *Draugystė*, 1990 m. rugpjūčio 4 d.

1990 m. spalio 6 d. Eišiškėse tęsėsi Vilniaus krašto vietinių tarybų deputatų antrasis suvažiavimas. Tada buvo priimta deklaracija „Dėl paskelbimo Vilniaus krašte lenkų nacionalinio teritorinio krašto su savo statusu Lietuvos sudėtyje“. Deklaracijoje pažymėta, kad TSRS ir Lietuvos Respublikos aktais pripažinus Molotovo ir Ribentropo paktą neteisėtu nuo jo pasirašymo momento, neteko galios ir teisiniai pagrindai, kuriais remiantis Vilniaus kraštas buvo grąžintas Lietuvos Respublikai. Suvažiavimas paskelbė apie lenkų nacionalinio teritorinio krašto sukūrimą Lietuvos sudėtyje.

Taigi 1990 m. kovo 11-ąją atkurta nepriklausoma demokratinė Lietuvos Respublika „paveldėjo“ Pietryčių Lietuvoje organizuotai inspiruojamus autonomijos siekius ir atitinkamą politinę situaciją šioje teritorijoje. Teisiniu atžvilgiu situacija buvo nepasikeitusi, nes visi čia priimti sprendimai buvo neteisėti, nelegitimūs ir todėl negaliojantys. Kita vertus, priimtais dokumentais ir konkrečiais veiksmais buvo keliama grėsmė visuomenės, valstybės konstituciniam saugumui ir teisinei tvarkai. Atkurta Lietuvos valstybė turėjo nedelsdama spręsti šių problemų sankaupą, kur buvo vienodai svarbūs ir tautinės nesantaikos kurstymas, pasipriešinimas valdžios institucijų veiksams atkurti demokratinę valstybingumą visoje Lietuvos teritorijoje. Kitaip tariant, Lietuvos valstybė, išreikšdama lietuvių tautos valią, privalėjo vykdyti savo priedermes imtis teisinių, politinių priemonių ir užtikrinti visišką Lietuvos suvereniteto veikimą autonomizuojamose Vilnijos krašto teritorijos dalyse.

To meto politinę tikrovę iš dalies apibūdina ir inicijuota diskusija dėl Vilnijos krašto ateities, kurią organizavo Lietuvos lenkų sąjunga prieš antrąją jos suvažiavimą. Štai vienoje publikacijų* buvo siūloma polemizuoti dėl šių temų: kokia nuomonė dėl 1990 m. kovo 11-osios aktų, ar pasisakoma už Lietuvą kaip nepriklausomą valstybę, ar už Lietuvą Tarybų Sąjungos sudėtyje; ar Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba laikytina visų Respublikos piliečių, taip pat Lietuvos lenkų „įgaliotu atstovaujančiu organu“, ar pasitikima parlamentu; kaip vertinti prezidento M. Gorbačiovo reakciją į įvykius Lietuvoje; ar aktyviai dalyvaujama Lietuvos valstybingumo atkūrimo, ar užimama laukimo pozicija?

Buvo siūloma įvertinti kelis Vilnijos krašto ateities modelius. Vienas iš jų – Vilnija lieka TSRS sudėtyje, nes Lietuvos Respublika nebepripažįsta TSRS Konstitucijos, t. y. jos veikimo Lietuvos teritorijoje. Buvo keliamas klausimas, ar tokiu atveju būtų „šansų išsaugoti lenkų kalbą ir kultūrą šalyje, kuri iki šiol net nepripažino lenkų problemos egzistavimo TSRS“. Pasak publikacijos autorių, Vilnijos grąžinimas Lenkijai „būtų, be abejo, idealus variantas – bet tik lenkų kalbos ir kultūros vystymo sąlygų atžvilgiu“. Šiuo atveju buvo pastebima, kad lietuviai niekada neatsisakys Vilniaus, be to, Lenkija nesutiks aktualizuoti teritorinių problemų. Ir pagaliau svarstytinas trečiasis kelias, kai Lietuvos Respublikoje įkuriamas „savarankiškas lenkų teritorinis vienetas“. Anot autorių, ši idėja vėl gali atgyti, „jeigu paaiškės, kad nepriklausoma Lietuva nėra demokratinė valstybė, o totalitarinė“. Prognozuota, kad autonomizacijos judėjimas atgis su didžiule jėga, jeigu „bus bandoma Vilniją padalinti“. Nors buvo pripažįstama, kad prioritetą teikiama pastarajam variantui, tačiau dvejota, ar Lietuva vadovausis tarptautinės teisės normomis dėl tolerancijos ir pagarbos etninėms grupėms, „išsivaduos iš nacionalinio egoizmo“.

Lygiagrečiai su šia diskusija pradėtas rengti ir svarstyti Lietuvos Respublikos įstatymo projektas dėl Vilniaus nacionalinio teritorinio lenkų krašto statuto, kurio vienas iš pavidalų buvo pateiktas ir analizuojamas Lietuvos lenkų sąjungos trečiajame suvažiavime 1991 m. gruodžio 14 d.

* Kokia tolesnė Vilnijos ateitis? LLS II suvažiavimo išvaka-rėse // *Draugystė*, 1990 m. balandžio 21 d.

VILIUS BALDIŠIS

GINKLAI PARLAMENTO GYNĖJAMS

Laužai prie Lietuvos parlamento. Vilnius, 1991 m. sausis. Fotografas Algimantas Žižiūnas. LCVA.

Kai buvau skiriamas Lietuvos banko valdybos pirmininku, 1990 m. liepos 31 d. iš Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos tribūnos pasakiau, kad uždavinys sukurti Lietuvos banką ir Lietuvos Respublikos savarankišką pinigų bei bankų sistemą lygus pastangoms galva pramušti betono sieną. Dar ne viena galva turės „nulėkti“, kol šie uždaviniai bus įgyvendinti!

Istorija parodė, kad neklydau.

Pirmieji žingsniai buvo parengti ir parlamente reikėjo „prastumti“ tam reikalingus įstatymus, nutarimus, patvirtinti Lietuvos banko statutą, pradėti formuoti patį banką, jo valdybą, personalą, sukurti materialinę ir finansinę bazę kaip pagrindinį svertą kuriant savarankiškas Lietuvos pinigų, bankų ir finansų sistemas. Tada dar buvau visateisis Aukščiausiosios Tarybos deputatas su balsavimo ir įstatymų leidybos iniciatyvos bei kitomis teisėmis (vėliau mano kaip deputato teisės buvo apribotos – parlamente nebeturėjau balsavimo teisės). Tad nuo 1990 m. antrojo pusmečio ir 1991 m. pradžioje visi keliai vedė iš banko būstinės Totorių g. 4 į Aukščiausiąją Tarybą ir atgal. Kelionės ypač suaktyvėjo 1991 m. sausio 13 d. įvykių išvakarėse ir po jų. Turėjau derinti dvi svarbias pareigas: kaip deputatas rengti dokumentus, medžiagą Aukščiausiąjai Tarybai ir jos komisijų posėdžiams, juose dalyvauti ir balsuoti priimant svarbiausius mūsų atkuriamos valstybės įstatymus bei kitus teisės aktus, asmeniškai dalyvauti apginant ir įtvirtinant paskelbtą LR Nepriklausomybę; kaip Lietuvos banko valdybos pirmininkas turėjau visomis galimomis priemonėmis apsaugoti besikuriantį Lietuvos banką, jo disponuojamą turtą, pinigus, Vyriausybės lėšas, rezervus (jei užgrobtų okupantai), užtikrinti normalų atsiskaitymų sistemos, atlyginimų žmonėms išmokėjimo funkcionavimą Lietuvos Respublikoje.

Lietuvos banko užgrobimas agresijos prieš nepriklausomą Lietuvos Respubliką planuose buvo viena iš pirmųjų pozicijų – po Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės.

Po sausio 8 d. okupantų išprovokuotų įvykių šturmuojant Aukščiausiąją Tarybą Lietuvos banke organizavome darbuotojų, kurių tebuvo keletas, visos paros budėjimus banko patalpose (turėjome kelis tuometinio SSSR gosbanko Lietuvos respublikinio padalinio „sušelpus“ kabinetus) ir jo teritorijos apsaugą, nakčiai blokuodavome įvažiavimus ir į Gosbanko teritoriją. Mums talkino patriotiškai nusiteikę buvę Gosbanko inkasatoriai su Kalašnikovo automatais. Išėdami iš banko darbuotojai pasiimdavo ir slėpdavo svarbiausius dokumentus, kad jie nepatektų į okupantų rankas, o turėtos pinigų ir valiutos atsargos buvo paslėptos patikimuose rajonų bankų skyriuose. Apie tai žinojo tik du trys patikimi žmonės. Taip pat buvo patikimai apsaugota informacija apie Lietuvos banko sąskaitas užsienio bankuose, jų panaudojimo mechanizmas ir šifruoti kodai.

Tuo metu nuolat lankydamasis ir dirbdamas parlamente, mačiau ruošimąsi jo fizinei gynybai, stebėjau paprastų Lietuvos piliečių ryžtą, pastangas, bebaimį pasiaukojimą realios agresijos atveju apginti Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę. Dalyvaudavau Aukščiausiosios Tarybos vadovų pasitarimuose, posėdžiuose. Labai dažnai, dieną ir naktį, teko lankytis pas Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką, svarstyti įvairius klausimus, pateikti savarankiškos pinigų ir bankų sistemos sukūrimui būtinus įstatymų ir nutarimų projektus, įtikinėti jų neatidėliotino priėmimo būtinumu ir svarba. Daugelis svarbiausių patalpų, tarp jų ir Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko kabinetas, buvo užbarikaduotos, jas saugojo savanoriai ir Apsaugos skyriaus darbuotojai. Jų pagrindiniai ginklai buvo pasiaukojimas, ryžtas apginti Tėvynę, narsa, metalinės ir medinės lazdos bei keletas medžioklinių šautuvų ir sportinių ginklų.

Atmintin įstrigo vaizdai, kai už barikadų pasitikdavo savanoriai su mažo kalibro sportiniais biatlono šautuvais. Asmeniniai Vytauto Landsbergio sargybiniai buvo ginkluoti rusiškais pistoletais PM. Prieš sausio 13-ąją pas parlamento vadovą lankydavosi ir ne viena draugiškų mums užsienio valstybių politikų bei žurnalistų delegacija. Dažnas iš jų po to klausdavo: kokia čia keista amunicija ginkluoti jūsų gynėjai, kaip jie ruošiasi pasipriešinti iki dantų ginkluotiems okupantų profesionalams galvažudžiams?!

Aiškinimų būdavo įvairių: kad svarbiausia narsa, ryžtas, pasiaukojimas, kad tiesa mūsų pusėje ir ji nugalės ir pan. Deputatas Vladimiras Jarmolenka su humoru svečiams aiškino: žinote, šie vyrukai užsigrūdinę ir labai patyrę, kaip ir Sibiro medžiotojai, jie pataiko voverei į akį, kad nesugadintų kailiuko (rusiškai *belku bjut v glaz*). Taip bus ir okupantų desantininkams...

Prie Gosbanko Lietuvos padalinio veikusi ūkiskaitinė Inkasacijos susivienijimo Lietuvos respublikinė valdyba turėjo savo ginklų fondą, kurio naudojimo tvarką nustatydavo Maskvos emisarai ir respublikos (sovietinės) vidaus reikalų ministras. Tame ginklų fonde, kuris naudotas pervežant Gosbanko pinigus ir vertybes, buvo koviniai sovietų armijos Kalašnikovo automatai ir TT pistoletai. Man kilo mintis (o ir jaučiau pareigą) tais ginklais apginkluoti tuometinį Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyrį. Apsisprendžiau po 1991 m. sausio 8 d. įvykių ir ėmiausi konkrečių veiksmų.

Jeigu teisingai atsimenu, sausio 11 d., po posėdžių ir pasitarimų posėdžių salėje (dabar Kovo 11-osios Akto salė), priėjau prie V. Landsbergio ir pasiūliau jam suorganizuoti ir pristatyti du šarvuotus „KAMAZ“ automobilius ir ginklų (kovinių automatų ir pistoletų) Aukščiausiosios Tarybos gynybai.

Kaip dabar atsimenu kreivą V. Landsbergio šypsenėlę ir jo žodžius: „Vaikeli, negi galvoji, kad tau bus leista visa tai pristatyti į okupantų su šarvuotųjų postais apsuptą Aukščiausiąją Tarybą? Nebent vieną kitą pistoletą įsidėjęs į deputato lagaminėlį,“ – parodė į mano juodą portfeliuką su rankenėlėmis. Tokie pirmą LTSR Aukščiausiosios Tarybos darbo dieną buvo išdalyti visiems deputatams; su juo aš visada ir vaikščiodavau. – „Galėsi prasmukti pro kariškių ir saugumiečių kordonus“. Šie žodžiai nebuvo iš piršto laužti. Verta pacituoti Apsaugos skyriaus vadovo Artūro Skučo prisiminimus apie sausio 9–12 dienas: „Negaliu apibūdinti to jausmo, kai žinai, kad žūtis yra neišvengiama. Tiesiog pasitikrinau, kiek turiu šovinių. Pagalvojau, ar visi mano įsakymai tikrai perduoti, dar užėjau į V. Landsbergio kabinetą. Jis sėdėjo prie stalo ir kažką rašė /.../. Tada supratau, kad visi buvome susitaikę su neišvengiama žūtimi.“*

Vis dėlto V. Landsbergis perdavė A. Skučui mano pasiūlymą.

A. Skučas prisimena: „Visai į sausio 11-osios pavakarę mane pasikvietė V. Landsbergis ir pasakė, kad nedelsiant turiu susisiekti su V. Baldišiumi, – dėl ginklų gavimo.“**

Tą pačią sausio 11 d. susitikome su A. Skuču ir aptarėme operaciją.

* Skučas A. A. *Pėstininko užrašai. Vilnius, 2012, p. 313–314.*

** *Ten pat, p. 314.*

Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyriuje nuotaikos buvo niūrios. Paprašiau, kad A. Skučas skyriaus vardu parašytų man raštą, prašydamas laikinai perduoti Aukščiausiosios Tarybos apsaugai keturis Kalašnikovo sistemos automatus (AK 72), penkiolika TT pistoletų ir po tūkstantį automato ir pistoleto šovinių. Prieš tai išsiaiškinau, kad toks rezervas buvo Inkasacijos valdybos ginklų fonde. Likę ginklai kasdien buvo naudojami pinigų ir vertybių pervežimo saugumui Lietuvoje užtikrinti. Šios banko funkcijos buvo vykdomos ir atmintinų sausio įvykių dienomis, kad nenutrūktų atsiskaitymai grynaisiais tarp Lietuvos įmonių bei gyventojų ir veiktų prekybos tinklas.

Gavęs A. Skučo raštą pasikviečiau Inkasacijos valdybos viršininką R. Spruntulį. Parodžiau jam popierių ir paklausiau, ar mano nurodymu ir atsakomybe jis perduos man ginklus. Man buvo atsakyta tiesiai šviesiai – be Maskvos emisarų ar LTSR vidaus reikalų ministro leidimo toks perdavimas reikštų (įvykiams klostantis pagal Maskvos scenarijų, kuris buvo realiai vykdomas) jo pastatymą prie sienos sušaudyti (*pod rasstrel*). Aš negalėjau taip rizikuoti kitų žmonių gyvybe. Turėjau moralinę teisę disponuoti tik savąja ir sau prisiimti visą atsakomybę.

Į tuometį vidaus reikalų ministrą Marijoną Misiukonį nesikreipiau sąmoningai, juo nepasitikėjau ir buvau tikras, kad jis tokio leidimo neduos.

1991 m. sausio 13 d. LR Ministro Pirmininko pavaduotoju buvo paskirtas Zigmas Vaišvila. Apie tų dienų įvykius straipsnyje „Pučas Maskvoje ir Lietuva“ jis rašo: „Ginklų iš esmės nebuvo, jų turėjo tik Vidaus reikalų ministerija. Po 1990 m. kovo 11 d. gauti kokių ginklo vienetą iš M. Misiukonio netgi Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio apsaugai buvo tikras žygdarbis.“*

Tuo kritišku mūsų valstybei metu nutariau kreiptis tiesiogiai į naujai patvirtintą premjerą Albertą Šimėną, su kuriuo buvau pažįstamas dar nuo diskusijų apie respublikų ekonominį savarankiškumą laikų. Delsti nebuvo kada. 1991 m. sausio 12 d. su A. Skučo raštu nuvykau į tuometinį Vyriausybės pastatą (dabartinė Užsienio reikalų ministerija). Sužinojau, kad A. Šimėnas sušaukė skubų Vyriausybės narių posėdį (dabar vadinamojoje Blokados salėje). Niekas nedrįso ar nenorėjo jo pakviesti. Ryžtingai įėjau į posėdžių salę ir nuėjau tiesiai prie A. Šimėno. Pajutau ne vieną piktą pereinamojo ministrų kabineto narių žvilgsnį, ypač nepatenkintas buvo vicepremjeras A. M. Brazauskas. Nekreipdamas į aplinkinius dėmesio, pasilenkiau prie stalo gale sėdinčio premjero ir tyliai maždaug taip pasakiau: ypač svarbus reikalas, suderinta su V. Landsbergiu, reikia jūsų sutikimo.

Lenkiu galvą prieš A. Šimėną, kuris perskaitęs raštą neišsigando ir nedvejodamas parašė rezoliuciją: „SUTINKU“. Ir pasirašė. Skubiai grįžau į banką, pasikviečiau R. Spruntulį ir jo akivaizdoje užrašiau savo rezoliuciją: „R. Spruntuliui, vykdyti. V. Baldišis“. Patvirtinau jam, kad prisiimu visą atsakomybę ir duodu vienareikšmį nurodymą perduoti ginklus.

R. Spruntuliui sutikus vykdyti mano planą, susisiečiau su A. Skuču ir paprašiau operacijos koordinavimui atsiųsti į banką žmogų. Atvyko A. Skučo atstovas, iš veido jį pažinojau (deja, nebepamenu pavardės), aptarėme operacijos detales. Viską turėjome atlikti labai slapta ir skubiai, sausio 12 d. popietę. Visų pirma reikėjo pasiruošti ginklus priimti Aukščiausiosios Tarybos rūmuose – atbarikaduoti įvažiavimą į vieną iš kiemų, atblokuoti patekimą į patį pastatą. Tai padarė Apsaugos skyriaus vyrai.

Lietuvos banke kartu su Apsaugos skyriaus įgaliotuoju atstovu skubiai sukūrėme planą, kaip paimsime ir kuo vešime ginklus. Kadangi tuo metu Lietuvos bankas turėjo tik vieną automobilį, Vyriausybės iš gyventojams skirtą fondo perduotą „Moskvičių“, nusprendėme, kad dalį ginklų sukrausime į šį automobilį, jį vairuosiu aš pats, taip keldamas mažesnę įtarimą, nes juo dažnai važinėdavau iš banko į parlamentą. Priešo žvalgyba, be abejo, tai žinojo. Šiai operacijai pasitelkėme patikimus inkasatorius, kuriems vadovavo E. Maksimo-

* Vaišvila Z. Pučas Maskvoje ir Lietuva // Valstybės atkūrimas. Lietuvos Parlamentas 1990–1992. Vilnius, 2013, p. 86.

vas. Šitie vyrai jau buvo parodę savo ištikimybę Lietuvos Respublikai, ginkluoti naktimis budėdavo banke kartu su jo darbuotojais.

Į ginklų saugyklą, kuri buvo Vilniaus gatvėje sovietinio banko rūsyje, buvo uždaras įvažiavimas inkasatorių automobiliams. Į inkasatorių mikroautobusą buvo pakrauti ginklai, šaudmenys ir saugomi inkasatorių slapta atvežti į uždarą respublikinio Gosbanko kiemą, Totorių g. 4, kur kūrėsi ir Lietuvos bankas.

Mums padėjo tai, kad tarp inkasacijos autoūkio ir banko, kuriame buvo ginklų saugykla, bei Gosbanko patalpų Totorių g. 4 dažnai važinėdavo inkasacijos automobiliai su ginkluota apsauga, vežiodami pinigus ir vertybes. Be to, inkasatoriai turėjo SSSR galiojančius pažymėjimus su teise turėti ir naudoti ginklą bei leidimą važiuoti pro milicijos postus netikrinant automobilio, krovinio ir dokumentų.

Totorių g. 4 kieme dalis ginklų buvo perkrauta į mano „Moskvičių“, kiti liko inkasatorių mikroautobuse. Sėdau prie „Moskvičiaus“ vairo, šalia – A. Skučo vyrukas su radijo imtuvu, turinčiu tiesioginį ryšį su Aukščiausiąja Taryba. Iš paskos – inkasatorių mikroautobusas su vairuotoju ir dviem inkasatoriais, visi ginkluoti automatais. Pavakare visi pajudėjome link parlamento, kur mūsų jau laukė Apsaugos skyriaus žmonės.

Ką tada jautėme, už visus negaliu atsakyti. Realią grėsmę supratome visi penki operacijos dalyviai. Galiu pasakyti tik apie save – nebijoju, greičiau, nebuvo laiko bijoti. Jaučiau, kad galiu ne žodžiais, o darbais prisidėti prie mūsų atkurtos Valstybės gynimo. Tą ir dariau. Ir tas didis jausmas nustelbė baime, racionalų protą, kitus žmogiškus jausmus.

Į Aukščiausiąją Tarybą mus įleido pro specialiai tam momentui atblokuotus buvusios Finansų ministerijos kiemo vartus. Iš ten su ginklais ir šaudmenimis buvome palydėti į A. Skučo kabinetą, kuris buvo už Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio valgomojo (poilsio kambario).

Mus sutikęs A. Skučas nespinduliavo optimizmu. Pasisveikinęs ranka parodė į kabineto kampą, kur sukrovėme ginklus ir amuniciją. Inkasacijos baro Vilniuje viršininkas E. Maksimovas surašė ginklų ir šovinių priėmimo-perdavimo aktą, kurį A. Skučas abejingai pasirašė.

Inkasatoriai su nuostaba susižvalgė, kai A. Skučas pasakė, kad ginklų ir šovinių jis neperskaičiuos – nėra prasmės. O kam? – ir dabar girdžiu tuomet ištartus jo žodžius.

Žinodamas banko griežtą tvarką ir materialinės atsakomybės reikalavimus, inkasatorius nuraminau: mes vieni kitais pasitikime, o jums pateikiamas „prekių“ priėmimo dokumentas – aktas su parašais ir antspaudu. Galite būti ramūs.

Taip 1991 m. sausio 12 d. vakare į Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyriaus vadovo kabinetą buvo atgabenti keturi Kalašnikovo automatai ir tūkstantis šovinių, penkiolika pistolečių TT ir tūkstantis šovinių bei 15 pistolečių dėklų.

Operacija buvo slapta ir sėkminga. Tai liudija ir tas faktas, kad ne tik tuometiniai okupantai bei slaptosios tarnybos, bet ir valdžia apie ją nieko nežinojo.

Dabartinė valdžia, matyt, tokiomis istorijomis irgi visiškai nesidomi.

Skaitydamas A. Skučo „Pėstininko užrašus“ supranti, kad tuo metu tarp Aukščiausiosios Tarybos gynėjų ir Apsaugos skyriaus darbuotojų tvyrojusi įtampa, nerimas, laukimas kažko baisaus, nemigo naktys, fizinis išsekimas turėjo pasekmių. Pats A. Skučas, rašydamas apie 1991 m. sausio 9–12 – nerimo – dienas pažymi: „Rašydamas apie sausio 8 d. įvykius dar naudojausi savo užrašais, padarytais tuo metu, bet po to jau ne užrašai rūpėjo. Todėl jų ir nėra. Liko tik migloti prisiminimai. Net man jie tapo migloti, o ką kalbėti apie kitus, net apie jaunus istorikus, kurie nedalyvavo šiuose įvykiuose, bet rašo magistrų, daktarų darbus ir panašiai.“*

Kokius „miglotus“ Apsaugos skyriaus vyrų atsiminimus apie sausio 13-osios įvykius ir ginklų atgabenimo operaciją man teko vėliau perskaityti?

* Skučas A. A. *Pėstininko užrašai*, p. 312.

A. Skučas aprašo sausio 12 d. įvykius: „Vakare jau buvo atvežti 4 Kalašnikovai ir 9 TT sistemos pistoletai su amunicija. Ir tai buvo viskas, be dar penkių „Makarov“ sistemos pistoletų.“* Turiu patikslinti, kad TT sistemos pistoletų atvežta penkiolika.

Kitas Apsaugos skyriaus darbuotojas Armantas Smailys prisimena: „Svarbiausia, kad Sausio įvykių išvakarėse gavome ginklus. Nedaug, bet gavome porą automatų ir kelis pistoletus. Tuo metu ginkluote rūpinausi ne aš. Tik vėliau sužinojau, kad tai buvo inkasatorių ginklai iš Lietuvos banko. /.../ Paryčiais, kai iškilo reali grėsmė, visi, kurie turėjome ginklus (apie 20 žmonių), buvome dislokuoti Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko priimamajame.“**

A. Smailys pasakoja: „Vėliau vienas iš tų „sausio“ ginklų, kiek žinau, buvo atiduotas į muziejų, t. y. vienas iš TT pistoletų, mūsų vienas pirmųjų ginklų. Per Sausio įvykius turėjome gal 10 TT pistoletų, keletą Kalašnikovo automatų, apie 15 medžioklinių šautuvų – tai buvo visas Apsaugos skyriaus arsenalas, kuriuo per Sausio įvykius mes galėjome gintis prieš rusų armiją, prieš tankus ir t. t. Medžiokliniai buvo gal 6-to kalibro šratais užtaisyti.“***

Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyriaus darbuotojas Giedrius Dambrauskas pabrėžia: „O tada, per Sausio įvykius, pistoletai TT atsirado. Kiek aš domėjausi, susitarę gavo kažkur iš inkasatorių. TT yra galingas ginklas, šaunamoji galia visai kita, šoviny visai kitas.“****

Albinas Rukavičius prisimena: „Instrukcija buvo viena – parodyti bent minimalų pasipriešinimą. /.../ Ir ginklavosi kiekvienas atskirai, na, mūsų Apsaugos skyrius buvo labiausiai ginkluotas. Visi kiti nešiojosi, ką turėjo.“*****

Tiek miglotų atsiminimų apie sausio 12 d. ginklų ir šaudmenų gabenimo į Aukščiausiąją Tarybą operaciją radau A. Skučo knygoje „Pėstininko užrašai“. Autorius ne kartą pabrėžia: „Kažkaip visi tada supratome, kad jau atėjo pabaiga, niekas netikėjo, kad rusai sustos, nebuvo jokios jėgos, kuri juos galėtų sustabdyti.“ „Niekas apie savo asmeninę gyvybę negalvojo. Galėčiau net pasakyti taip: visi jau laikėme save mirusiais..., dauguma nesitikėjo stebuklingo išsigelbėjimo, bet buvo ir tokių, kurie pabūgo ir pabėgo.“*****

Žemai lenkiu galvą ir su nuoširdžia pagarba prisimenu Inkasacijos baro Vilniuje viršininką E. Maksimovą ir jo vyrus, kurių pavardžių nebeprisimenu. Gal jie atsilieps? Noriu nuoširdžiai jiems padėkoti ir tikiuosi, kad Lietuvoje atsiras tokia valdžia, kuri kada nors įvertins šių vyrų nuopelnus Lietuvos Respublikai.

Parlamento gynėjai Aukščiausiosios Tarybos rūmuose. Vilnius, 1991 m. sausis. Fotografas Gediminas Ilgūnas. LCVA.

* Ten pat, p. 315.

** Ten pat, p. 196.

*** Ten pat, p. 202.

**** Ten pat, p. 241.

***** Ten pat, p. 248.

***** Ten pat, p. 318, 317.

DOKUMENTAI

EPOCHOS PABAIGA. EPOCHOS PRADŽIA

RUSIJOS FEDERACIJOS PREZIDENTO VLADIMIRO PUTINO KALBA KREMLIUJE 2014 M. KOVO 18 D.

Laba diena, gerbiamieji Federacijos Tarybos nariai, Valstybės Dūmos deputatai! Gerbiamieji Krymo Respublikos ir Sevastopolio atstovai – jie čia, su mumis, Rusijos piliečiai, Krymo ir Sevastopolio gyventojai!

Gerbiamieji draugai, šiandien mes susirinkome aptarti klausimą, kuris yra gyvybiškai svarbus, turi istorinę reikšmę mums visiems. Kovo 16 d. Kryme buvo surengtas referendumas, kuris vyko laikantis visų demokratinių procedūrų ir tarptautinės teisės normų.

Balsavime dalyvavo daugiau nei 82 procentai rinkėjų. Daugiau negu 96 procentai pasisakė už susijungimą su Rusija. Tai labai įtikinantys skaičiai. Norint suprasti, kodėl buvo padarytas toks pasirinkimas, užtenka žinoti Krymo istoriją, žinoti, ką reiškė Rusija Krymui ir Krymas Rusijai anksčiau ir ką reiškia dabar.

Kryme tiesiog viskas liudija apie mūsų bendrą istoriją ir pasididžiavimą. Čia senovės Chersonas, kuriame buvo pakrikštytas šventas kunigaikštis Vladimiras. Jo dvasinis žygdarbis – stačiatikybės priėmimas – lėmė bendrą kultūros, vertybių, civilizacijos pagrindą, vienijantį Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos tautas. Kryme – rusų karių kapai, kurių drąsos dėka 1783 metais Krymas tapo Rusijos valstybės dalimi. Krymas – tai Sevastopolis, miestas-legenda, didžio likimo miestas, miestas-tvirtovė ir Rusijos Juodosios jūros laivyno Tėvynė. Krymas – tai Balaklava ir Kerčė, Malachovo pilkapis ir Sapuno kalnas. Kiekviena šių vietų šventa mums, tai Rusijos karinės šlovės ir nepaprastos narsos simboliai.

Krymas – unikalus skirtingų tautų kultūrų ir tradicijų derinys. Ir tuo jis panašus į didžiąją Rusiją, kur šimtmečiais nedingo, neišnyko jokia tautybė. Rusai ir ukrainiečiai, Krymo totoriai ir kitų tautų atstovai gyveno ir dirbo vieni šalia kitų Krymo žemėje, puoselėdami savo tapatybę, tradicijas, kalbą ir religiją.

Beje, šiandien iš 2 milijonų 200 tūkstančių Krymo pusiasalio gyventojų – beveik 1,5 milijono rusų, 350 tūkstančių ukrainiečių, laikančių rusų kalbą savo gimtąja kalba, ir apie 290–300 tūkstančių Krymo totorių, kurių daugelis, kaip parodė referendumas, taip pat orientuojasi į Rusiją.

Taip, buvo laikotarpis, kai su Krymo totoriais, taip pat su kai kuriomis kitomis TSRS tautomis buvo žiauriai pasielgta. Pasakysiu vieną dalyką: nuo represijų tada nukentėjo milijonai įvairių tautybių žmonių ir visų pirma, žinoma, rusų. Krymo totoriai grįžo į savo žemę. Manau, kad reikia imtis visų būtinų politinių, teisinių sprendimų, kurie užbaigs Krymo totorių tautos reabilitacijos procesą ir atkurs jų teises ir gerą vardą.

Mes gerbiame visų Kryme gyvenančių tautų atstovus. Tai bendri jų namai, jų mažoji Tėvynė, ir būtų teisinga, jei Kryme – žinau, kad Krymo gyventojai tai palaiko, – bus trys lygiateisės valstybinės kalbos: rusų, ukrainiečių ir Krymo totorių.

Gerbiamieji kolegos! Žmonių širdyse, mintyse Krymas visada buvo ir yra neatsiejama Rusijos dalis. Šis tikėjimas remiasi tiesa ir teisingumu, yra nepajudinamas, perduodamas iš kartos į kartą, prieš jį bejėgiai ir laikas, ir aplinkybės, bejėgiai visi dramatiški pokyčiai, kuriuos mes patyrėme, kuriuos patyrė mūsų šalis XX amžiuje.

Po revoliucijos bolševikai dėl įvairių priežasčių, tebūna Dievas jiems teisėjas, įtraukė į Ukrainos sąjunginės respublikos sudėtį dideles istorinių Rusijos pietų teritorijas. Tai buvo padaryta neatsižvelgiant į nacionalinę gyventojų sudėtį. Šiandien tai Ukrainos pietryčiai. 1954 metais buvo nuspręsta įtraukti į jų sudėtį ir Krymo sritį, tuo pačiu metu buvo perduotas ir Sevastopolis, tada buvęs sąjunginio pavaldumo miestas. Iniciatorius buvo Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vadovas Chruščiovas. Kodėl jis tai padarė – norėdamas gauti Ukrainos nomenklatūros paramą ar išpirkti kaltę už masinių represijų Ukrainoje 30-tais metais organizavimą – tegul tai išsiaiškina istorikai.

Mums svarbus kitas dalykas: šis sprendimas buvo priimtas akivaizdžiai pažeidžiant galiojusias tuo metu konstitucines normas. Klausimas buvo išspręstas užkulisiuose, tarpusavyje. Natūralu, kad totalitarinės valstybės sąlygomis Krymo ir Sevastopolio gyventojų to niekas neklausė. Jie tiesiog susidūrė su įvykusi faktų. Žmonėms, žinoma, ir tada kilo klausimas, kodėl Krymas staiga tapo Ukrainos dalimi. Bet reikia pasakyti tiesiai: mes visi suprantame, kad didžiąja dalimi toks sprendimas buvo vertinamas kaip formalumas, nes teritorijos buvo perduotos vienos didelės šalies ribose. Tada tiesiog nebuvo įmanoma įsivaizduoti, kad Ukraina ir Rusija gali būti ne kartu, gali būti atskiros valstybės. Bet taip atsitiko.

Kas atrodė neįmanoma, deja, tapo realybe. TSRS žlugo. Viskas vyko taip greitai, kad nedaugelis žmonių suprato vykusią permainą ir jų pasekmių dramatiškumą. Daugelis žmonių Rusijoje, Ukrainoje ir kitose respublikose tikėjosi, kad tuo metu atsiradusi Nepriklausomų Valstybių Sandrauga taps nauja bendro valstybingumo forma. Juk jiems buvo pažadėta ir bendra valiuta, ir bendros ekonominės erdvės, ir bendros ginkluotosios pajėgos, tačiau visa tai liko tik pažadais, o didelės šalies nebeliko. Ir kai Krymas staiga atsirado jau kitos valstybės sudėtyje, tada Rusija pajuto, kad ją ne šiaip apvogė, o tiesiog apiplėšė.

Tačiau mes turime atvirai pripažinti, kad ir pati Rusija, paleidusi suverenitetų parądą, prisidėjo prie Tarybų Sąjungos žlugimo, o TSRS žlugimo administravimo metu buvo pamirštas ir Krymas, ir pagrindinė Juodosios jūros laivyno bazė – Sevastopolis. Milijonai rusų nuėjo miegoti vienoje šalyje, o pabudo užsienyje, akimirksniu tapo nacionaline mažuma buvusių sovietinių respublikų teritorijose. Rusijos žmonės tapo viena iš didžiausių, jei ne didžiausia, išskirstytą tautų pasaulyje.

Šiandien, po daugelio metų, Krymo gyventojai sako, kad tada, 1991 metais, jie buvo kaip bulvių maišas perduoti iš rankų į rankas. Sunku su tuo nesutikti. Kas atsitiko? Rusija nuleido galvą ir susitaikė, prarijo šį įžeidimą. Mūsų šalis tada buvo tokios sunkios būklės, kad tiesiog negalėjo apsaugoti savo interesų. Tačiau žmonės negalėjo susitaikyti su akivaizdžia istorine neteisybe. Visus šiuos metus ir piliečiai, ir daugelis visuomenės veikėjų ne kartą kėlė šį klausimą, sakydami, kad Krymas yra nuo amžių rusų gimtoji žemė, o Sevastopolis – rusų miestas. Taip, visi mes tai gerai žinojome, jutome savo širdimi ir siela, bet reikėjo įvertinti realią situaciją ir nauju pagrindu kurti geros kaimynystės santykius su nepriklausoma Ukraina. O santykiai su Ukraina, su broliška Ukrainos tauta buvo, yra ir visada mums bus svarbiausi, neperdedant – lemiami.

Šiandien galime kalbėti atvirai, ir aš noriu pasidalyti su jumis informacija apie derybas, vykusias 2000-ųjų pradžioje. Tuometinis Ukrainos prezidentas Kučma paprašė manęs paspartinti Rusijos ir Ukrainos sienų delimitacijos procesą. Iki tol šis procesas beveik nepajudėjo. Rusija pripažino Krymą kaip Ukrainos dalį, tačiau derybų dėl sienos delimitacijos nebuvo. Suprasdamas visą šio proceso sudėtingumą, aš iškart Rusijos žinyboms nurodžiau intensyvuoti šį pasienio formalumų tvarkymo darbą, kad visiems būtų aišku: sutikdami su

delimitacija, mes faktiškai ir juridškai pripažinome Krymą kaip Ukrainos teritoriją, todėl galiausiai šis klausimas buvo išspręstas.

Mes ieškome bendros kalbos su Ukraina ne tik Krymo klausimu, bet ir tokia sudėtinga tema, kaip Azovo jūros ir Kerčės sąsiaurio akvatorijos atribojimas. Kuo mes tada vadovavomės? Pradėjome nuo to, kad geri santykiai su Ukraina mums yra svarbiausi, ir jie neturėtų būti į aklavietę vedantys teritorinių ginčų įkaitai. Kartu mes tikėjome, kad Ukraina bus gera mūsų kaimynė ir kad rusai ir rusakalbiai Ukrainos piliečiai, ypač jos pietryčiuose ir Kryme, gyvens draugiškoje, demokratiškoje, civilizuotoje valstybėje, kad jų teisėtus interesus garantuos tarptautinė teisė.

Tačiau situacija pradėjo plėtotis kitaip. Kartojosi bandymai atimti iš rusų istorinę atmintį, o kartais net gimtąją kalbą, paverčiant tai priverstinės asimiliacijos objektu. Ir, žinoma, rusai, kaip ir kiti Ukrainos piliečiai, kentė nuolatinę politinę ir valstybinę krizę, krečiančią Ukrainą daugiau nei 20 metų.

Suprantu, kodėl žmonės norėjo permainų Ukrainoje. Per tuos savarankiškumo ir nepriklausomybės metus valdžios, kaip sakoma, jiems „pakako“, ji tiesiog įgriso. Keitėsi prezidentai, premjerai, Rados nariai, bet nekito jų požiūris į savo šalį ir tautą. Jie „melžė“ Ukrainą, kovojo tarpusavyje dėl įgaliojimų, aktyvų ir finansinių srautų. Valdžios atstovus mažai domino, kaip gyvena paprasti žmonės, kodėl milijonai Ukrainos piliečių nemato jokių perspektyvų savo gimtinėje ir yra priversti vykti į užsienį ir uždarbiauti kitose šalyse. Atkreipiu dėmesį, kad jie važiuoja ne į kokį nors Silicio slėnį, o būtent į padienius darbus. Praėjusiais metais Rusijoje dirbo beveik 3 milijonai ukrainiečių. Remiantis kai kuriais skaičiavimais, 2013 metais Rusijoje jų darbo užmokestis buvo daugiau kaip 20 milijardų dolerių, o tai yra apie 12 procentų Ukrainos BVP.

Kartoju, aš gerai suprantu tuos, kurie atėjo į Maidaną su taikos šūkiais, pasisakydami prieš korupciją, neefektyvų valstybės valdymą, skurdą. Teisės į taikų protestą, demokratines procedūras, rinkimus tam ir egzistuoja, kad tauta keistų valdžią, kuri jos netenkina. Bet tie, kurie iš užkulisių vadovavo pastariesiems įvykiams Ukrainoje, siekė kitų tikslų: ruošė eilinį valstybinį perversmą, planavo užgrobti valdžią niekieno nestabdomi. Buvo griebtasi ir teroro, ir žudynių, ir riaušių. Pagrindiniai perversmo atlikėjai – nacionalistai, neonaciai, rusofobai ir antisemitai. Būtent jie net ir šiandien didžiąja dalimi vis dar lemia gyvenimą Ukrainoje.

Nauja vadinamoji „valdžia“ pirmiausia pasiūlė prieštarinę įstatymo projektą dėl kalbos politikos revizijos, tiesiogiai pažeidžiantį tautinių mažumų teises. Tiesa, šiandienos „politikų“ rėmėjai užsienyje, vadinamieji „valdžios“ kuratoriai iškart sutramdė šios idėjos iniciatorių. Jie protingi žmonės, tai reikia įvertinti, ir supranta, kur veda bandymai kurti etniškai gryną Ukrainos valstybę. Įstatymo projektas buvo atidėtas, bet, matyt, laikinai. Jo egzistavimo faktas dabar nutylėtas pasikliaujant trumpa žmonių atmintimi. Tačiau visiems jau tapo aišku, ką būtent ateityje ketina daryti Ukrainos ideologiniai Hitlerio statytinio Antrojo pasaulinio karo metu Banderos įpėdiniai.

Taip pat aišku, kad teisėtus vykdomosios valdžios Ukrainoje vis dar nėra, kalbėtis nėra su kuo. Daugelis valstybinių įstaigų užurpuotos apsišaukėlių, kurie nieko nekontroliuoja šalyje, bet patys – aš noriu tai pabrėžti – patys dažnai yra kontroliuojami radikalų. Net susitikimas su kai kuriais dabartinės vyriausybės ministrais galimas tik leidus Maidano kovotojams. Tai ne pokštas, tai – šiandienos gyvenimo realybė.

Tiems, kurie priešinosi perversmui, iš karto pradėjo grasinti represijomis ir baudžiamosiomis operacijomis. Ir pirmasis eilėje buvo, žinoma, rusakalbių Krymas. Dėl to Krymo ir Sevastopolio gyventojai kreipėsi į Rusiją prašydami apginti jų teises ir gyvybes, užkirsti kelią tam, kas vyko, o ir dabar vis dar vyksta Kijeve ir Donecke, Charkove bei kai kuriuose kituose Ukrainos miestuose.

Žinoma, mes negalėjome neatsakyti į šį prašymą, negalėjome palikti Krymo ir jo gyventojų bėdoje, nes priešingu atveju tai būtų tiesiog išdavystė.

Pirmiausia reikėjo padėti sukurti sąlygas taikiam, laisvam valios pareiškimui, kad Krymo gyventojai galėtų patys pirmą kartą istorijoje lemti savo likimą. Bet ką mes šiandien girdime iš kolegų Vakarų Europoje, Šiaurės Amerikoje? Mums sako, kad mes pažeidžiame tarptautinės teisės normas. Pirma, gerai, kad jie bent prisiminė tarptautinę teisę, ačiū ir už tai, geriau vėliau, negu niekada. Antra, ir svarbiausia: ką mes neva pažeidžiame? Taip, Rusijos Federacijos prezidentas iš aukštųjų parlamento rūmų gavo teisę panaudoti ginkluotąsias pajėgas Ukrainoje. Tačiau šia teise, griežtai kalbant, jis kol kas nepasinaudojo. Rusijos kariuomenė nebuvo įžengusi į Krymą, ji ir taip ten buvo pagal tarptautinį susitarimą. Taip, mes sustiprinome mūsų pajėgas, bet tuo pačiu metu – noriu tai pabrėžti, kad visi žinotų ir girdėtų, – mes net nevirsijome mūsų ginkluotųjų pajėgų ribinio etatinio skaičiaus Kryme. Jis numato 25 tūkst. žmonių, bet tai tiesiog nebuvo būtina.

Toliau. Deklaruodama savo nepriklausomybę, paskirdama referendumą, Krymo Aukščiausioji Taryba rėmėsi Jungtinių Tautų Chartija, kurioje kalbama apie tautų teisę į apsisprendimą. Beje, noriu priminti, kad pati Ukraina, paskelbusi savo pasitraukimą iš TSRS, beveik pažodžiui padarė tą patį. Ukraina šia teise pasinaudojo, o Krymo gyventojams ši teisė nesuteikta. Kodėl?

Be to, Krymo valdžios institucijos rėmėsi ir garsiu Kosovo precedentu, kurį mūsų Vakarų partneriai sukūrė patys, kaip sakoma, savo rankomis, visiškai analogiškoje kaip Kryme situacijoje pripažino Kosovo atsiskyrimą nuo Serbijos teisėtu, visiems įrodinėdami, kad vienašališkai nepriklausomybės deklaracijai šalies centrinių valdžios institucijų leidimas nėra privalomas. Remdamasis Jungtinių Tautų Chartijos 1 straipsnio 2 dalimi Tarptautinis Teisingumo Teismas sutiko su šiuo 2010 m. liepos 22 d. sprendimu ir pažymėjo štai ką. Cituoju pažodžiui: „Joks bendras vienašališko nepriklausomybės paskelbimo draudimas nekyla iš Saugumo Tarybos praktikos“, ir toliau: „Bendroji tarptautinė teisė nenumato jokio taikomo draudimo nepriklausomybės paskelbimui“. Visa tai pasakyta labai aiškiai.

Štai dar viena ištrauka iš kito oficialaus dokumento, šį kartą iš Jungtinių Amerikos Valstijų 2009 balandžio 17 d. Raštiško memorandumo, pateikto tame pačiame Tarptautinio Teisingumo Teisme Kosovo klausimu. Vėlgi cituoju: „Nepriklausomybės deklaracijos gali pažeisti nacionalinius įstatymus, taip dažnai ir atsitinka. Tačiau tai nėra tarptautinės teisės pažeidimas“. Citatos pabaiga. Patys parašė, trimitavo visam pasauliui, visus „palenkė“, o dabar piktinasi. Kuo? Juk Krymo gyventojų veiksmai aiškiai atitinka šias instrukcijas. Kažkodėl, kas galima albanams Kosove (kuriuos mes gerbiame), draudžiama rusams, ukrainiečiams ir Krymo totoriams Kryme. Vėlgi kyla klausimas: kodėl?

Iš Jungtinių Valstijų ir Europos mes girdime, kad Kosovas – tai, esą, vėl kažkoks ypatingas atvejis. Kur, pasak kolegų, yra tas ypatingumas? Pasirodo, kad Kosovo konflikto metu buvo daug nukentėjusiųjų. Ar tai juridškai teisėtas argumentas? Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendime šiuo klausimu nieko nepasakyta. Ir be to, žinote, tai net ne dvigubi standartai. Tai nepaprastai primityvus ir atviras cinizmas. Negalima visko taip šiurkščiai derinti prie savo interesų, tą patį dalyką šiandien vadinti baltu, rytoj – juodu. Nejaugi bet koks konfliktas reikalauja žmonių aukų?

Pasakysiu atvirai: jei vietos Krymo gynybos pajėgos laiku nebūtų pradėjusios kontroliuoti situacijos, ten irgi būtų buvę aukų. Ir ačiū Dievui, kad taip neatsitiko! Kryme nebuvo nė vieno ginkluoto konflikto ir nebuvo žmonių aukų. Kaip jūs manote, kodėl? Atsakymas paprastas: todėl, kad prieš žmones ir prieš jų valią kovoti sunku arba beveik neįmanoma. Ir šiuo atžvilgiu norėčiau padėkoti Ukrainos kariams, o tai didelis kontingentas – 22 tūkst. ginkluotų žmonių. Noriu padėkoti tiems Ukrainos kariams, kurie nežengė kraujo praliejimo keliu.

Šiuo atžvilgiu, be abejo, kyla ir kitų minčių. Mums kalba apie kažkokią Rusijos intervenciją Kryme, apie agresiją. Keista tai girdėti. Nepamenu nė vieno istorijos atvejo, kad intervencija būtų vykusį be vienintelio šūvio ir be žmonių aukų.

Gerbiamieji kolegos! Ukrainos situacija kaip veidrodyje atspindi tai, kas dabar vyksta ir kas vyko per pastaruosius dešimtmečius pasaulyje. Po bipolinės sistemos išnykimo planetoje daugiau stabilumo neatsirado. Pagrindinės tarptautinės institucijos nestiprėja ir, deja, dažnai degraduoja. Mūsų Vakarų partneriai su JAV priešakyje savo praktinėje politikoje labiau vadovaujasi ne tarptautine, o stipriųjų teise. Jie patikėjo savo išskirtinumu ir ypatingumu, tuo, kad jiems leidžiama spręsti pasaulio likimus, kad tik jie visada būna teisūs. Jie veikia taip, kaip užsimano, naudoja jėgą prieš suverenias valstybes, formuoja koalicijas pagal principą „kas ne su mumis, tas prieš mus“. Norėdami suteikti agresijai teisėtumo įvaizdį, jie „išmuša“ norimas rezoliucijas iš tarptautinių organizacijų, o jei dėl kažkokių priežasčių nepavyksta tai padaryti, visiškai ignoruoja JT Saugumo Tarybą ir JT apskritai.

Taip buvo 1999 metais Jugoslavijoje, mes gerai tai prisimenam. Sunku patikėti, bet XX amžiaus pabaigoje vienoje iš Europos sostinių – Belgrade kelias savaites griaudėjo raketų ir bombų smūgiai, o po to įvyko tikra intervencija. Ar buvo JT Saugumo Tarybos rezoliucija leidžianti tokius veiksmus šiuo klausimu? Niekio panašaus. Vėliau buvo Afganistanas, Irakas ir atviri JT Saugumo Tarybos rezoliucijos dėl Libijos pažeidimai, kai vietoj vadinamosios „neskraidymo zonos“ aprūpinimo prasidėjo bombardavimas.

Taip pat buvo visa eilė kontroliuojamų „spalvotųjų“ revoliucijų. Akivaizdu, kad tose šalyse, kur rutuliojasi šie įvykiai, žmonės buvo pavargę nuo tironijos, skurdo, perspektyvų stokos, tačiau šie jausmai buvo tiesiog ciniškai panaudojami. Šioms šalims buvo brukami standartai, neatitinkantys nei jų gyvenimo būdo, nei tradicijų, nei šių tautų kultūros. To rezultatas – vietoj demokratijos ir laisvės – chaosas, smurto protrūkiai, perversmų eilė. „Arabų pavasarį“ pakeitė „arabų žiema“.

Panašus scenarijus buvo įgyvendintas ir Ukrainoje. 2004 metais siekiant prastumti tinkamą kandidatą prezidento rinkimuose, buvo sugalvotas kažkoks trečias turas, nenumatytas įstatymu. Tai tiesiog absurdas ir pasityčiojimas iš Konstitucijos. O dabar metė iš anksto parengtą, gerai aprūpintą kovotojų armiją.

Mes suprantame, kas vyksta, suprantame, kad šie veiksmai buvo nukreipti ir prieš Ukrainą, ir prieš Rusiją, ir prieš integraciją Eurazijos erdvėje. Ir tai tuo metu, kai Rusija nuoširdžiai siekė dialogo su kolegomis Vakaruose. Mes nuolat siūlome bendradarbiavimą visais svarbiausiais klausimais, norime stiprinti pasitikėjimo lygį, norime, kad mūsų santykiai būtų lygūs, atviri ir sąžiningi. Bet mes nematėme atsakomųjų veiksmų.

Priešingai, mums nuolat melavo, sprendė klausimus už mūsų nugarų, pranešdavo apie įvykusį faktą. Taip buvo su NATO plėtra į rytus, su karinės infrastruktūros dislokavimu prie mūsų sienų. Mums visada kartojo vieną ir tą patį: „Na, tai jūsų neliečia“. Lengva pasakyti – neliečia.

Taip buvo su priešraketinės gynybos sistemų dislokavimu. Nepaisant visų mūsų būgštavimų, mašina eina, juda. Taip buvo su begaliniu derybų dėl vizų problemų delsimu, su sąžiningos konkurencijos ir laisvo patekimo į pasaulines rinkas pažadais.

Šiandien mums grasina sankcijomis, bet mes jau gyvename tam tikrų svarbių mums, mūsų ekonomikai, mūsų šaliai apribojimų sąlygomis. Pavyzdžiui, dar Šaltojo karo metu JAV, o vėliau ir kitos šalys uždraudė pardavinėti Tarybų Sąjungai didelį technologijų ir įrangos kiekį, kai buvo sudaryti vadinamieji COCOM (*Coordinating Committee for Multilateral Export Controls*) sąrašai. Šiandien jie formaliai panaikinti, bet tik formaliai, iš tiesų daugelis draudimų dar tebegalioja.

Trumpai tariant, mes turime visas priežastis manyti, kad plačiai nuskambėjusi Rusijos sulaikymo politika, kuri vyko XVIII, XIX ir XX amžiuje, tęsiasi iki šiol. Mus nuolat bando įvartyti į kampą už tai, kad mes turime nepriklausomą poziciją, už tai, kad laikomės jos,

už tai, kad mes vadiname daiktus savo vardais ir neveidmainiaujame. Bet viskas turi savo ribas. Ir Ukrainos atveju mūsų Vakarų partneriai peržengė ribą, veikė šiurkščiai, neatsakingai ir neprofesionaliai.

Jie puikiai žinojo, kad Ukrainoje ir Kryme gyvena milijonai rusų tautybės žmonių. Kaip buvo galima prarasti politinę nuojautą bei saiką ir nenumatyti visų savo veiksmų pasekmių? Rusija atsidūrė ties riba, nuo kurios jau nebesitrauks. Spaudžiant spyruoklę iki galo, ji kada nors atsileis visa jėga. Reikia visada tai prisiminti.

Šiandien būtina nutraukti isteriją, atsisakyti Šaltojo karo retorikos ir pripažinti akivaizdų dalyką: Rusija – nepriklausoma, aktyvi tarptautinio gyvenimo dalyvė, ji, kaip ir kitos šalys, turi nacionalinius interesus, kurių reikia paisyti ir juos gerbti.

Kartu mes esame dėkingi visiems, kurie suprato ir teisingai įvertino mūsų veiksmus Kryme, dėkingi Kinijos tautai, kurios vadovybės požiūris į Ukrainos ir Krymo situaciją yra istoriškai ir politiškai visapusiškas, aukštai vertiname Indijos santūrumą ir objektyvumą.

Šiandien aš noriu kreiptis į Jungtinių Amerikos Valstijų žmones, kurie nuo pat šios valstybės įkūrimo laikų, nuo Nepriklausomybės deklaracijos paskelbimo didžiuojasi tuo, kad laisvė jiems yra aukščiausia vertybė. Nejaugi Krymo gyventojų noras laisvai pasirinkti savo likimą nėra tokia pat vertybė? Supraskite mus.

Tikiu, kad mane supras ir europiečiai, ypač vokiečiai. Priminsiu, kad aukšto lygio politinių konsultacijų dėl VFR ir VDR suvienijimo metu toli gražu ne visų šalių, kurios yra ir buvo Vokietijos sąjungininkės, atstovai palaikė suvienijimo idėją. Mūsų šalis, priešingai, vienareikšmiškai palaikė nuoširdų, nenumaldomą vokiečių nacionalinės vienybės siekį. Esu įsitikinęs, kad jūs to nepamiršote, ir tikiuosi, kad Vokietijos piliečiai taip pat parems pasaulio rusų bei istorinės Rusijos siekį atkurti vienybę.

Aš kreipiuosi į Ukrainos žmones. Nuoširdžiai noriu, kad jūs mus suprastumėte: mes jokių būdu nenorime jums pakenkti, ižesti jūsų nacionalinių jausmų. Mes visada gerbėme Ukrainos valstybės teritorijos vientisumą, priešingai nei tie, kurie paaukojo Ukrainos vienybę vardan savo politinių ambicijų. Jie puikuojaši šūkiais apie didžiąją Ukrainą, tačiau būtent jie padarė viską, kad suskaldytų šalį. Jie atsakingi už šiandienos pilietinę konfrontaciją. Noriu, kad jūs mane išgirstumėte, brangūs draugai. Netikėkite tais, kurie gąsdina jus Rusija, šaukia apie tai, kad po Krymo ateis kitų regionų eilė. Mes nenorime Ukrainos padalijimo, mums to nereikia. Dėl Krymo – jis buvo ir liks Rusijos, Ukrainos ir Krymo totorių miestas.

Kartoju, jis bus, kaip tai buvo šimtmečiais, gimtieji namai visiems ten gyvenančių tautų atstovams. Bet jis niekada nepriklausys Banderos šalininkams!

Krymas – tai mūsų bendras paveldas ir pagrindinis stabilumo veiksnys regione. Ir šioje strateginėje teritorijoje turi išlikti tvirtas, atsparus Rusijos suverenitetas. Priešingu atveju, mieli draugai (kreipiuosi į Ukrainą ir Rusiją), mes kartu – ir rusai, ir ukrainiečiai – galime visai prarasti Krymą artimiausioje istorinėje perspektyvoje. Prašome apgalvoti šiuos žodžius.

Leiskite jums priminti ir tai, kad Kijeve jau nuskambėjo pareiškimai dėl greito Ukrainos įtraukimo į NATO. Ką reikštų ši perspektyva Krymui ir Sevastopoliui? Tai, kad Rusijos karinės šlovės mieste pasirodytų NATO laivynas, kad atsirastų grėsmė visuose Rusijos pietuose – ne kažkokia efemeriška, o visiškai konkreti. Visa tai tikrai galėjo atsitikti, jei ne Krymo gyventojų pasirinkimas. Dėkoju jiems už tai.

Beje, mes nesame prieš bendradarbiavimą su NATO, visai ne. Tačiau visų vidinių procesų sąlygomis NATO išlieka karine organizacija, o mes esame prieš, kad karinė organizacija šeimininkautų už mūsų tvoros, šalia mūsų namų arba mūsų istorinėse teritorijose. Žinote, aš tiesiog negaliu įsivaizduoti, kad mes važinėsime į Sevastopolį į svečius pas NATO jūreivius. Beje, dauguma jų yra puikūs vaikinai, bet geriau tegul jie atvažiuoja pas mus į svečius į Sevastopolį, o ne mes pas juos.

Pasakysiu atvirai, mums skauda širdį dėl to, kas vyksta dabar Ukrainoje, kad žmonės kenčia, kad jie nežino, kaip gyventi šiandien ir kas nutiks rytoj. Ir mūsų rūpestis yra suprantamas, nes mes ne tik artimiausi kaimynai, faktiškai mes, kaip aš jau daug kartų sakiau, viena tauta. Kijevas – Rusijos miestų motina. Senovės Rusia – tai mūsų bendros ištakos, mes vis tiek negalėsime vieni be kitų.

Pasakysiu dar. Ukrainoje gyvena ir gyvens milijonai rusų žmonių, rusakalbių piliečių, ir Rusija visada gins jų interesus politinėmis, diplomatinėmis, teisinėmis priemonėmis. Tačiau visų pirma pati Ukraina turėtų būti suinteresuota, kad būtų užtikrintos šių žmonių teisės ir interesai. Tai Ukrainos valstybingumo ir šalies teritorijos vientisumo stabilumo pagrindas.

Mes norime draugystės su Ukraina, norime, kad ji būtų stipri, suvereni, savarankiška valstybė. Juk Ukraina mums – vienas iš pagrindinių partnerių, mes turime daug bendrų projektų, ir nepaisant visko aš tikiu jų sėkme. Ir svarbiausia, mes norime, kad Ukrainos žemėje įsivyrėtų ramybė ir harmonija, ir kartu su kitomis šalimis mes pasirengę suteikti tam visą įmanomą pagalbą ir paramą. Tačiau kartoju: tik patys Ukrainos piliečiai gali atkurti tvarką savo namuose.

Mielieji Krymo ir Sevastopolio gyventojai! Visa Rusija žavėjosi jūsų drąsa, kilnumu ir stiprybe, būtent jūs sprendėte Krymo likimą. Tomis dienomis mes buvome kaip niekad artimi, rėmėme vieni kitus. Tai buvo nuoširdus solidarumo jausmas. Būtent tokiais esminėmis istorijos akimirkomis tikrinama tautos branda ir dvasinė jėga. Ir Rusijos žmonės parodė tokią brandą ir tokią jėgą, palaikydami tautiečius savo solidarumu.

Rusijos užsienio politikos pozicijų tvirtumas grindžiamas milijonų žmonių valia, nacionaline vienybe, vadovaujančių politinių ir socialinių jėgų parama. Noriu padėkoti visiems už šias patriotines nuotaikas. Visiems be išimties. Bet mums svarbu ir toliau išlaikyti tokią konsolidaciją sprendžiant iššūkius, su kuriais susiduria Rusija.

Akivaizdu, kad susidursime ir su išoriniu pasipriešinimu, bet mes turime nuspręsti patys, ar esame pasirengę nuosekliai ginti savo nacionalinius interesus, arba amžinai pasidavinėsime, atsitraukinėsime nežinia kur. Kai kurie Vakarų politikai jau baugina mus ne tik sankcijomis, bet ir aštrėjančių vidaus problemų perspektyvomis. Norėčiau žinoti, ką jie turi omenyje: penktos kolonos veiklą – įvairių „nacionalinių išdavikų“ veiksmus? Arba viliasi, kad jiems pavyks pabloginti socialinę ir ekonominę padėtį Rusijoje ir taip išprovokuoti žmonių nepasitenkinimą? Mes vertiname tokius pareiškimus kaip neatsakingus ir akivaizdžiai agresyvius, todėl tinkamu būdu į juos reaguosime. Patys mes niekada nekonfrontuosime su partneriais nei Rytuose nei Vakaruose, priešingai, darysime viską, kas būtina civilizuotų kaimyninių santykių kūrimui, kaip ir dera šiuolaikiniame pasaulyje.

Gerbiamieji kolegos!

Suprantu Krymo gyventojus, kurie referendume iškėlė klausimą tiesiogiai ir aiškiai: būti Krymui su Ukraina ar su Rusija. Galima drąsiai pasakyti, kad Krymo ir Sevastopolio vadovybė, įstatymų leidybos institucijų atstovai, formuluodami referendumo klausimą, pakilo virš grupinių ir politinių interesų ir vadavosi tik esminiais žmonių interesais. Bet koks kitas plebiscito variantas, nesvarbu, kaip patraukliai jis atrodytų iš pirmo žvilgsnio, dėl istorinių, demografinių, politinių ir ekonominių šios teritorijos savybių būtų tarpinis, laikinas ir nestabilus, neišvengiamai vestų prie Krymo situacijos pasunkėjimo ir labiausiai pakenktų žmonių gyvenimui. Krymo gyventojai iškėlė klausimą tvirtai, be kompromisų, be pustonų. Referendumas vyko atvirai ir sąžiningai, ir Krymo žmonės aiškiai ir įtakingamai išreiškė savo valią: jie nori būti su Rusija.

Rusijai taip pat teks priimti sunkų sprendimą atsižvelgiant į vidinių ir išorinių veiksnių visumą. Kokia gi dabar Rusijos žmonių nuomonė? Čia, kaip ir bet kurioje demokratinėje visuomenėje, yra skirtingų požiūrių, bet absoliučios daugumos – aš noriu pabrėžti – daugumos piliečių pozicija taip pat akivaizdi.

Jūs žinote naujausių apklausų, kurios buvo surengtos Rusijoje prieš kelias dienas, duomenis: apie 95 procentų piliečių nuomone, Rusija turėtų apsaugoti rusų ir kitų Kryme gyvenančių tautų interesus. Daugiau nei 83 procentai mano, kad Rusija turėtų tai daryti, net jei tokia pozicija komplikuoja mūsų santykius su kai kuriomis valstybėmis. 86 procentai mūsų šalies piliečių įsitikinę, kad Krymas iki šiol yra Rusijos teritorija, Rusijos žemė. Ir dar labai svarbūs skaičiai, koreliuojantys su Krymo referendumo rezultatais – beveik 92 procentai palaiko Krymo prijungimą prie Rusijos.

Taigi didžioji Krymo gyventojų dauguma ir absoliuti Rusijos piliečių dauguma remia Krymo Respublikos ir Sevastopolio miesto susijungimą su Rusijos Federacija.

Dabar Rusijos eilė priimti politinį sprendimą, pagrįstą tik tautos valia.

Gerbiamieji Federacijos Tarybos nariai! Gerbiamieji Valstybės Dūmos deputatai! Rusijos piliečiai, Krymo ir Sevastopolio gyventojai! Šiandien, remdamasis Kryme vykusio referendumo rezultatais ir tautos valia, teikiu Federaliniam Susirinkimui ir prašau svarstyti Konstitucinį įstatymą dėl priėmimo į Rusijos sudėtį du naujus Federacijos subjektus: Krymo Respubliką ir Sevastopolio miestą, taip pat ratifikuoti pasirašymui parengtą Sutartį dėl Krymo Respublikos ir Sevastopolio miesto įjungimo į Rusijos Federaciją. Neabejoju jūsų parama!

JUNGTINIŲ AMERIKOS VALSTIJŲ PREZIDENTO BARAKO OBAMOS KALBA BRIUSELYJE 2014 M. KOVO 26 D.

Ačiū. (Šūksniai, *plojimai*) Labai ačiū. Dėkui. (Šūksniai, *plojimai*) Labai ačiū. Ačiū. Prašau sėstis. Labas vakaras. *Goedenavond. Bonsoir. Guten Abend.* (Šūksniai, *plojimai*)

Ačiū, Lara už tokią puikią įžangą. Prieš išeidama, ji man liepė nesinervinti. (*Juokas*) O aš galiu tik įsivaizduoti – manau, jos tėvas yra salėje. Ir tegaliu įsivaizduoti, kaip jis ja didžiuojasi. Esame dėkingi už jos darbą, tačiau ji mums taip pat primena, kad mūsų ateitį kurs jaunimas, tokie kaip ji.

Jūsų Didenybės, Ministre Pirmininke, Belgijos žmonės, Amerikos tautos vardu noriu išreikšti padėką už jūsų draugystę. Esame išvien, kaip neperskiriami sąjungininkai. Taip pat dėkoju už jūsų nuostabų svetingumą. Turiu pripažinti, kad lengva mylėti valstybę, garsią savo šokoladu ir alumi. (*Juokas, šūksniai*) (*Kikenimas*)

Europos Sąjungos vadovai ir svarbūs pareigūnai, NATO aljanso atstovai, gerbiamieji svečiai, susitinkame čia, išbandymų Europos Sąjungai ir Jungtinėms Valstijoms bei visai tarptautinei sistemai, kurią per kartų kartas kūrėme, metu. Žmonijos istorijoje visuomenė nuolat bandė spręsti esminius klausimus: kokia geriausia visuomenės struktūra, koks tinkamas individo ir valstybės santykis, kokios priemonės yra geriausios sprendžiant neišvengiamus konfliktus tarp valstybių.

Ir būtent čia, Europoje, per ištisus amžius vargų, per karą ir švietimą, priespaudą ir revoliucijas ėmė ryškėti konkretūs idealai, tikėjimas, kad sąžinė ir laisva valia kiekvienam iš mūsų suteikia teisę gyventi taip, kaip patys pasirenkame, tikėjimas, kad galia kyla iš valdomųjų sutikimo, o įstatymai bei institucijos turėtų būti kuriami tam, kad apgintų tokį suvokimą.

Šios idėjos galiausiai įkvėpė grupę užjūrio kolonialistų ir jie surašė jas į steigimo dokumentus, kuriais Amerika vadovaujasi ir šiandien, įskaitant ir paprastą tiesą, kad visi vyrai ir moterys yra sukurti lygūs.

Tačiau ir šie idealai turėjo patirti išbandymus čia, Europoje, ir visame pasaulyje. Šiems idealams dažnai grasino senesnė, tradiciškesnė galios samprata. Tokia alternatyvi vizija

teigia, kad eilinių vyrų ir moterų pažiūros pernelyg siauros, kad jie galėtų patys tvarkyti savo reikalus, kad tvarka bei pažanga galima tik tada, kai individai savo teises patiki visagaliam suverenui. Dažnai tokio alternatyvaus matymo šaknys glūdi manyme, kad dėl rasės, tikėjimo ar etninės priklausomybės vieni yra iš prigimties viršesni už kitus ir kad jų asmens tapatybę turime apibrėžti mes arba kad tautos didybė turi kilti ne iš to, ką žmonės gina, bet iš to, kam jie prieštarauja.

XX a. Europos istorija daugybe būdų pademonstravo nuolatinę prieštara tarp šių dviejų idėjų sistemų – tiek tautų viduje, tiek tarp tautų. Pramonės ir technologijų pažanga pralenkė mūsų gebėjimą taikiai spręsti tarpusavio skirtumus. Ir net – net iš pažiūros civilizuočiausių valstybių visuomenės matėme grįžtančias prie barbariškumo.

Šį ryt Flandrijos laukuose man priminė, kaip karas tarp tautų visą kartą pasiuntė į mirtį Pirmojo pasaulinio karo apkasuose ir dujose. Ir vos po dviejų dešimtmečių kraštutinis nacionalizmas šį žemyną vėl įstūmė į karą, žmonės buvo pavergti, didingi miestai paversti griuvėsiais, dešimtys milijonų išžudyta, įskaitant ir žuvusiuosius Holokausto metu.

Atsakydama į šį tragišką istorijos etapą, po Antrojo pasaulinio karo Amerika susivienijo su Europa, kad tamsiosios praeities jėgos būtų nustumtos šalin ir sukurta nauja taikos struktūra. Darbininkai ir inžinieriai davė pradžią Maršalo planui. Sargybiniai budriai budėjo NATO aljansu, kuris vėliau tapo stipriausiu, kokį pasaulis yra matęs. Abiejose Atlanto vandenyno pusėse mes sukūrėme bendrą Europos viziją, viziją, paremtą atstovaujama demokratija, asmens teisėmis ir tikėjimu, kad tautos gali atliepti savo piliečių interesus, pasitelkdamos prekybą ir atviras rinkas, socialinės apsaugos sistemą, pagarbą tiems, kurių tikėjimas ir praeitis kitokia.

Ištisus dešimtmečius ši vizija buvo didžiulis kontrastas gyvenimui anapus Geležinės uždangos. Ištisus dešimtmečius vyko varžybos, kol galiausiai jos buvo laimėtos, ir ne tankais ar raketomis, bet todėl, kad mūsų idealai sujudino širdis vengrų, įžiebusių revoliuciją, lenkų, laivų statyklose rodžiusių solidarumą, čekų, sukėlusių Aksominę revoliuciją neiššovus nė vieno šūvio ir Rytų Berlyno gyventojų, žygiavusių pro sargybinius ir galiausiai nugriovusių tąją sieną.

Šiandien tai, kas atrodė neįmanoma Flandrijos apkasuose, Berlyno griuvėsiuose, disidentų kalėjimo kameroje, – toji tikrovė laikoma savaimė suprantama: suvienyta Vokietija, Vidurio ir Rytų Europos tautos priimtos į demokratinę valstybių šeimą. Susitinkame čia, šioje valstybėje, kuri kadaise buvo tapusi Europos mūšio lauku, o dabar yra taikai ir bendradarbiavimui ilgamečius priešininkus vienijančios sąjungos širdis. Europos žmonės, šimtai milijonų piliečių – rytuose, vakaruose, šiaurėje, pietuose – dabar yra saugesni ir labiau pasiturintys todėl, kad drauge apgynėme bendrus idealus.

Ši žmonijos pažangos istorija jokių būdu neapsiriboja Europa. Iš tiesų, mūsų aljansą sukūrę idealai įkvėpė ir judėjimus visame pasaulyje – ironiška, tačiau būtent tarp tų žmonių, iš kurių visas teises dažnai atimdavo Vakarų jėgos. Po Antrojo pasaulinio karo žmonės nuo Afrikos iki Indijos nusimetė kolonializmo jungą ir įtvirtino nepriklausomybę. Jungtinėse Amerikos Valstijose piliečiai rengė laisvės žygius „Freedom Ride“ ir kentė smūgius, norėdami padaryti galą segregacijai ir įtvirtinti savo pilietines teises. Geležinei uždangai nukritus čia, Europoje, buvo atgniaužtas ir geležinis apartheido kumštis, ir iš kalėjimo sąžiningas ir išdidus vadovauti daugiarasei demokratijai išėjo Nelsonas Mandela, Lotynų Amerikos tautos atsikratė diktatūros ir kūrė naujas demokratines valstybes, o Azijos tautos parodė, kad plėtra ir demokratija gali žengti koją kojon.

Šiandieną auditorijoje esantis jaunimas, jauni žmonės, tokie kaip Lara, gimė tokioje vietoje ir tokiu metu, kur konfliktų yra mažiau, o gerovės ir laisvės yra daugiau nei bet kada anksčiau žmonijos istorijoje. Tačiau taip yra ne todėl, kad išnyko tamsiausi žmogaus instinktai. Net ir čia, Europoje, matėme sąžinę sukrėtusią etninę valymą Balkanuose. Integracijos ir globalizacijos sunkumai, kuriuos neseniai pagilino didžiausia mūsų laikų

ekonomikos krizė, sukrėtė Europos Sąjungos projektą ir padėjo iškilti tokiai politikai, kuri pernelyg dažnai nukreipiama prieš imigrantus, gėjus ar tuos, kurie atrodo kuo nors kitokie.

Nors technologija atvėrė plačias galimybes prekybai, inovacijoms ir kultūrų supratimui, ji taip pat leido teroristams žudyti kraupiais mastais. Visame pasaulyje religiniai karai ir etniniai konfliktai vis dar pasiglemžia tūkstančius gyvybių. Ir vėl susiduriame su pasitaikančiu įsitikinimu, kad didesnės tautos gali gąsdinti mažesniąsias, kad gautų tai, ko nori – tas performuluotas principas, esą galia kažkodėl reiškia teisumą.

Tad šiandien aš esu čia ir primygtinai tvirtinu: niekada neturime laikyti savaime suprantama čia, Europoje, iškovotos ir po pasaulį išplitusios pažangos, nes idėjų varžybos tęsiasi ir jūsų kartos laikais.

Ir būtent tai šiandien pastatyta ant kortos Ukrainoje. Rusijos vadovavimas meta iššūkį toms tiesoms, kurios vos prieš keletą savaičių atrodė savaime suprantamos: kad XXI amžiuje Europos sienų negalima perbraižyti jėga, kad tarptautinė teisė svarbi, kad žmonės ir tautos gali pačios apsispręsti dėl savo ateities.

Jei atvirai, jei apsibrėžtume savo interesus siaurai, jei elgtumėmės pagal šaltakraujišką išskaičiavimą, galėtume nusisukti. Mūsų ekonomika nėra labai glaudžiai susieta su Ukrainos ekonomika. Mūsų žmonėms ir mūsų tėvynei invazija į Krymą tiesioginės grėsmės nekelia. Mūsų sienoms negrasinama Rusijos aneksija. Tačiau toks paprastas abejingumas reikštų šio žemyno kapinėse išrašytų pamokų ignoravimą. Jis leistų šiame naujajame amžiuje vėl įsitvirtinti seniesiems veikimo būdams. O tokią žinią išgirstų ne vien Europa, bet ir Azija, ir Amerikos žemynai, Afrika ir Artimieji Rytai.

Tokio abejingumo sukeltos pasekmės nėra vien abstrakcija. Turime įsivaizduoti jų poveikį realių žmonių, tokių vyrų ir moterų kaip mes, gyvenimui.

Tik pažvelkite į Ukrainos jaunimą, pasiryžusį iš korupcijos pūdomos valdžios atgauti savo ateitį, į kritusių nuo snaiperių rankos portretus, į Maidane pagarbą atiduodančius lankytojus. Viena universiteto studentė, susisupusi į Ukrainos vėliavą, reiškė viltį, kad kiekviena valstybė turėtų gyvuoti vadovaudamasi įstatymais; studentas magistrantas, kalbėdamas visų protestuotojų vardu, sakė: aš noriu, kad čia esantys žmonės būtų orūs. Įsivaizduokite esantys ta jauna moteris, teigusi, kad kai kurių dalykų negali sunaikinti net baimė, policijos lazdos ir ašarinės dujos.

Šių žmonių niekada nesame sutikę, tačiau žinome apie juos. Jų balsais ataidi žmogiškojo orumo šauksmas, skambėjęs Europos gatvėse ir aikštėse per kartų kartas. Jų balsai atkartoja tuos, kurie visame pasaulyje šiuo metu kovoja už savo orumą. Šie ukrainiečiai atmetė valdžią, vogusią iš žmonių užuot jiems tarnavusią, ir siekia tų pačių idealų, kurie leidžia mums šiandien būti čia.

Nė vienas iš mūsų tiksliai nežinome, ką Ukrainai atneš artimiausios dienos, tačiau esu tikras, kad galų gale tie balsai, tie balsai, prašantys žmogiškojo orumo ir galimybių bei asmens teisių ir teisės viršenybės, tie balsai galų gale triumfuos.

Tikiu, kad po ilgų kovų mūsų, laisvų tautų, laisvų žmonių ateitis priklausos mums. Tikiu ne todėl, kad esu naivus. Ir tikiu tuo ne dėl mūsų ginklų galingumo ar mūsų ekonomikos masto. Tikiu, nes šie idealai, kuriuos skelbiame, yra tiesa. Šie idealai yra visuotiniai.

Taip, mes tikime demokratija ir laisvais bei sąžiningais rinkimais, nepriklausoma teismų sistema ir opozicinėmis partijomis, pilietine visuomene ir necenzūruota informacija, kad kiekvienas galėtų pasirinkti ir nuspręsti. Taip, mes tikime atvira ekonomika, kurios pagrindas yra laisvos rinkos, inovacijos, individuali iniciatyva ir verslas, prekyba ir investicijos, kurie sukuria daugiau gerovės.

Taip, mes tikime žmogiškuoju orumu, tuo, kad visi žmonės yra sukurti lygūs – nesvarbu, kas esi ar kaip atrodi, ką myli ar iš kur esi. Štai kuo tikime. Štai kas mus daro galingus. O mūsų neblėstanti stiprybė atsispindi ir tame, jog laikomės tarptautinės sistemos, ginančios

ties tautų, tiek žmonių teises, – Jungtinių Tautų ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, tarptautinės teisės ir šių įstatymų įgyvendinimo priemonių.

Tačiau taip pat žinome, kad šios taisyklės neveikia pačios savaime. Jos priklauso nuo žmonių ir tautų geros valios nuolat jas įtvirtinti.

Štai kodėl į Rusijos vykdomą tarptautinės teisės pažeidimą, jos išpuolį prieš Ukrainos suverenitetą ir teritorijos vientisumą turi būti atsakoma pasmerkimu. Ne todėl, kad bandome laikyti Rusiją prispaudę, o todėl, kad šiuos principus, tiek daug reikškusius Europai ir pasauliui, būtina atgaivinti.

Per keletą pastarųjų metų Jungtinės Valstijos, Europa ir mūsų partneriai visame pasaulyje vieningai gynė šiuos idealus ir susivienijo, kad paremtų Ukrainos žmones. Visi drauge pasmerkėme Rusijos invaziją į Ukrainą ir atmetėme Krymo referendumo teisėtumą. Visi drauge izoliavome Rusiją politiškai, pašalindami ją iš Didžiojo aštuoneto ir susilpnindami dvišalius ryšius. Visi drauge sankcijomis nustatėme kainą, palikusių žymę Rusijai ir atsakingiesiems už jos veiksmus. O jei Rusijos vadovai ir toliau elgsis kaip iki šiolei, visi drauge pasistengsime, kad izoliacija gilėtų. Sankcijos bus plečiamos, ir jų poveikis Rusijos ūkiui ir jos pozicijai pasaulyje tik didės.

Tuo tarpu Jungtinės Valstijos ir mūsų sąjungininkai ir toliau remia Ukrainos vyriausybę, einančią demokratijos link. Visi drauge suteiksime reikšmingą pagalbos paketą, galintį padėti stabilizuoti Ukrainos ekonomiką ir patenkinti pagrindinius jos piliečių poreikius.

Nesuklyskite – nei Jungtinės Valstijos, nei Europa neturi jokių interesų kontroliuoti Ukrainą. Mes ten nesiuntėme savo pajėgų. Mes norime, kad Ukrainos žmonės galėtų patys priimti sprendimus kaip ir kitos laisvos tautos visame pasaulyje.

Taip pat supraskite, kad tai – ne dar vieno Šaltojo karo pradžia. Juk skirtingai nei Tarybų Sąjunga, Rusija nevadovauja nei tautų blokui, nei pasaulinei ideologijai. Jungtinės Valstijos ir NATO nesiekia jokio konflikto su Rusija. Tiesą sakant, daugiau nei 60 metų NATO esame išvien ne tam, kad užkariautume naujas žemes, o tam, kad tautos išliktų laisvos.

Mes visada laikysimės savo iškilmingo įsipareigojimo, savo pareigos pagal 5 straipsnį ginti visų sąjungininkų suverenitetą ir teritorinį vientisumą. Šio pažado niekada neatsisakysime. NATO tautos niekada nelieta vienos.

Šiandien NATO lėktuvai patruliuoja oro erdvėje virš Baltijos regiono, be to, sustiprinome savo pajėgas Lenkijoje ir esame pasirengę padaryti dar daugiau.

Žengiant pirmyn, kiekviena NATO valstybė narė privalo pakilti ir nešti savąją naštos dalį, demonstruodama politinę valią prisidėti prie mūsų kolektyvinės gynybos ir stiprinama tarptautinės taikos ir saugumo pajėgumus.

Žinoma, Ukraina nėra NATO narė iš dalies dėl glaudžių ir sudėtingų istorinių ryšių su Rusija. Rusija iš Krymo nebus nei išstumta, nei atgrasyta nuo tolesnio padėties eskalavimo karine jėga. Tačiau laikui bėgant, jei tik liksime vieningi, Rusijos žmonės supras, kad siekiamo saugumo, klestėjimo ir statuso jie nepasieks brutalia jėga.

Štai kodėl šios krizės metu darydami spaudimą Rusijai mes paliekamas atviras duris diplomacijai.

Tikiu, kad stabili taika tiek Ukrainoje, tiek Rusijoje išgalės švelninant konfliktą, užmezgant tiesioginį Rusijos ir Ukrainos vyriausybės dialogą, dalyvaujant tarptautinėms bendruomenėms, stebėtojams, kurie gali užtikrinti pagarbą visų ukrainiečių teisėms, konstitucinių reformų procesą Ukrainos viduje bei laisvus ir sąžiningus rinkimus šį pavasarį.

Aneksuodama Krymą ir dislokuodama didžiules pajėgas palei Ukrainos sieną, Rusija iki šiol nepaisė diplomatinio iniciatyvų. Ji teisino tokius veiksmus, pavadindama juos pastangomis užkirsti kelią problemoms prie jos pačios sienų ir apginti etninius rusus Ukrainoje. Žinoma, nuolatinio smurto prieš etninius rusus Ukrainoje įrodymų nėra ir niekada nebuvo.

Be to, daug valstybių visame pasaulyje susiduria su panašiais klausimais dėl sienų ir užsienyje gyvenančių jų etninių mažumų, dėl suverenumo ir apsisprendimo teisės. Tokia

įtampa kai kur privedė prie diskusijų ir demokratinių referendumų, konfliktų ir neramaus sambūvio. Tai sudėtingi klausimai ir būtent todėl, kad jie yra sunkūs, juos būtina spręsti konstitucinėmis priemonėmis ir tarptautiniais teisės aktais, kad dauguma negalėtų paprasčiausiai užgniaužti mažumos, o didžiosios šalys negalėtų grasinti mažosioms.

Gindami savo veiksmus, Rusijos vadovai ir toliau įvardija Kosovą kaip precedentą. Pavyzdžiui, jie teigia, esą Vakarai kišosi į mažesnės valstybės reikalus, lygiai taip pat jie elgiasi dabar. Tačiau NATO įsikišo tik po kelerius metus trukusio sistemingo brutalaus elgesio su Kosovo žmonėmis ir jų žudymo. O Kosovas atsiskyrė nuo Serbijos tik suorganizavus referendumą neperžengiant tarptautinės teisės ribų ir glaudžiai bendradarbiaujant su Jungtinėmis Tautomis bei Kosovo kaimyninėmis valstybėmis. Visa tai nėra iš tolo nepanašu į įvykius Kryme.

Rusija kaip Vakarų veidmainiškumo pavyzdį pateikė Amerikos sprendimą vykti į Iraką. Na, tiesa, Irako karas buvo aršių diskusijų tema ne tik pasaulyje, bet ir pačiose Jungtinėse Valstijose. Aš dalyvavau tose diskusijose ir priešinausi karinei intervencijai.

Tačiau net Irake Amerika siekė veikti pagal tarptautinę sistemą. Mes nepareiškėme teisių ir neaneksavome Irako teritorijos, negraibstėme jo išteklių savo labui. Vietoj to mes baigėme karą ir palikome Iraką jo žmonėms kaip visiškai suverenią Irako valstybę, galinčią priimti sprendimus dėl savo ateities.

Žinoma, nei Jungtinės Valstijos, nei Europa nėra tobulas mūsų idealų realizavimo pavyzdys. Mes taip pat neteigiame esantys vieninteliai teisėjai, kas pasaulyje teisinga, o kas neteisinga. Kaip bebūtų, esame žmonės ir mums tenka priimti sudėtingus sprendimus, kaip pasinaudoti savo galia.

Tačiau mes skiriamės tuo, kad priimame kritiką, kaip prisiimame ir pasaulio lyderiui deramą atsakomybę. Žvelgiame į Rytus ir į Pietus ir matome valstybes, nusiteikusias atlikti vis reikšmingesnę vaidmenį pasaulyje, ir manome, kad tai – gerai. Visa tai atspindi tą pačią įvairovę, kuri daro mus kaip tautą stipresnius, bei tas integracijos ir bendradarbiavimo jėgas, kurios Europoje dešimtmečiais stiprėjo. Vis globalesnių iššūkių pasaulyje esame suinteresuoti, kad tautos žengtų pirmyn ir atliktų savo vaidmenį, prisiimtų savąją naštos dalį ir laikytųsi tarptautinių normų.

Tad mūsų požiūris visiškai priešingas argumentams, kuriuos šiomis dienomis girdime iš Rusijos. Absurdiška teigti, kaip tai nenuitildami trimituoja Rusijos balsai, kad Amerika kažkokiais būdais susimokė su Ukrainos fašistais ir negerbia Rusijos žmonių. Mano senelis tarnavo Patono armijoje, kaip daugelio jūsų tėvai ir seneliai kovojo prieš fašizmą. Mes, amerikiečiai, gerai atsimename neįsivaizduojamas Rusijos žmonių aukas Antrojo pasaulinio karo metu ir pagerbėme jas. Nuo Šaltojo karo pabaigos dirbome kartu su Rusija vadovaujant vis kitiems vadovams ir stiprinome kultūrinius, prekybinius bei tarptautinės bendruomenės ryšius ne kaip paslaugą Rusijai, o todėl, kad tokie buvo mūsų nacionaliniai interesai.

Ir visi drauge apsaugojome branduolines medžiagas nuo teroristų, priėmėme Rusiją į Didįjį aštuonetą ir Pasaulio prekybos organizaciją. Sumažindami branduolinį ginklą ir eliminuodami Sirijos cheminį ginklą tikėjome, kad pasauliui yra naudingas Rusijos pasirinkimas bendradarbiauti abipusių interesų bei abipusės pagarbos pagrindu.

Tad Amerikai, pasauliui ir Europai yra naudingesnė stipri ir atsakinga, o ne silpna Rusija. Mes norime, kad Rusijos žmonės gyventų saugiai, džiaugtųsi gerove, būtų orūs kaip visi kiti, didžiuotųsi savo istorija. Tačiau tai nereiškia, kad Rusija gali despotiškai elgtis su savo kaimynėmis. Vien tai, kad Rusiją ir Ukrainą sieja glaudūs istoriniai ryšiai, nereiškia, jog ji turėtų nulemti Ukrainos ateitį. Jokio masto propaganda neįtikins pasaulio, kad teisinga tai, kas akivaizdžiai neteisinga.

Galų gale kiekvienos šalies visuomenė turi eiti savo keliu. Amerikos kelias ir Europos kelias nėra vieninteliai į laisvę ir teisingumą vedantys keliai. Tačiau kalbant apie pamatinį principą, kuriam dabar iškilo grėsmė, – apie tautų ir nacijų gebėjimą patiems rinktis, kelio atgal nėra. Ne Amerika Maidaną užpildė protestuotojais. Tai buvo ukrainiečiai.

Nė viena užsienio jėga nevertė Tuniso ar Tripolio piliečių sukilti. Jie sukilo patys. Nuo reformų siekiančio Birmos parlamento nario iki jaunų lyderių, kovojančių su korupcija ir netolerancija Afrikoje, matome tai, kas svarbu ir bendra mums visiems kaip žmonėms: tai tiesa, kuri ištvers smurto ir priespaudos akivaizdoje ir galiausiai nugalės.

Žinau, šiandien čia esantiems jauniems žmonėms gali pasirodyti lengva šiuos įvykius vertinti kaip nesusijusius su mūsų gyvenimu, tolimus mūsų kasdienei rutinai, atitrūkusius nuo mums artimesnių rūpesčių. Pripažįstu, kad tiek Jungtinėse Valstijose, tiek daug kur Europoje turime dėl ko jaudintis galvodami apie mūsų valstybių reikalus.

Visada bus teigiančių, jog tai, kas vyksta toliau pasaulyje nėra nei mūsų reikalas, nei atsakomybė. Tačiau nepamirškime, kad esame kovos už laisvę įpėdiniai. Mūsų demokratija, asmens galimybės egzistuoja tik todėl, kad prieš mus gyvenusieji turėjo išminties ir drąsos pripažinti, jog idealai išliks, jei patys būsime suinteresuoti kitų tautų ir kitų nacijų sėkme.

Dabar ne laikas girtis. Dėl padėties Ukrainoje, kaip ir dėl krizių daugelyje pasaulio vietų, nėra nei paprastų atsakymų, nei karinio sprendimo. Tačiau dabar turime tvirtai ir su įsitikinimu priimti mūsų idealams, pačiai tarptautinei sistemai metamą iššūkį. Būtent jūs, jaunieji Europos gyventojai, jauni žmonės, tokie kaip Laura, padėsite nuspręsti, kuria kryptimi tekės mūsų istorijos srovės.

Nė akimirką nemanykite, kad jūsų pačių laisvę, jūsų gerovę ir moralės sampratą varžo jūsų bendruomenės, jūsų etninės priklausomybės ar net jūsų valstybės ribos. Jūs – didesni už visa tai. Jūs galite mums padėti pasirinkti geresnę istoriją. Štai ką mums sako Europa. Štai kas svarbiausia Amerikos istorijoje.

Aš visa tai sakau kaip prezidentas valstybės, kuri Europoje ieškojo vertybių, įrašytų mūsų steigiamuosiuose dokumentuose, ir kuri praliejo kraują, kad užtikrintų šių vertybių išlikimą ir šiame krante. Aš visa tai sakau ir kaip Kenijos piliečio, kurio senelis buvo britų virėjas, sūnus, ir kaip žmogus, kadaise gyvenęs Indonezijoje tuo metu, kai ji pakilo iš kolonializmo. Mus vienijantys idealai yra vienodai svarbūs tiek jaunimui Bostone, Briuselyje, Džakartoje ar Nairobyje, tiek Krokuvoje ar Kijeve.

Galų gale juk mūsų idealų sėkmė priklauso nuo mūsų, taip pat ir mūsų pačių gyvenimo, nuo mūsų visuomenės. Žinome, kad netolerancija egzistuos visada, tačiau užuot baiminęsi imigranto, galime jį pasveikinti atvykus. Galime reikalauti tokios politikos, kuri atneštų naudą daugeliui, o ne vos keliems, kad globalizacijos ir svaiginančių pokyčių amžius atvertų galimybių duris liekantiems nuošalyje, o ne vien keletui privileijuotųjų. Užuot nusitaikę į brolius ir seseris gėjus ir lesbietes, galime pasinaudoti įstatymais ir apginti jų teises. Užuot save įvardiję kaip einančius prieš kitus, galime pabrėžti mums visiems bendrus siekius. Štai kas suteiks Amerikai stiprybės. Štai kas suteiks stiprybės Europai. Štai kas mus daro tuo, kas esame.

O prisiimdami savo kaip individų atsakomybę, turime būti pasirengę prisiimti ją ir kaip tautos, kadangi gyvename tokia pasaulyje, kur idealams nuolat mes iššūkius jėgos, kurios galėtų mus nutempti atgal į konfliktus ir korupciją. Negalime būti tikri, kad kiti išlaikys tokius išbandymus.

Jūsų vyriausybės politika, jūsų Europos Sąjungos principai bus esminis veiksnys, kuris nulems, ar ištisų prieš jus gyvenusių kartų kurta tarptautinė sistema žengs pirmyn, ar trauksis atgal. Ir štai į kokią klausimą turime atsakyti visi: kokią Europą, kokią Ameriką, kokią pasaulį paliksime po savęs?

Tikiu, kad jei tvirtai laikysimės savo principų ir norėsime savo įsitikinimus paremti drąsa ir ryžtu, viltis galiausiai nugalės baimę, o laisvė ir toliau triumfuos prieš tironiją, nes būtent to siekdama, nerimsta žmogaus širdis.

Labai ačiū. (*Plojimai*)

Labai ačiū. (*Plojimai*)

LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTĖS DALIOS GRYBAUSKAITĖS KALBA LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIME 2014 M. KOVO 27 D.

Labas rytas visiems, gerbiamasis Seime! Mielieji Lietuvos žmonės – laisvos Lietuvos piliečiai, gerbiamieji Seimo nariai, pastarosiomis dienomis žodžiai Laisvė, Nepriklausomybė, Suverenitetas, Teritorinis vientisumas ir Taika įgavo naują vertę.

Daugiau nei pusę amžiaus taikiai sugyvenusi Europa ir už tai gavusi Nobelio premiją vėl susidūrė su agresija. Karas ir okupacija tapo nebe istoriniais terminais vadovėliuose, o realia grėsme Europos žemyne. Išgyvendami tai, kas vyksta Ukrainoje, dar kartą įsitikinome, kokia trapi yra laisvė. Ji saugi tiek, kiek sugebame ją apsaugoti ir sustiprinti patys. Jau 24 metus turime galimybę kurti savo šalį taip, kad mūsų laisvė netaptų vienadienės naudos, politinio godumo, svetimos propagandos ar šalies interesų nepaisančių grupuočių įkaite. Kad niekas neabejotų, jog mūsų jaunos demokratijos valstybė yra pasirengusi naujiems iššūkiams, o Lietuvos laisvė – patikimose rankose.

Stiprindami savo šalį, visi kartu mes jau padarėme labai daug. Priimti gyvybiškai svarbūs mūsų žmonėms sprendimai, būtini tam, kad galėtume saugiai kurti savo ir mūsų vaikų gyvenimą Lietuvoje. Šiandien, apžvelgdami mūsų ekonomikos ir verslo pasiekimus, istorines permainas šalyje, kultūros ir sporto laimėjimus, tarptautinės bendruomenės pripažinimą, galime didžiuotis savo Lietuva. Esame savarankiški ir gerbiami tarptautinėje bendruomenėje, užtikrintai einame demokratiškos ir teisinės valstybės keliu.

Nepraėjo nė ketvirtis amžiaus, kai atkūrėme valstybingumą. Pažiūrėkime, kuo esame stiprūs, o kur vis dar pažeidžiami, kad galėtume nesiblaškydami ir nepasiduodami svetimoms įtakoms spartesniu ir platesniu žingsniu eiti į priekį.

Gerbiamieji, taikus sąjungininkų naikintuvų gausmas, kai šventėme Kovo 11-ąją, simboliškai brėžė narystės NATO ir Europos Sąjungoje – vertybiškai naujos atkarpos mūsų valstybės gyvenime – dešimtmetį, kuriame laisvė ir saugumas neatsiejami.

Ukrainos pamoka – tai įpareigojimas mums visiems visomis išgalėmis toliau saugoti savo laisvę. Grėsmės akivaizdoje visi perkainojome savo vertybes. Ir, neabejoju, kiekvieno širdyje nubudo pareiga – pirmiausia savo artimui, o drauge ir savo Tėvynei. Pasipriešinti ar prisitaikyti. Šį sprendimą reikės daryti visiems – tiek pasaulio galingiesiems, tiek kiekvienam žmogui.

Perkainojome ne tik vertybes. Naujomis akimis pažvelgėme į viską, ką darėme iki šiol. Šiomis nerimo dienomis vykdydama konstitucinę pareigą apžvelgti padėtį šalyje ir užsienio politiką, kviečiu visus sąžiningai akistatai su realia situacija šalies viduje ir aplink mus. Įvertinkime, ką davė mūsų sutelktos pastangos ir kiek gali kainuoti aplaidumas ar laiku nepriimti sprendimai. Prasidėjus galios demonstravimui ir provokaciniam veiksmams Lietuvos pašonėje, pasitikrinome savo užsienio politikos įdirbį.

Pasitikrinome ir nustojome bijoti. Esame ne vieni su mūsų nenusipėjama kaimynyste. Pirmiausia – tai ištesėtas sąjungininkų duotas žodis, kad Baltijos šalių nepriklausomybė, suverenumas ir teritorinis vientisumas yra nuolatinis JAV ir NATO rūpestis. Poreikiui atsiradus, iš karto gautas karinis ir politinis pastiprinimas. Šiuo metu turime visas reikiamas karinio saugumo garantijas.

Tiesioginė grėsmė regiono saugumui išryškino ir kaimyninio bendradarbiavimo svarbą. Puikiai suprasdami, kad regiono stiprybė – vienybė, visi kartu – lietuviai, lenkai, latviai ir estai – vienodai įvertinome grėsmes ir suvienijome savo pastangas saugumui užtikrinti. Lietuva per pastaruosius metus sustiprino ryšius su visais savo draugais ir sąjungininkais Europos Sąjungoje ir pasaulyje. Įsitikinome, kad pagrindinis ir saugiausias mūsų užsienio politikos kelias – partnerystė su Europos Sąjungos šalimis, JAV ir bendradarbiavimas NB8

formatu. Ten, kur esame gerbiami ir mumis pasitikima. Net mūsų narystę Jungtinių Tautų Saugumo Taryboje pernai palaikė net 187 pasaulio šalys iš 193.

Ypač pasitvirtino regioninio bendradarbiavimo investicija: tapome ekonomiškai stipriausio ir saugiausio Europoje – Šiaurės ir Baltijos šalių regiono (NB8) – dalimi. Tai nauja geopolitinė trajektorija, kuriai daugiau dėmesio pradeda skirti ir Jungtinės Amerikos Valstijos. Taigi Lietuva pereina į naują, platesnio strateginio bendradarbiavimo su JAV lygį. Stiprūs politinio ir ekonominio bendradarbiavimo ryšiai Lietuvą sieja su Vokietija ir strateginės partnerystės sutartį pasirašiusia Prancūzija.

Narystė NATO ir Europos Sąjungoje – neabejotina mūsų stiprybė. Tai patvirtino pats laikas ir gyvenimas. Tai ne tik karinio, politinio ir ekonominio saugumo garantijos mūsų žmonėms, bet ir demokratiškomis vertybėmis, abipusiu pasitikėjimu ir pagarba grįsti santykiai su kitomis valstybėmis.

Pasaulis pasitiki Lietuva – pasitikėjime savimi labiau ir patys. Pirmiausia turime susitelkti ir vieningai pasirengti naujiems iššūkiams. Būtina skubiai atnaujinti visų politinių jėgų Nacionalinį susitarimą ne tik dėl šalies užsienio ir saugumo politikos, bet ir dėl adekvataus gynybos finansavimo. Jau pribrendome ir esame pajėgūs per artimiausius penkerius metus pasiekti 2 procentų finansavimą šalies gynybai, neskriaudžiant kitų ekonomikos sričių ir socialinių grupių. Nėra kito kelio – kol ateis pagalba, mes patys turime gebėti apsiginti.

Lietuva ir kitos šalys jau dabar patiria atvirą informacinį karą. NATO gynybos planai neapgins mūsų nuo dezinformatorių, melo ir provokacijų. Atsparumą propagandos mašinai turime išsiugdyti patys. Antraip net nekalta Sovietų Sąjungą šlovinanti dainelė gali virsti atvira destrukcija. Informacinėmis atakomis apšaudomoje Lietuvoje viešumas yra veiksmingiausias atkirtis. Ir čia stipriausias mūsų skydas galėtų būti atsakinga pilietinė šalies žiniasklaida, kuri nepagarbą mūsų valstybei priimtų kaip asmeninį iššūkį ir nepraleistų nepasitikėjimą Lietuva sėjančių melo strėlių. Todėl kreipiuosi į visus žiniasklaidos savininkus ir vadovus, į kiekvieną šalies žurnalistą ir apžvalgininką asmeniškai – padėkite mūsų žmonėms atskirti melą nuo tiesos, aiškiai ir suprantamai informuokite visuomenę apie kėslus prieš mūsų valstybę, būkite atsvara priešiškų jėgų dezinformacijai ir propagandai.

Didžiausias priešininkas informaciniame kare – prarastas laikas. Todėl nusikalstama, kad net ir po kelių kibernetinių atakų Elektroninių ryšių ir informacijos saugumo įstatymas ilgai dūlėjo Vidaus reikalų ministerijos stalčiuose. Duomenų ir informacijos apsauga globalizacijos ir skaitmeninių technologijų amžiuje – mūsų nacionalinio saugumo reikalas.

Informacinis karas patikrino ir šalies žvalgybos tarnybų budrumą.

Prieš metus priimtas naujas Žvalgybos įstatymas įpareigojo užtikrinti greitą reakciją net į menkiausius pavojaus signalus, kuriais gali būti pažeidžiamas valstybės suverenitetas, teritorijos neliečiamybė ir vientisumas, konstitucinė santvarka, valstybės interesai, gynybinė ir ekonominė galia. Tačiau net atvira agresija Lietuvos pašonėje nepriverčia Valstybės saugumo departamento imtis veiksmingos grėsmių prevencijos šalinant rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes, kurie kyla iš užsienio ir šalies viduje. Stumdoma atsakomybė už grėsmių prevenciją mažina politinį ir ekonominį Lietuvos atsparumą.

Delsimas, savigriova ir trumparegiškumas yra blogiau nei neprognazuojamas kaimynas. Daugiau nei 20 metų delsėme siekti ir tikro energetinio savarankiškumo, t. y. mūsų energetinio saugumo. Tačiau rudenį, įveikęs visus priešiškus štrmus, savomis ir svetimomis rankomis inspiruotų komisijų keliamas audras, į Lietuvą parplauks mūsų energetinės nepriklausomybės simbolis – specialus laivas suskystintųjų gamtinių dujų terminalui. Mums jo pavydi jau daugelis Europos šalių. Šis geopolitinis ir pirmasis Baltijos regione Lietuvos, Norvegijos ir Pietų Korėjos bendradarbiavimo projektas – istorinių permainų mūsų šalies energetikos sistemoje rezultatas. Tai visos Lietuvos pastangas vainikuojanti sėkmė, po kurios egzistencinę grėsmę keliančios rusiškos dujos Lietuvai tampa tiesiog nebūtinės.

Per kelerius metus Lietuva sugebėjo užsitikrinti ne tik dujų, bet ir elektros tiekimo alternatyvas. Jau kitąmet, 2015-aisiais, pradės veikti elektros tiltas su Švedija. Lietuva elektros tinklais susijungs su Vakarų Europa. Tai reiškia energetinės priklausomybės pabaigą.

Energetinis savarankiškumas – būtina valstybės klestėjimo sąlyga. Tai ne tik teisingos elektros kainos ar dujų ir šildymo kainos, tai saugi ir konkurencinga Lietuva.

Tačiau labiau nei ginčai su „Gazpromu“ šalį alina vietinių energetikos oligarchų apetitai. Šiandien korupciniai šešėliai driekiasi nuo statytinių Energetikos ir Aplinkos ministerijose, savivaldybėse iki daugiabučių namų bendrijų. Buvęs rubikoninis „Icoras“ tapo grobuonimi, užvaldžiusiu savivaldybių komunalinių ūkį nuo atliekų surinkimo iki vandens ir šilumos tiekimo. Šis darinys su nuolat besisukančiais skaitikliais apiplėšinėja šalies žmones ne ką mažiau nei „Gazpromas“, kuriam jau permokėjome 5 milijardus litų.

Pažabojusi interesų grupių piktnaudžiavimą energetikos sektoriuje, kuriame sukasi net 12 milijardų litų, Lietuva taptų konkurencinga ir klestinčia Europos valstybe.

Ryžtinga valstybės politika reikalinga ne tik dėl atominės ar skalūnų dujų energetikos ateities, bet ir dėl šilumos sektoriaus. Nors atsirado pirmieji nepriklausomi šilumos gamintojai, išskaidytas šilumos ir kitų komunalinių paslaugų teikimas, sustabdyta monopolininkų ir jiems atidirbinėjančių namų administratorių savivalė, penkerių metų pastangos sumažinti šilumos ir komunalinių paslaugų kainas vis dar nepakankamos. Kai kuriuose regionuose ne savivaldybė valdo šilumos tiekėjus, o šilumos oligarchai diktuoja sąlygas vietos valdžiai ir gyventojams. Todėl labai rimtai svarstytinas, ir aš tai palaikau, dalies šilumos ūkio didžiuosiuose miestuose perėmimas į valstybės rankas. Pagaliau turi atsirasti ir viena bendra šilumos ūkio programa valstybėje.

Padėti Lietuvai sustiprėti ekonomiškai ir apsiginti nuo grobstytojų – mūsų visų bendras reikalas ir pareiga.

Korupcijos vėžiui sukurti priešnuodžiai pradeda veikti. Kova vyksta be jokių išlygų. Už korupcinius nusikaltimus vien pernai teismai skyrė beveik milijoną litų baudų. Jau ištirtos ir 34 neteisėto praturtėjimo baudžiamosios bylos, kuriose inkriminuoto turto vertė siekia net 11 mln. Lt. Visa tai leido Lietuvai pagal korupcijos suvokimo indeksą pakilti į 43 vietą tarp 177 valstybių.

Nuosekli Lietuvos kova su stambiaja korupcija labai gerai įvertinta ir Europos Komisijos ataskaitoje. Tačiau vis dar esame paskutinėje vietoje pagal gyventojų smulkiają korupcinę praktiką, kuri labiausiai paplitusi sveikatos priežiūros įstaigose, savivaldybėse ir policijoje.

Korupciniai įpročiai neleidžia skaidriai organizuoti darbo ir racionaliai panaudoti turimų lėšų. Vien sveikatos apsaugai kasmet skiriame 5 mlrd. Lt. Dar 2 mlrd. žmonės prisimoka patys. Esame apsirūpinę brangiais ir moderniais medicinos prietaisais. Tačiau kokybiška sveikatos priežiūra daugumai žmonių vis dar prieinama tik už papildomą mokestį. Tyrimai rodo, kad net 79 procentai šalies žmonių mano, kad kyšis padeda spręsti problemas. Kol neišmokome gimti be kyšio, įsidarbinti be kyšio, statyti be kyšio, pasenti be kyšio, esame pažeidžiami, nes paperkami.

Tik tuomet, kai nė vieno iš mūsų nesaistys korupciniai ryšiai, niekas negalės pirkti ar parduoti pačios Lietuvos.

Sugriežtinus konkurencinius įstatymus sumažėjo galimybių monopolijoms piktnaudžiauti, užkirstas kelias nesažiningai veiklai. Vien Konkurencijos taryba pastaraisiais metais skyrė baudų už 80 mln. Lt, tai yra 2 kartus daugiau nei per visą savo gyvavimo nuo 1990 m. pradžios laikotarpį, ir apsaugojo žmones bei vartotojus nuo 186 mln. Lt nuostolių.

Daugiau pinigų žmonių gerovei atsirado ir skaidrėjant viešiesiems pirkimams. Viešumas šioje srityje, kur sukasi 14 mlrd. Lt, sumažino piktnaudžiavimą dvigubai. Tačiau savivaldybėse dar daug neskaidrių pirkimų, ypač biokuro ir atliekų tvarkymo srityse. Jeigu ir Valstybinė mokesčių inspekcija būtų akyla ne tik smulkiajam verslui, bet ir milijoniniams pelnams, turėtume dar bent pusę milijardo pilnesnį valstybės biudžetą.

Skaidrūs, konkurencingi, inovacijomis ir asmenine žmonių iniciatyva grįsti verslai taip pat didina Lietuvos atsparumą ir saugumą. Per šalį sparčiai ritasi „baltoji verslo banga“, nešanti garbingo mokesčių mokėjimo, skaidrių atlyginimų, viešųjų pirkimų, sąžiningos konkurencijos ir etiško verslo kultūrą. Daugėja aktyvių ir išradingų verslo gazelių, sumaniai prisitaikančių prie tarptautinės rinkos pokyčių ir konkuruojančių produkcijos kokybe. Pradedama populiarėti, ypač tarp jaunimo, socialinio verslo įmonės, siekiančios ne tik pelno, bet ir naudos visuomenei: įdarbinami socialiai pažeidžiami žmonės, kuriami ekologiniai verslai, teikiamos būtinos žmonėms paslaugos.

Padėti sąžiningiems ir pilietiškiems verslininkams įsitvirtinti visoje šalyje – ne tik „Lietuvos be šešėlio“ ar „skaidrumo linijos“ reikalas, bet ir tiesioginė Vyriausybės pareiga. Būtent toks verslas yra valstybės ekonomikos stiprybė ir atsvara korupciniais sandoriams bei šešėliniais mokėjimais ir dvigubomis buhalterijomis susaistytiesiems „biznieriems“. Atsakingas ir skaidrus verslas neleis žeminti ir šantažuoti Lietuvos.

Pelno marža dažnai lygi rizikos maržai. Todėl pats laikas ieškoti tokios vietos verslui, kad nereikėtų gyventi baimėje ir už sviestą pardavinėti Lietuvos. Juolab kad per pastaruosius metus padaryta labai daug ieškant patikimų rinkų ir didinant Lietuvos žinomumą, plėtojant ekonominius ryšius ir užmezgant naujus kontaktus. Lietuva jau pakviesta pradėti derybas dėl narystės Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijoje.

Pirmininkaujant Europos Sąjungos Tarybai Lietuvos diplomatinis horizontas labai išsiplėtė – tapome matomi, girdimi ir gerbiami. Lietuva išgarsėjo kaip darbšti, patikima, inovatyvi, turtingos kultūros ir modernaus verslo šalis. Neišbarstykime šio įdirbio ir pasinaudokime juo. Tarptautinis Lietuvos pripažinimas turi virsti šaliai, žmonėms naudingais projektais. Jau dabar daugiau nei 75 procentai lietuviškų prekių keliauja į Europos Sąjungos šalis – trys ketvirtadaliai. O modernių lietuviškų lazerių eksporto keliai driekiasi į visus pasaulio kontinentus.

Europos Sąjungos valstybių investicijos Lietuvoje sudaro per 82 procentų visų investicijų šalyje. Vien Šiaurės šalys pas mus investavo beveik 17 milijardų litų. Todėl gyvybiškai svarbus yra skaidrių investicijų skatinimas ir pritraukimas į visus šalies regionus. Tam reikia sutelktų šalies diplomatijos, valdžios ir verslininkų pastangų. Vien tik pernai viešojo įstaiga „Investuok Lietuvoje“ padėjo atsirasti 22 plyno lauko projektams įvairiuose mūsų regionuose. Per ketverius metus įdarbinta daugiau kaip 9 000 žmonių. Tačiau investicijos visiškai aplenkia Rietavo, Šilalės, Marijampolės, Pagėgių, Šalčininkų, Lazdijų, Jurbarko, Birštono, Rokiškio savivaldybes.

Investicijų pritraukimas turi tapti ir vietos valdžios tiesiogine atsakomybe. Ar Lietuva taps šalimi, į kurią veržiasi kapitalas, technologijos, inovacijos, kur geros sąlygos dirbti ir užsidirbti, priklauso nuo kiekvieno mero ir seniūno sumanumo ir pastangų. Kai kuriose savivaldybėse dirba vos trečdalis gyventojų. Todėl socialinė atskirtis tampa grėsme valstybės saugumui taip pat. Tik turėdami darbo mūsų žmonės bus nepažeidžiami ir jausis saugūs savo valstybėje.

Mūsų žmogiškieji resursai ištis unikalūs. Net užsienio investuotojai pripažįsta, kad darbuotojai Lietuvoje – aukščiausio lygio. Pagal darbo jėgos išsilavinimą esame Europos Sąjungos geriausiųjų šešetuke. Siunčiame pasauliui lietuviškus linkėjimus iš kosmoso, patentuoti lietuvių išradimai konkuruoja pasaulinėse rinkose, esame greičiausio interneto šalis, plėtojame net 5 verslo ir mokslo slėnius, turime aukščiausio lygio laboratorijų.

Darbo kokybė ir išradimais pasaulyje konkuruojanti Lietuva – jau realybė, o ne ateities vizija. Tai suteikia naują pagreitį šalies ekonomikai ir ūkio modernizavimui. Sumažinusi atotrūkį tarp mokslo ir verslo, modernizavusi studijų vadybą, profesinį rengimą priderinusi prie rinkos poreikių, Lietuva galės konkuruoti ne tik kvalifikuota darbo jėga, bet ir našumu bei technologijomis. Investuodami į specialistus, į mūsų žmones, padidinsime

visos ekonomikos potencialą ir užtikrinsime Lietuvos ekonominį stabilumą. Vien jaunimo įdarbinimui per šį ateinantį septynerių metų laikotarpį numatoma skirti daugiau nei 400 milijonų litų. Išmintingai panaudoję juos aktyviems projektams, užtikrinsime, kad pirmoji darbovietė mūsų absolventams tikrai nebebus Darbo birža.

Auganti ekonomika turi tapti darbo vietomis ir orų gyvenimą užtikrinančiomis pajamomis, kad žmonės jaustųsi saugūs šiandien ir būtų ramūs dėl savo šeimos ateities. Mūsų ekonomika yra tvari, makroekonominiai rodikliai solidūs. Todėl turime visas galimybes dar spartesniam ekonomikos augimui.

Padarėme viską, kad mūsų šalis per ateinančius septynerius metus iš Europos Sąjungos biudžeto gautų net 10-čia procentų didesnę paramą – per 44 milijardų litų. Žemdirbiams ir kaimo gyventojams atiteks kone pusė visos šios sumos – arti 17 milijardų litų.

Tačiau šalyje vis dar 500 tūkstančių hektarų apleistos ir dirvonuojančios žemės. Paskaičiavome, kad jeigu joje augtų javai ar kitos žemės ūkio kultūros, kasmet uždirbtume dar papildomą milijardą litų. Taigi įdarbinkime savo žemę patys ir nereikės bijoti, kad ją išpirks svetimi.

Europinė parama neamžina, ji palaipsniui mažės. Per 10 narystės Europos Sąjungoje metų jau pasiekėme net 72 procentus Europos Sąjungos pragyvenimo lygio vidurkio, o pradėjome truputį per 40 procentų, tai dešimties metų mūsų pasiekimai. Dabar Europos Sąjungos parama sudaro beveik ketvirtį mūsų valstybės metinio biudžeto kasmet. Todėl turime labai atsakingai ir protingai investuoti šią paramą į ateitį ir užtikrinti, kad ekonominė gerovė pasiektų kiekvieną žmogų, o ne nusėstų korumpuotų grupuočių kišenėse.

Viena didžiausių grėsmių šiandien yra ta, kad sunkiai Briuselyje išsiderėti pinigai gali būti paprasčiausiai išgrobstyti. Įveikdami sunkmetį ir gelbėdami šalį nuo bankroto, aiškiai pamatėme, kad ne pinigų stygius yra didžiausia mūsų valstybės bėda. Labiau mus skurdina korumpuotos interesų grupės ir neapgalvotas pinigų švaistymas. Lietuva gali tapti sąžiningų žmonių galimybių šalimi, jeigu neleisime jų uzurpuoti sukčiams ir machinatoriams.

Prasidedant naujam europinės paramos skirstymo etapui matome, kad prasidėjo ir dirbtinė vadovų rotacija – partiniais kadrais bandoma pakeisti Europos socialinio fondo agentūros, Žemės ūkio ministerijos, Nacionalinės mokėjimų agentūros, netgi neįgaliųjų vaikų globos namų, profesinių mokyklų, bibliotekų ir kultūros centrų vadovus. Deja, dalis valdančiosios daugumos, užsiėmusi kova dėl finansinės įtakos zonų, nebeturi laiko įsise-
nėjusioms žmonių problemoms spręsti.

Neįvertinus, kad pensijos dar nekompensuotos ir algos mūsų žmonėms neatkurtos, atgyja ikikriziniai partiniai apetitai ir neatsakingi populistiniai pažadai, kurie gali vėl nugramzdinti šalį į finansinį chaosą. Todėl tik turėdami atsakingą finansų politiką galime atlaikyti bet kokius iššūkius.

Euro įvedimas – būtent tai, ko dabar reikia, nes jis apribos politinį ir finansinį populizmą bei apsaugos valstybę nuo neatsakingo politikų elgesio. Todėl euras neabejotinai taps ir svarbiu impulsu mūsų ekonomikai. Apgalvotas valstybės lėšų naudojimas ir didžiausią ekonominę bei socialinę grąžą duodančios investicijos padarys mus dar stipresnius.

Gerbiamieji, ginti valstybės ir sąžiningų šalies žmonių interesų vis ryžtingiau stoja nepriklausoma šalies teisėsauga. Principingu požiūriu, griežtesnėmis atrankomis ir rotacija teisininkų bendruomenė valosi nuo korumpuotų ir atsitiktinių žmonių. Formuojasi profesionali, pilietiška kariauna, pasirengusi ginti valstybės interesus šalies viduje ir tarptautinėje erdvėje.

Teisėjo mantija vėl tampa garbingos teisminės valdžios simboliu, o ne nebaudžiamumo priedanga. Per penkerius metus pasikeitė net 86 procentai teismų vadovų, paskirta 115 naujų teisėjų. Teismai modernėja: kompiuterizuotas bylų paskirstymas, startavo elektro-

ninės bylos, tradicinius protokolus keičia skaitmeniniai įrašai. Spartesnio bylų nagrinėjimo praktika turi būti taikoma ir baudžiamosiose bylose. Įsileidus visuomenės atstovus į teisėjų atrankas ir vertinimus, iš uždaro klanų teisėjai virsta atvira bendruomene.

Sugrįžta ir žmonių pasitikėjimas teisingumu – dar prieš penkerius metus teismai šalyje pasitikėjo tik kas penktas pilietis, apie 20 procentų. Šiandien jis padvigubėjo – teismai pasitiki 51 procentas Lietuvos žmonių.

Policijos pareigūnais šiuo metu taip pat pasitiki net 69 procentai šalies gyventojų, o Policijos imuniteto tarnybos modelis tapo pavyzdžiu visai teisėsaugai, kaip efektyviai kovoti su korupcija tarnybos viduje.

Sunkiausiai modernizacija pasiekia šalies prokuratūras. Čia tebeklesti vyresniųjų prokurorų valdžia, į sistemą neateina naujų žmonių ir nesikeičia požiūris į žmogaus teises. Nepakankamai investuojama į profesinį tobulėjimą, neanalizuojama, koku keliu eina Europa ir pasaulis, vis dar sunkiai prasimuša naujos idėjos. Vien tik vadovo rotacijos nepakanka. Vadovo rotacija gali duoti rezultatų, tačiau akivaizdu, kad rotuota nekompetencija ir lieka nekompetencija, negebančia atskirti realių grėsmių valstybei. Todėl čia vis dar populiarius sovietinis baudžiamasis persekiojimas, nors teisė seniai pasikeitusi ir negali būti ginama iš jėgos pozicijų. Tokie žmogaus teises pažeidžiantys veiksmai jau sulaukia net tarptautinės reakcijos ir atgarsio.

Pasaulyje populiarėja atkuriamojo teisingumo galimybės – derybiniai procesai, taikos susitarimai, o Lietuvoje viskas tiriama iš eilės ir būtinai siekiama nubauti. Visa tai leidžia sulig kiekvienais rinkimais atsinaujinti politiniams įgeidžiams keisti teisėsaugos institucijų vadovus ir norams turėti teisėsaugą kaip įrankį sąskaitoms suvesti.

Padėti pakeisti gali tik permainingų ir iššūkių nebijančių teisininkų asmeninė atsakomybė, drąsa ir pasiaukojimas. To dar trūksta. Principinga ir efektyvi valstybės ir žmogaus teisių apsauga, o ne akla savo pačių munduro gynyba turi tapti visos gausios daugiau nei 5 tūkst. Lietuvos teisininkų bendruomenės misija. Tik naudodami civilizuotus, demokratiškus nacionalinius ir tarptautinės teisės instrumentus nuosekliai eisime teisinės valstybės keliu. Tuomet būsime pajėgūs užtikrinti Konstitucijos ir teisės viršenybę ir pagarbą visai teisei. Siauri partiniai interesai nebegalės pasitelkti ne tik teisėsaugos, bet ir teisėkūros. Politika kai kam netaps verslu, kur tvarkomi asmeniniai reikalai.

Šiandien Lietuvos politinis saugumas pateko į pinkles, kurias pasispendėme, neatsakingai rinkdami arba apskritai nedalyvaudami rinkimuose. O juk šalies ateitį pirmiausia lemia politinė valia. Žengiame į šeštus laisvus Prezidento rinkimus. 1993 m. pirmuosiuose rinkimuose dalyvavo beveik 80 procentų mūsų gyventojų. Pastaruoju metu į rinkimus ateina vos pusė rinkimų teisę turinčių žmonių, o per pastaruosius Seimo rinkimus balsuoti neatėjo beveik 450 tūkst. jaunųjų šalies piliečių. Tuomet valdžią mums išrenka svetimi pinigai. Jiems, o ne rinkėjams, tampa atskaitingi kai kurie šalies politikai.

Politis Lietuvos saugumas ir branda prasideda nuo balsadėžės. Jau vaduojamės iš politinės korupcijos voratinklio, partijos mokosi gyventi be verslo finansavimo. Senąją nomenklatūrą keičia veiklus, laisvėje ir demokratiname pasaulyje užaugęs ir išsimokslinęs jaunimas. Dar keleri metai ir jie stos prie valstybės vairo. Padėkime jiems neprarasti tikėjimo Lietuva.

Mielieji bendrapiliečiai, šiandien, kai mūsų literatūros lopšyje – Karaliaučiuje – prieš Lietuvą žvanginami ginklai, atgyja ir Tolminkiemio muziejuje saugomi Kristijono Donelaičio laišakai. Juose – amžinai gyvas priesakas, padėjęs Lietuvai išlikti. Tai priminimas ir šiaudieninės Lietuvos donelaičiams, maironiams ir marcinkevičiams, mūsų meno, kultūros ir sporto žiedui, šalies intelektualams ir dvasininkijai, akademikams ir nacionalinės premijos laureatams. Jūsų vieta priešakinėse linijose, o ne šešėlyje. Asmenybių indėlis ypač svarbus kuriant brandžią visuomenę, valstybės kultūrą, istorinės atminties politiką ir pagarbą

vienas kitam. Šiomet darbą pradėjo Lietuvos kultūros taryba – lėšų kultūrai skirstymas depolitizuotas. Patys menininkai spręskite, kurie projektai verti valstybės dėmesio ir gali sustiprinti Tautos dvasią.

Ne tik Valstybinės kalbos komisijos rūpesčiu, o kiekvieno iš mūsų priederme turi tapti ir pareiga lietuviškam žodžiui. Būtent kalba yra pilietiškumo ir atsakomybės už savo šalį, tapatybės, kultūros puoselėjimo ir bendruomenių tarpusavio ryšio visame pasaulyje pradžia.

Pagalbos Lietuvai ir vienas kitam idėjos gimsta pasaulio lietuvių jaunimo susitikimuose ir verslo forumuose, istorinės atminties misijose. Lietuvos žmonių gerove įvairiose srityse rūpinasi ir šalies nevyriausybinių organizacijų, kurių jau turime per 10 tūkst. Projektas „Globali Lietuva“ tampa unikaliu valstybės stiprinimo reiškiniu, todėl kad ir kur būtume, grįžkime į Lietuvą savo žiniomis, idėjomis, investicijomis ir patirtimi. Nė vienas žmogus neturi likti Lietuvos pažangos šalikelėje. Jeigu išsivaikščiosime – mūsų vietą užims kiti, kam Lietuva nėra Tėvynė.

Mielieji, Lietuva yra pati gražiausia ir geriausia šalis, ypač kai pavažinėji ir pamatai. Ji tikrai taps mūsų gerovės namais, jeigu tikėsime Lietuva. Sausio 13-osios gynėjai mums suteikė galimybę patiems kurti savo valstybę, o ne parduoti ar atiduoti ją kitiems. Todėl reikia ne tik neužmirštuolės žiedo atlape, kad atmintume laisvės kainą. Kiekvienas savo darbais ir gyvenimu privalome ją sustiprinti. Aš, kaip ir jūs, noriu matyti Lietuvą savarankišką, skaidrią, demokratišką, gerbiamą visame pasaulyje ir, be jokios abejonės, teisingą kiekvienam žmogui. Didžiuokimės savo unikalia šalimi ir stiprinkime ją, kad ir kur būtume.

Susitelkti šiandien turime visi: pokario, sovietmečio, persitvarkymo ir nepriklausomybės kartos, stipriausi valstybės protai, atsakingi verslininkai ir skaidrios politinės jėgos. Jeigu tikėsime Lietuva ir veiksime kartu, mus ir toliau lydės sėkmė. Tikėjimas Lietuva – mūsų visų stiprybė, išbandyta lageriais, tremtimis, okupacijomis, blokadomis ir sunkmečiais.

Dėkoju visiems, kas tikite Lietuva ir stiprinate jos laisvę! Ačiū. *(Plojimai)*

NATO karys Lietuvoje, 2014 m.

MASTYMAI

JOZEFAS RATCINGERIS

EUROPOS SIELA

Europoje esama keisto ateities nenoro. Aiškiausiai tą rodo tai, kad vaikai laikomi grėsme dabarčiai; jie dažnai išgyvenami ne kaip viltis, bet kaip dabarties apribojimas. Kaip tik šią savo didžiausios sėkmės valandą Europa atrodo tapusi viduje tuščia, tarsi paralyžiuota gyvybei pavojingos kraujotakos krizės, reikalinga transplantų. Šį atraminių sielos jėgų vidinį nykimą atitinka tai, kad ir etniniu matmeniu Europa, atrodo, pasukusi atsisveikinimo keliu.

Galimai Europos ateičiai nusakyti egzistuoja dvi priešingos diagnozės. Osvaldas Špengleris (Oswald Spengler) tarėsi galįs konstatuoti, jog didžiosioms kultūroms būdingas gamtos dėsnių valdomas vyksmas: kokia nors kultūra atsiranda, rutuliojasi, klesti, nuvargsta, sensta ir galiausiai nunyksta. Špengleris manė, kad Vakarai jau yra pasiekę vėlyvąją fazę ir artėja mirties link. Vakarai, savaime suprantama, gali perteikti savo dovanas kylančiai naujai kultūrai. Tačiau kaip subjekto jų gyvenimo laikas iš esmės jau praeityje.

Ši biologistiškai paženklinta tezė tarp dviejų pasaulinių karų įgijo aistringų priešininkų pirmiausia katalikiškoje erdvėje; išpūdingai prieš ją stėjo Arnoldas Toinbis (Arnold Toynbee), tiesa, postulatais, apie kuriuos šiandien retai kas užsimena. Toinbis skiria, viena vertus, materialinę techninę pažangą ir, kita vertus, tikrąją pažangą, kurią jis apibrėžia kaip sudvasinimą. Jis pripažįsta, kad Vakarai – „vakarietiškas pasaulis“ – yra atsidūrę krizėje, kurios priežastis yra atsimitimas nuo religijos nupuolant į technikos, nacijos ir militarizmo kultą.

Krizė jam galiausiai yra sekuliarizmas. Žinant krizės priežastį, galima nurodyti ir gydymo būdą: būtina atgaivinti religinį momentą, kuris, jo akimis, yra visų kultūrų religinis paveldas, tačiau pirmiausia „tai, kas likę iš Vakarų krikščionybės“. Biologistiniam požiūriui čia priešpriešinamas voliuntaristinis.

Jei ši tezė teisinga, ar įstengtume atgaivinti religinį momentą, sukurdami likutinės krikščionybės ir žmonijos religinio paveldo sintezę?

Kam pavyko palaikyti Europos vidinės tapatybės tąsą visų istorinių permainų metu?

Arba dar paprasčiau: kas ir šiandien, ir rytoj žada dovanoti žmogaus orumą ir jį atitinkančią egzistenciją?

Norėdami į tai atsakyti, turime trumpam pažvelgti atgal. XIX a. išsiplėtojo du nauji „europietiškieji“ modeliai. Lotyniškosios nacijos būdingas laicistinis modelis: valstybė griežtai atskirta nuo religinių korporacijų, kurios iškeltos į privatumo sritį. Ji pati atmeta religinį pagrindą ir laiko save besiremiančia vien protu bei jo išvalgomis. Dėl proto trūkumo šios sistemos pasirodė esančios dužios bei neatsparios diktatūroms; tiesą sakant, jos gyvuos vien todėl, jog tebeegzistuoja pamatinį moralinį sutarimą įgalinantys senosios moralinės sąmonės fragmentai.

Tuo tarpu germaniškojoje erdvėje gyvuoja liberaliojo protestantizmo valstybiniai bažnytiniai modeliai: nuo prietarų apvalyta, iš esmės kaip moralė suvokiama krikščioniškoji religija laidoja moralinį sutarimą ir erdvę religinį pagrindą, kurio turi laikytis valstybinės religijos nepriklausantys asmenys. Didžiojoje Britanijoje, skandinavų valstybėse,

ŠPENGLERIS MANĖ, KAD VAKARAI JAU YRA PASIEKĘ VĖLYVĄJĄ FAZĘ IR ARTĖJA MIRTIES LINK. VAKARAI, SAVAI ME SUPRANTAMA, GALI PERTEIKTI SAVO DOVANAS KYLANČIAI NAUJAI KULTŪRAI.

TOINBIS SKIRIA, VIENA VERTUS, MATERIALINĘ TECHNINĘ PAŽANGĄ IR, KITA VERTUS, TIKRĄJĄ PAŽANGĄ, KURIĄ JIS APIBRĖŽIA KAIP SUDVASINIMĄ.

taip pat prūsų dominuojamoje Vokietijoje toks modelis ilgą laiką garantavo valstybinę ir visuomeninę sanglaudą. Tiesa, prūsiškojo valstybinio bažnytiškumo žlugimas Vokietijoje sukūrė vakuumą, kuris irgi kaip tuščia erdvė siūlėsi diktatūrai. Šiandien valstybines bažnyčias visur apėmęs išsekimas: iš religinių institucijų, kurios yra valstybės dariniai, moralinė jėga nebesklinda, tuo tarpu pati valstybė moralinės jėgos sukurti negali, tačiau privalo turėti ją kaip sąlygą ir ją remtis.

Tarp abiejų modelių įsiterpia Jungtinės Valstijos, kurios, viena vertus, atsiradusios ant laisvųjų bažnyčių pagrindo, griežtai laikosi atskyrimo dogmos, bet, kita vertus, yra paženklintos nekonfesinio protestantiškojo krikščioniškojo pamatinio sutarimo, kuris siejosi su ypatingu religiniu misijos suvokimu ir todėl teikė religiniam momentui didelę viešąją reikšmę. Suprantama, krikščioniškasis paveldas irsta ir Jungtinėse Valstijose, tačiau drauge vaizdas keičiasi ir dėl sparčiai gausėjančio ispanakalbio elemento, ir sykiu religinių tradicijų iš viso pasaulio.

Grįžkime prie Europos: prie dviejų modelių dar XIX a. prisišlijo trečiasis – socializmas, kuris netrukus pasidalijo į du kelius – totalitarinį ir demokratinį.

Demokratinis socializmas ir katalikų socialinis mokymas

Demokratiniam socializmui pavyko įsiterpti kaip išganingai atsvarai radikaliai liberalioms pozicijoms abiejuose modeliuose – jis juos praturtino ir pataisė. Kartu jis pasirodė kaip nepaisantis konfesijų ribų: Anglijoje tai buvo katalikai, negalėję gerai jaustis nei protestantų konservatorių, nei liberalų stovykloje.

Vilhelmiškojoje Vokietijoje katalikiškasis centras taip pat galėjo jaustis artimesnis demokratiniam socializmui negu konservatyviosioms jėgoms. Demokratinis socializmas katalikų socialiniam mokymui daug kuo buvo ir yra artimas, bet kuriuo atveju jis labai prisidėjo prie socialinės sąmonės ugdymo.

Tuo tarpu totalitaristinis modelis sumišo su griežtai materialistine ir ateistine istorijos filosofija: istorija suprantama deterministiškai kaip pažangos procesas, per religinę bei liberaliąją stadijas besirutuliojantis link galutinės visuomenės, kurioje religija bus įveikta kaip praeities reliktas, o materialinių sąlygų funkcionavimas laiduos visų laimę. Tariamam moksliškumui pridengiamas nepakantus dogmatiškumas: dvasia yra materijos produktas; moralė – aplinkybių produktas ir turi būti apibrėžiama bei praktikuojama remiantis tam tikrais visuomenės siekais.

Visa, kas tarnauja laimingos galutinės būklės priartinimui, yra moralu. Čia visiškai perkainojamos Europą pastatydinusios vertybės; čia nutraukiami saitai su visa moraline žmonijos tradicija: nebėra jokių nuo pažangos siekių nepriklausomų vertybių.

Viskas tuo akimirksniu gali būti leistina ar net būtina, moralu naująją prasme. Ateitis virsta nuožmia dievybe, disponuojančia visais ir viskuo.

Tikroji katastrofa yra sielų nuniokojimas

Komunistinės sistemos žlugo pirmiausia dėl savo klaidingo ekonominio dogmatizmo. Tačiau labai noriai išleidžiama iš akių, kad jas pražudė gilesnės priežastys: panieka žmogui, moralės pajungimas sistemos poreikiams ir jos ateities pažadai.

Tikroji katastrofa – ne ekonominė; tikroji katastrofa – tai sielų nuniokojimas, moralinės sąmonės sugriovimas.

Esminė Europos ir pasaulio problema, mano akimis, būtent ta, kad ekonominio žlugimo niekas neginčija, todėl buvusieji komunistai nedelsdami virto ūkio liberalais. Tuo tarpu moralinė ir religinė problematika, kuri iš tikrųjų buvo svarbiausia, yra beveik visiškai išstumta. Šiuo požiūriu marksizmo palikta problematika tebeegzistuoja ir šiandien: tai žmogaus pirmąsias tikrybių apie Dievą, save patį ir visatą irimas.

**PRIE DVIEJŲ MODELIŲ
DAR XIX A. PRISIŠLIEJO
TREČIASIS – SOCIALIZ-
MAS, KURIS NETRUKUS
PASIDALIJO Į DU KE-
LIUS – TOTALITARINĮ IR
DEMOKRATINĮ.**

Tačiau moralinių vertybių, kuriomis niekada negalima disponuoti, suvokimo nykimas gali sukelti europietiškosios sąmonės savigriovą, kurios mes – nepriklausomai nuo špen-gleriškosios žlugimo vizijos – neturime išleisti iš akių kaip realaus pavojaus.

Tad mums iškilęs klausimas: kas toliau? Ar milžiniškose mūsų laikų pervartose esti ateitį turinti Europos tapatybė, kuriai iš vidaus galėtume pritarti? Europos vienijimosi tėvams – Adenaueriui, Šumanui, de Gasperi – buvo aišku, kad toks pagrindas yra ir kad jį sudaro mūsų per krikščionybę atsiradusio žemyno krikščioniškasis paveldas.

Jiems buvo aišku, kad griovimai, kuriuos mums į akis bloškė nacių ir Stalino diktatūros, rėmėsi būtent šio pagrindo atmetimu – įžūliu pasipūtimu, kai, užuot paklusus Kūrėjui, reiš-kiama pretenzija savo jėgomis sukurti geresnį žmogų ir blogąjį Kūrėjo pasaulį pertvarkyti į gerąjį, kuris kiltų iš savosios ideologijos dogmatizmo.

Jiems buvo aišku, kad šios diktatūros, pagimdžiusios visiškai naują blogio kokybę, rė-mėsi troškimu sunaikinti Europą ir kad vėl būtina grįžti prie to, kas šį žemyną nepaisant visų kančių bei paklydimų padarė kilnų.

Naujo atsigręžimo į didžiąsias krikščioniškojo paveldo konstantas pradinis entuziazmas greitai išsisklaidė, ir Europa tada vienijosi prieš akis turėdama beveik vien ekonominius aspektus ir menkai kreipdama dėmesį į dvasinius tokios bendrijos pagrindus.

Pastaraisiais metais vėl imta labiau suvokti, kad Europos valstybių ekonominei ben-drijai reikalingas ir bendrų vertybių pagrindas – prievartos plitimas, bėgimas į narkotikų prieglobstį, korupcijos didėjimas leidžia mums gyvai pajusti, kad vertybių nuosmukis turi materialinių padarinių ir kad būtina pasukti priešinga kryptimi.

Žmogaus orumo besąlygiškumas ir žmogaus teisės kaip vertybė

Būsimoji Europa ir jos Konstitucija neturi stokoti trijų esminių dalykų. Pirmasis yra besąlygiškumas, kuriuo turi reikštis žmogaus orumas bei žmogaus teisės kaip vertybės, pirmesnės už bet kurią valstybinę teisinę steigtį. Giunteris Hiršas (Günter Hirsh) pagrįstai pabrėžė, jog šios pagrindinės teisės nėra nei sukuriamos įstatymų leidėjo, nei suteikiamos piliečiams, „bet veikiau egzistuoja savateisiškai, turi būti įstatymo leidėjo visada gerbiamos ir jam yra duotos kaip viršesnės vertybės“.

Ši už bet kurį politinį veikimą ir sprendimą pirmesnė žmogaus orumo galia galiausiai kreipia į Kūrėją: tik jis gali steigti teises, kurios remiasi žmogaus esme ir kuriomis niekam nevalia disponuoti. Šiuo požiūriu čia esmingai užkoduota ypatinga krikščioniškojo paveldo galia. Tai, kad yra vertybių, kuriomis niekam nevalia manipuluoti, yra tikrasis mūsų laisvės ir žmogaus didybės laidas; tikėjimas čia išvelgia Kūrėjo ir žmogui jo dovanoto panašumo į Dievą slėpinį. Taip ši norma apsaugo esminį Europos krikščioniškosios tapatybės elementą ir netikintiesiems suprantama formuluote.

Šiandien vargiai kas nors tiesiai neigs žmogaus orumo ir pagrindinių žmogaus teisių pirmumą visų politinių sprendimų atžvilgiu; dar nenutolo nacizmo ir jo rasinės doktrinos siaubai. Tačiau konkrečioje vadinamosios medicininės pažangos srityje esama labai realių grėsmių: kad ir ką turėtume prieš akis – klonavimą, žmogaus embrionų kaupimą tyrimams ir organų transplan-tacijai ar visą genetinio manipuliavimo sritį, – visiems akivaizdus gresiantis tylus žmogaus orumo alinimas. Stengiantis pateisinti tai, kas nepateisintina, nuolat nurodinėjami „geri tikslai“.

Prie to vis labiau prisideda prekyba žmonėmis, naujos vergystės formos, transplantacijai skirtų žmogaus organų verslas.

Antra, Europos tapatybei esmingai svarbios santuoka ir šeima. Monogaminė santuoka kaip pamatinis vyro ir moters santykio pavidalas ir sykiu kaip valstybinės bendrijos ląstelė susiformavo remiantis bibliniu tikėjimu. Ji suteikė Europai – tiek Vakarų, tiek Rytų – ypa-tingą veidą ir ypatingą žmogiškumą taip pat ir kaip tik todėl, kad jos nubrėžta ištikimybės ir atsižadėjimo forma turėdavo būti vis iš naujo skausmingai iškovojama.

Europa nebebūtų Europa, jei šita jos socialinės struktūros pagrindinė ląstelė išnyktų ar iš esmės pakistų.

Santuoka ir gyvenimo sąjungos

Visi žinome, kokia grėsmė šiandien iškilusi santuokai ir šeimai: pirma, dėl to, kad silpninamas jų tvirtumas pasitelkiant vis lengvesnes skyrybų formas, antra, vis labiau plinta naujos elgsenos – vyro ir moters bendras gyvenimas teisiškai nesusituokus. Ryškiai tam priešingos yra homoseksualų gyvenimo sąjungos, dabar paradoksaliai reikalaujančios tokio įteisinimo, kuris daugiau ar mažiau būtų prilygintas santuokai, siekiai. Šios tendencijos išveda iš žmonijos visos moralinės istorijos – žmonijos, kuri nepaisydama visos teisinių santuokos formų įvairovės, visada žinojo, kad ši savo esme visada yra ypatingas vyro ir moters sambūvis, atsiveriantis vaikams ir per tai šeimai.

Tai ne diskriminacija, čia kalbama apie tai, kas yra žmogus kaip vyras ir moteris ir kaip vyro ir moters sambūvis gali būti įformintas teisiškai.

Jeigu, viena vertus, jų sambūvis vis labiau atsiskiria nuo teisinių formų, jeigu, kita vertus, homoseksualinė sąjunga vis labiau laikoma vieno rango su santuoka, mes esame žmogaus paveiklo irimo, kurio padariniai gali būti itin rimti, akivaizdoje.

Trečias dalykas yra religijos sritis: visoms kultūroms esminga gerbti tai, kas šventa kitam; pagarba šventybei apskritai, Dievui, pagarba, kurios labai galima tikėtis ir iš to, kuris pats nepasirengęs tikėti Dievą.

Kur ši pagarba pakertama, visuomenė praranda tai, kas esminga. Ačiū Dievui, kad baudžiami tie, kurie pašiepia Izraelio tikėjimą, jo Dievo sampratą, jo didžiasias asmenybes. Baudžiami ir tie, kurie žemina Koraną ir pagrindinius islamo įsitikinimus. Tačiau prakalbus apie Kristų ir krikščionių šventybę, nuomonės laisvė ima atrodyti didžiausias gėris, kurio apribojimas reikštų grėsmę tolerancijai ir laisvei ar net jų griovimą. Tačiau laisvės nuomonę riboja tai, kad ji neturi griauti kito garbės ir orumo; ji nėra laisvė meluoti ar griauti žmogaus teises.

Čia Vakarams būdinga keista ir kaip patologinė įvardytina savęs neapykanta – Vakarams, kurie pagirtinai supratingumo dvasia mėgina atsiverti svetimoms vertybėms, tačiau nemėgsta pačių savęs, savo istorijoje regi tik tai, kas žiauru ir destruktivu, ir nebeįstengia suvokti to, kas didu ir dora.

Pagarbiai žvelgti į kito šventybę

Europai, jei ji nori išlikti, būtina iš naujo – žinoma, kritiškai ir nuolankiai – priimti save pačią. Daugiakultūriškumas, kurio vis aistringiau reikalaujama, kartais būna pirmiausia atsisakymas to, kas sava, bėgimas nuo to, kas sava. Tačiau daugiakultūriškumas negali egzistuoti be bendrų konstantų, be savų gairių. Ir jis tikrai negali egzistuoti be pagarbos šventybei. Jis reikalauja pagarbiai žvelgti į kito šventybę, tačiau taip galime elgtis tik tada, kai mums patiems nesvetima šventybė – Dievas.

Žinoma, galime ir turime mokytis iš kitų šventybės, tačiau kaip tik dėl kitų ir kitų labui mūsų pareiga yra patiems puoselėti savo pagarbą šventybei ir mums apsireiškusio Dievo veidą – Dievo, svetingai priimančio vargšus ir silpnuosius, našles ir našlaičius, ateivius. Dievo, kuris yra toks žmogiškas, kad pats tapo žmogumi, kenčiančiu žmogumi, kuris drauge su mumis kentėdamas suteikia kančiai kilnumą ir viltį.

Jei to nedarysime, paneigsime Europos tapatybę – ir atsakysime kitiems tarnystę, kurios jie reikalauja.

Absoliutus profaniškumas, išsiplėtojęs Vakaruose, pasaulio kultūroms iš pagrindų yra svetimas. Jos įsitikinusios, jog pasaulis be Dievo ateities neturi. Todėl būtent daugiakultūriškumas kviečia mus pas save pačius. Europa turėtų visiškai sąmoningai vėl imti ieškoti savo sielos.

AČIŲ DIEVUI, KAD BAUDŽIAMY TIE, KURIE PAŠIEPIA IZRAELIO TIKĖJIMĄ, JO DIEVO SAMPRATĄ, JO DIDŽIASIAS ASMENYBES. BAUDŽIAMY IR TIE, KURIE ŽEMINA KORANĄ IR PAGRINDINIUS ISLAMO ĮSITIKINIMUS. TAČIAU PRAKALBUS APIE KRISTŲ IR KRIKŠČIONIŲ ŠVENTYBĘ, NUOMONĖS LAISVĖ IMA ATRODYTI DIDŽIAUSIAS GĖRIS, KURIO APRIBOJIMAS REIKŠTŲ GRĖSMĘ TOLERANCIJAI IR LAISVEI AR NET JŲ GRIOVIMĄ.

EUROPAI, JEI JI NORI IŠLIKTI, BŪTINA IŠ NAUJO – ŽINOMA, KRITIŠKAI IR NUOLANKIAI – PRIIMTI SAVE PAČIĄ. DAUGIAKULTŪRIŠKUMAS, KURIO VIS AISTRINGIAU REIKALAUJAMA, KARTAIS BŪNA PIRMIAUSIA ATSIŠAKYMAS TO, KAS SAVA, BĖGIMAS NUO TO, KAS SAVA.

Toinbis sakė, kad visuomenės likimas visada priklauso nuo kūrybingų mažumų. Tikintys krikščionys turėtų suvokti save kaip tokią kūrybingą mažumą. Jie turėtų padėti Europai iš naujo susigrąžinti tai, kas iš jos paveldo geriausia, ir taip pasitarnauti visai žmonijai.

Šaltinis: *Pro Patria*

DŽORDŽAS VEIGELIS

VERTYBIŲ KARAI EUROPOJE

2004 m. kovo 11 d. teroristiniai išpuoliai Madride greitai ir radikaliai pakeitė šalies politinę situaciją. Teroristinėms islamistų grupuotėms priėmus atsakomybę dėl atakų, gedulas ir liūdesys greitai peraugo į nepasitenkinimą vyriausybės vykdoma proamerikietiška užsienio politika. Valdančioji dauguma, vadovaujama Chosé Marijos Asnaro (Jose Maria Aznar), tuoj po išpuolių vykusių rinkimų metu buvo nublokšta į opoziciją, o galimybė valdyti šalį atiduota socialistinėms jėgoms, vedamoms Chosé Luiso Rodrigeso Sapatero (Jose Luis Rodriguez Zapatero). Pažadai išvesti Ispanijos karius iš Irako ir nebepataikauti JAV, o labiau rūpintis šalies vidaus reikalais pasirodė esą labai patrauklūs teroro aktų įbaugintai Ispanijos visuomenei.

Pasikeitus valdančiajai daugumai, Ispanijos vidaus politikoje iš tiesų prasidėjo pokyčiai. 2005 m. legalizuotos tos pačios lyties asmenų santuokos ir homoseksualioms poroms leista įsivaikinti vaikus. Mokyklose apribotas religinis mokymas. Motyvuojant administraciniais nepatogumais, gimimo liudijimuose žodžiai *tėvas* ir *motina* pakeisti terminais *protėvis A* ir *protėvis B*.

Iš pirmo žvilgsnio išpuolius Madride ir itin sekuliarios politikos įsitvirtinimą sieja tik politinė realybė – pasikeitus valdžiai, keičiasi šalies politinis kursas. Pasitikėjimą praradę Ispanijos konservatoriai užleido pozicijas socialistams, kurie ėmėsi radikalių reformų. Bet ar tik tai? Reformos tokios radikaliai, jog akivaizdu, kad šiuos procesus siejantis ryšys yra kur kas sudėtingesnis. Tai, kas vyksta Ispanijoje, – tarsi mažas pavyzdys, puikiai iliustruojantis visos Vakarų Europos situaciją. Negalima nematyti, kad Europoje vyksta „du vertybių karai“.

Pirmasis vertybių karas – tai kova tarp postmodernistų, išpažįstančių moralinį reliatyvizmą, ir tų, kurie palaiko tradicines moralines vertybes. Antrasis karas – tai kova dėl teisės apibrėžti pilietinės visuomenės prigimtį, toleranciją ir pliuralizmą, nustatyti multikultūralizmo ribas Europoje, kuriai susiduriant su rimtomis demografinėmis problemomis vis aktualesnis tampa imigrantų iš Arabų pasaulio metamas iššūkis.

Pirmojo karo agresoriai – radikalūs sekuliaristai, siekiantys paneigti krikščioniškąsias Europos ištakas. Prisidengdami lygybe, jie reikalauja įteisinti tos pačios lyties asmenų santuokas, riboja žodžio laisvę, vadindami tai pilietiškumu, o tolerancijos vardu siekia varžyti ir tikėjimo laisvę. Antrieji – tai musulmonų radikalai, savo noru imigruojantys į Vakarų Europą, tačiau ir toliau reiškiantys neapykantą Vakarų civilizacijai. Jų ryžtingi mėginimai apeliuoti į Vakarų kultūroje įsišaknijusius tolerancijos bei pagarbos principus ir jų pagrindą įtvirtinti savo kultūroje prigijusias bendravimo formas, visiškai svetimas krikščioniškajai civilizacijai, parodo, koks aštrus vertybinis konfliktas užkoduotas Vakarų visuomenėje.

Egzistuoja glaudus ryšys tarp demografinių iššūkių ir įsitvirtinančio postmodernistine filosofija paremto mąstymo, todėl Europa neišvengiamai turės atsakyti į klausimą, ar pirmojo karo agresoriai, iki begalybės išplėsdami tolerancijos ribas ir iškraipydami

pilietinės visuomenės sampratą, nėra tie, kurie sudaro palankiausias sąlygas antrajam, kur kas aiškiau matomam, konfliktui didėti.

Vakarų Europa, ilgą laiką deklaravusi plataus masto „depolitizaciją“, pamažu sugebėjo perlenkti lazdą: normomis ir reguliavimu persmelktos visos gyvenimo sritys. Tai ypač aiškiai matoma Europos Sąjungos vykdomoje politikoje. Nors oficialiai teigiama, kad intensyviausiai reguliuojami tik šalių ekonominiai santykiai, tarptautinė prekyba ir bendroji rinka, pamažu tai tampa kur kas kompleksiškesnis procesas, įgaunantis beprecedentį mastą.

Šis procesas – puiki pirmojo vertybių karo iliustracija. Akivaizdu, kad ekonominė nauda negali visiškai paaiškinti, kodėl pamažu aukščiausiu lygiu imama reguliuoti ir asmeninius žmonių įsitikinimus. Teoriškai tai galbūt būtų galima pateisinti, tačiau reguliavimas tampa toks universalus ir ideologiškai angažuotas, kad tiesiogiai paliečia religinių įsitikinimų sferą. Šitaip krikščioniškasis Europos paveldas ir visų jį išpažįstančių žmonių įsitikinimai sudegunami ant tolerancijos, politinio korektiškumo ir lygybės aukuro.

Viską apimantis sekuliarus ES reglamentavimo mechanizmas tapo savaeigis, ir niekas jau nebesivargina atkreipti dėmesį į žmonių nuotaikas ar vertybinius įsitikinimus. Aukščiausiu lygiu reglamentuojami mirties ir gyvybės klausimai, galimybė kurti šeimą ar turėti vaikų. Eutanazija, dirbtinis apvaisinimas, homoseksualių asmenų santuokos – kasdieninė politinė Vakarų Europos valstybių realybė, kuri vargu ar galėtų ką nors nustebinti. O tiems, kuriuos tai vis dar stebina ar kelia nerimą, siūloma tiesiog patylėti, nes jie greitai gali būti apkaltinti politinio korektiškumo stoka ar neapykantos kurstymu.

Panašu, kad autoritariniais metodais įtvirtindama toleranciją, Europa palengva grimzta į orvelišką košmarą. Formaliai eskaluojant lygybę, tam tikri principai vis dėlto tampa svarbesni ir universalesni už kitus. Paradoksalu, tačiau postmodernistinių vertybių persmelktoje visuomenėje, kurioje visi vienu metu yra teisūs lygiai tiek pat, kiek ir neteisūs, vis dėlto atsiranda didesnių už kitus teisuolių. Po to, kai Slovakijos medikai pateikė paklausimą ES institucijoms dėl to, ar jie turi teisę atsisakyti atlikti abortą, jei tai prieštarauja jų asmeniniams įsitikinimams, buvo gautas atsakymas, kad teisė į abortą yra universali tarptautinė žmogaus teisė, kurios pažeisti negalima, todėl jie *neturi teisės aborto neatlikti*.

Tai tik vienas iš pavyzdžių, liudijančių, kad sekularioje visuomenėje nederėtų ieškoti tikros lygybės. Tačiau kur kas liūdnas atrodo faktas, kad yra visiškai išnykęs gelminis pasitikėjimas kiekvienu žmogumi bei jo gebėjimu atskirti ir surasti ne asmeninę, bet tikrąją tiesą. Tai, kas du tūkstančius metų buvo krikščioniškosios Europos civilizacijos ašis, staiga tapo nepageidaujamu priedu, griauančiu visą sistemą.

Poreikis niveliuoti asmeninius įsitikinimus ir vertybes nėra tolerancija. Tai tolerancijos esmės pažeidimas, rodantis visos sistemos silpnumą ir pažeidžiamumą. O sistema, kurios pagrindinis tikslas – užtikrinti vertybinį neutralumą, laikui bėgant vis sunkiau pajėgs atremti jai metamus iššūkius.

XX a. viduryje Vakaruose plačiai paplito pranašystės apie tai, kaip greitai ir neišvengiamai pasaulyje mažės gamtos išteklių atsargos ir kokia katastrofa laukia nuo neatsinaujinančių išteklių itin priklausomo Vakarų pasaulio. Buvo intensyviai mėginama prognozuoti, kas nutiks, kai pasaulyje baigsis nafta, dujos, anglis, auksas ir kiti gamtos turtais.

Akivaizdu, kad kraupiausios pranašystės neišsipildė. Nors gamtos ištekliai vis dar sparčiai senka, tačiau XXI a. pradžioje kur kas skaudesnės tampa kitos netektys. Europa sparčiai netenka didžiausio ir svarbiausio turto – gyventojų.

Demografinė situacija visoje Europos Sąjungoje yra nepavydėtina. Beveik visose šalyse fiksuojami neigiami gimstamumo rodikliai. Maža to, Europos visuomenė dar ir sparčiai sensta. Paradoksalu, tačiau visa tai rodo, kad sveikesnė, socialiniu ir ekonominiu požiūriu aprūpinta ir saugesnė nei bet kada anksčiau visuomenė kažkodėl nėra suinteresuota savo išlikimu ir ateitimi pačia pirmine šios sąvokos prasme.

Panašu, jog demografiniai klausimai visuomenei, valdžiai ir politikams svarbūs tik todėl, kad visų pirma jie yra suvokiami kaip politinė bei ekonominė Europos šalių ir visos ES problema. Tačiau toks požiūris tik rodo, kad demografinės problemos vis dar nėra gerai suvokiamos, o jų pasekmės vertinamos labai vienpusiškai.

Kad ir kaip būtų, istorija nemėgsta tuštumos, todėl Europoje tvyrantis demografinis vakuumas natūraliai užsipildo. Intensyvi imigracija yra tas procesas, kuris užtikrina senojo žemyno funkcionavimą ir raidą. Kai savi žmonių ištekliai senka, tenka pasikliauti kitų žemynų žmonėmis. Globalizacija tai dar labiau skatina ir verčia manyti, kad tokie procesai, ko gero, labai natūralūs. Kita vertus, neišvengiamai kyla klausimas – kokios yra imigracijos proceso pasekmės visoms Vakarų Europos visuomenėms?

Nepaisant to, kad imigracijos procesas šiuolaikinėje Europoje akivaizdus kaip niekad, labiausiai į akis krinta ir daugiausia diskusijų kelia imigrantų bendruomenės iš arabų pasaulio. Didieji Europos priemiesčiai pamažu virsta savanoriškais arabų getais, kuriuose galioja savos taisyklės ir savi įstatymai bei praktikos, labai besiskiriantys nuo vakariečių būdingo gyvenimo būdo.

Savaime gal ir nieko blogo, tačiau problema atsiranda suvokus, kad dėl europiečiams būdingos tolerancijos tai *jau* nebėra tik paprastas uždarys arabų imigrantų bendruomenių gyvenimas. Tai – gyvas pavyzdys, kad Europos gerovės valstybės, ne tik toleruodamos, bet ir visokeriopai remdamos jai svetimas vertybes praktikuojančių žmonių veiksmus, stumia į pavojų savas vertybes ir jas išpažįstančius gyventojus.

Suteikti viską, ko trokštama, leisti viską, ko užsigėdžiama, ir labiau už viską siekti neįžeisti imigrantų asmeninių bei religinių įsitikinimų – turbūt taip skamba pagrindinis šiuolaikinių gerovės valstybių šūkis. Beribė tolerancija postmoderniąja prasme bei spartūs ir jau tapę savitiksliais imigrantų integracijos procesai vienas vertybes paverčia pranašėmis už kitas. Juk tolerancija apima ne tik būtinybę toleruoti, bet ir laisvę būti toleruojamam. Vakarietiškos vertybės Europoje turi teisę egzistuoti, todėl visai nesuprantama, kodėl reikėtų jų išsižadėti.

Dėl imigracijos iššūkio Vakarų visuomenėse bei įsitvirtinančio postmodernizmu grįsto mąstymo būdo tolerancija pamažu imama suvokti ne kaip natūraliai egzistuojantis ir bendruomenių gyvenimą apibrėžiantis principas, o kaip prievarta įtvirtinama privalomybė. Dėl tolerancijos ir multikultūralizmo Europa sutinka išsižadėti savo krikščioniško paveldo ir vertybių, o tai ją vis giliau stumia į nihilizmo ir abejingumo liūną. Abejingumo visų pirma ne kitiems, bet sau patiems.

Postmodernybėje, kur pamažu visos vertybės ir įsitikinimai tampa nesvarbūs ir abejotini, gyventi įmanoma. Tačiau blogiausia tai, kad sekularioje, abejingumu persmelktoje aplinkoje norom nenorom imama abejoti pačiais savimi ir savo bendruomene bei jos vertybiniais įsitikinimais. O tada po truputį imama išsižadėti ir nekęsti savęs...

Tokia Vakarų visuomenės būklė nėra normali, o juo labiau natūrali. Du vertybiniai karai nėra neišvengiami, ir jie gali baigtis. Tik suvokimas, kad tolerancija nėra beribė ir pačia savo esme ji nereikalauja nusigręžti nuo Europos krikščioniškų šaknų, išpažįtamų vertybių ir įsitikinimų, suteikia galimybę Europos žmonėms vėl patikėti nekintančiomis vertybėmis, o visai Europai pamažu išsivaduoti iš orveliško košmaro.

Šaltinis: *Pro Patria*

ARNOLDAS PIROČKINAS

LENKŲ POLITIKAI SPRENDŽIA LIETUVIŲ KALBOS KLAUSIMUS

Prieš kurį laiką Lietuvą vizitavęs buvęs Lenkijos prezidentas Aleksandras Kvasneviskis (Aleksandr Kwaśniewski), kalbėdamas apie dviejų valstybių santykius, pareiškė, kad šiuo metu juos temdančios smulkmenos, kurias lengva išspręsti. Tų „smulkmenų“ garbusis svečias neišvardijo, bet tikriausiai tarp jų turėjo galvoje ir atkaklią Valdemaro Tomaševskio vadovaujamų Lietuvos lenkų politikų, remiamų įtakingų Varšuvos valstybininkų su Radoslavu Sikorskiu (Radosław Sikorski) priešakyje, akciją priversti Lietuvos valdžią, kad Lietuvos Respublikos piliečių pasuose lenkų pavardės ir vardai būtų rašomi tik lenkiškai.

Jei sutiktume su garbingojo svečio nuomone, jog šio dalyko sprendimas tėra smulkmena, tai derėtų paklausti jį, kuriai ginčo pusei – lenkų ar lietuvių – šis klausimas vertas visai menko dėmesio. O gal eksprezidentas tariasi galįs nuspręsti už abi puses? Jeigu paklaustas būtų kuklus ir atsakytų, jog tai smulkmena pirmiausia lenkams, tai gal tada malonėtų paaiškinti, kodėl lenkų pusė taip atkakliai per *fas et nefas* (lot. dorais ir nedorais būdais) visais lygiais verčia lietuvius paklusti jų diktatui.

Pasaulio istorijoje turbūt nerasime kito atvejo, kai kuri tauta su tokiu įtūžiu būtų reikalavusi jos tikrinius vardus nepakeistus vartoti juos pasisavinusioje kalboje. Kas ne kas pasakys, kad to nė nereikia reikalauti, nes daug kalbų savaime taip daro. Tačiau atidžiau apsidaurykime: argi iš tikrųjų visos kalbos išlaiko nepakeistą įsigytų vardažodžių rašybą? Paimkime anglų kalbą, kuri, paplitusia nuomone, ypač gerbianti kitataučių pavardes ir vardus. Ar rasite kuriame angliškame tekste (knygoje, laikraštyje, televizijoje) tiksliai lenkiškomis raidėmis parašytas pavardes Dzierżyński, Frąckiewicz, Górski ir t. t.? Tikriausiai visur trūks diakritinių ženklų. Taip anglų kalba redukuoja ir kitų kalbų raidynus: lietuvių, latvių, čekų, skandinavų, estų, turkų ir kt. Lietuvis Čiužas anglų spaudoje gaus pavardę Ciuzas. Anglams ir kitiems vakariečiams nė į galvą neateis, kad parašius pavardę Pišnius be diakritinio ženkliuko, lietuvis jausis nepatogiai.

Vakarų Europos kalbų istorija suformavo jų vartotojams nuostatą, kad parašytas žodis nebūtinai atspindi jo tarimą. Todėl jie gana dažnai paima daugiau ar mažiau tiksliai gaunamo vardo grafinę formą ir visai mažai rūpinasi to žodžio garsine raiška: ji gali būti gerokai nutolusi nuo originalo. Jiems gerai tinka sena lietuviška patarlė: kaip pasakysi, taip nepagadysi. O štai kitaip parašęs, gali kalbą pagadinti!

Kitas dalykas Vidurio ir Rytų Europos kalbos, kurių rašomosios atmainos, gali sakyti, susiformavo ir įsitvirtino XIX amžiuje ar net XX a. pradžioje. Joms, skirtingai nuo Vakarų Europos kalbų, būdinga, kad rašybai iš pat pradžių buvo iškeltas tikslas įmanomai tiksliau žymėti savųjų žodžių garsyną. Tam buvo sukurta gausybė lotyniškos abėcėlės raidžių modifikacijų. Tad šios kalbos gali palyginti gana artimais ekvivalentais perteikti iš kitų kalbų

ateinančių tikrinių žodžių garsus. Tačiau taip padarė šios kalbos ne visai vienodai. Tam būta įvairių priežasčių. Bene svarbiausia priežastimi reikėtų laikyti kitų tautų kultūrinę įtaką.

Pavyzdžiui, XIX a. antrajame ir trečiajame dešimtmetyje, sprendžiant iš vilniečių filomatų laiškų, dar daugelis svetimvardžių lenkų kalboje buvo vartojami sulenkintų. Filomatų rašyta Grodek (ne Groddeck), Bajron, Helwecjusz (ne Helvetius), Walter Skot, Szekspir, Szyller, Wolter. Tačiau jau originalios pavardės Goethe, Glücksberg (Varšuvos knygų leidėjas) ir kt. Įdomu, kad tuo pačiu metu Marilė Vereščekaitė (Wereszczak) gydytojo pavardę rašė Müller, o Janas Čėčiotas – Miller.

Taigi tais laikais lenkai dar nelaikė kitakalbių pavardžių neatskiriama asmens nuosavybe ar savotišku jo herbu. Tačiau ilgainiui, veikiami vokiečių ir prancūzų praktikos, vis labiau ėmė vartoti originaliąsias pavardes. Procesas truko ilgai: dar XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje žinomas Vilniaus lenkų veikėjas Stanislavas Mackevičius-Cat (Stanisław Mackiewicz-Cat) karštai priešinosi svetimvardžių originalų vartosenai, gynė reikalą juos lenkinti. Pagaliau lietuvių kalbai ypač nusipelnęs lenkų kalbininkas Janas Otrebskis (Jan Otrębski) savo „Lietuvių kalbos gramatikoje“ nevengė rašyti W. Biržyszka (t. I, 1958, p. 38). Tačiau svetimvardžių rašybos raidą lenkų kalboje paliekame nušviesti šios kalbos specialistams.

Nuosekliausiai įjungė svetimvardžius į savo kalbos sistemą po Pirmojo pasaulinio karo susikūrusioje nepriklausomoje Latvijoje latviai. Tuo atžvilgiu lietuviai nuo jų atsiliko. Nors svetimvardžių lietuvinimas siekia XVIII a. trečiąjį dešimtmetį, bet po 1918 m., kai susikūrė nepriklausoma valstybė, išryškėjo dvi kryptys. Nemaža publicistų, rašytojų ir net dalis kalbininkų panūdo sekti Vakarų Europos pavyzdžiu. Čia nemaža lėmė studijavę Vokietijoje, Prancūzijoje, Italijoje ir Čekoslovakijoje įvairių sričių specialistai. Šių šalių aukštųjų mokyklų įpratinti, jie ėmė proteguoti originalios rašybos svetimvardžius ir Lietuvoje.

Vis dėlto iki 1940 m. neišnyko nė lietuvinimo kryptis. Antai dienraštis „Lietuvos žinios“ net paskelbė kelis straipsnius dėl reikalo vartoti sulietuvintus svetimvardžius ir pats juos taip rašė. Jie ištiesai buvo vartojami pradinių ir vidurinių mokyklų vadovėliuose. Kad ir ne visai nuosekliai, tendencija vartoti sulietuvintus svetimvardžius ryški net 1935 m. JAV išleistoje Petro Jurgėlos knygoje „Sparnuoti lietuviai Darius ir Girėnas“.

Iki 1948 m. per visas okupacijas, ypač hitlerinės okupacijos metais, dominavo originalių svetimvardžių vartojimas. Išleidus 1948 metais „Lietuvių kalbos rašybos žodyną“, kuriame buvo pateiktos tik svetimvardžių lietuvinimo taisyklės, prasidėjo apie 50 metų trukusi visuotinai lietuvinamų svetimvardžių epocha. Kilus Sąjūdžiui, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, dalis kalbininkų ir publicistų, tarsi užmiršę iki 1940 m. egzistavusią lietuvinimo praktiką, apšaukė ją „sovietiniu palikimu“ ir ėmė diegti originaliuosius svetimvardžius, mat jie rodą tikrą vakarietišką kultūrą. Jų perraša pakenčiama tik vaikams ir neišprususiems žmonėms skiriamoje literatūroje.

Tokį požiūrį įtvirtino Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) 1997 m. birželio 19 d. nutarimas. Per tą laiką pasiekta nemaža „laimėjimų“. Kone visa didžioji periodinė spauda – rinksmingieji dienraščiai, intelektualieji savaitraščiai – svetimvardžius rašo „vakarietišškai“. Kai kurie leidiniai palieka autoriams laisvę: viename straipsnyje svetimvardžiai lietuvinami, kitame – originalūs (neretai su klaidomis), o trečiame straipsnyje suderinti abu svetimvardžių variantai: viena pavardė sulietuvinta, kita – ne. Ne tik rašyba įvairuoja, bet ir morfologija: vieni leidiniai ir televizijos vyriškosios giminės daiktavardžių vardininkus rašo su galūnėmis (Uspaskichas), o kiti – be galūnių (Uspaskich). Tokios mišrainės lietuvių kalba, atrodo, dar nėra patyrusi, nebent taip blaškytasi Martyno Mažvydo raštuose. Kiek nuosekliau ir vienodžiau nelietuviškos pavardės ir vardai rašomi lietuviškuose asmens dokumentuose, nors ir čia jau veržiasi naujovės, visų pirma galūnių nedėjimas.

Nepaisant „vakarietinė“ griausmingų atakų prieš svetimvardžių lietuvinimą, tebėra nemaža leidinių, kurie nebijo būti „atsilikę“ nuo pasaulinės praktikos: tebevartoja iš kitų

kalbų imamus svetimvardžius su lietuviškomis galūnėmis ir parašytus lietuviška abėcėle. Ir VLKK dar leidžia pasirinkti, kokius svetimvardžius – originaliuosius ar sulietuvinčius – vartoti ne tik vaikų knygėlėse. O pasirinkimas priklauso nuo to, kaip nusprendžia laikraščio ar knygos leidėjas, televizijos programos vadovas. Jei šiems rodosi patogiau vartoti originaliuosius svetimvardžius, tai atsilikėlis jų lietuvinimo šalininkas verčiamas tapti „vakarietiniu“. Šiuo atveju jau nepaisoma, kad „vakarietiškoji“ sistema iš tikrųjų kelia daug nepatogumų ir autoriui, ir skaitytojui.

Pamėginkime dar sykį parodyti vieną kitą tų nepatogumų atvejį. Jau ne viena lietuvių karta yra įpratusi rašybą glaudžiai sieti su garsais. Lietuvių kalboje ne visada tas raidės ir garso ryšys išlaikomas. Pavyzdžiui, jo nėra paprastame žodyje *dirbti*, kur raidė *b* tariama kaip garsas *p*. Tokių nesutikimų yra ne taip maža, ir iš to kyla daug sunkumų mokiniams, kol jie išmoka ir įgunda pagal tam tikras taisykles tinkamai rašyti. Tačiau svetimvardžiams, jei jie rašomi originaliąja rašyba, jokių taisyklių nepritaikysi, nemokėdamas tos kalbos.

Didžiausias nepatogumas iškyla ne tiek tada, kai svetimvardį reikia perskaityti (galima jį skaityti ir savąja kalba), o tada, kai jį išgirsti ir reikia užrašyti, įsiminti ir po kurio laiko vėl jį pakartoti. Nemokančiam tos kalbos tai neįmanomas uždavinys. Net ir kiek pramokęs kalbos žmogus dažnai nėra tikras, kad išgirstą svetimvardį bus užrašęs teisingai. Vokiečių ar anglų kalboje daug vienodai skambančių pavardžių turi skirtingų rašybos variantų. O štai nemokantis švedų kalbos asmuo per radiją ar televizijoje išgirdo rašytojo pavardę Čelegren(as). Jis taip ir užrašys, bet originalioji pavardės forma – Kjellegren. O radęs taip parašytą pavardę lietuviškame tekste, kaip ją perskaitys? Toks pat nesutapimas iškyla ir girdint Vengrijos miesto *Diula* vardą, kuris rašomas Gyula.

Kas ne kas pasakys, kad lenkų vardažodžiai tokių drastiškų atvejų neteikia, bet dėl jų originalių formų vartojimo lietuviškuose dokumentuose prieštarauti randame ne vieną motyvą. Pradėkime pirmiausia nuo to, kad nemokančiam lenkų kalbos žmogui sunkumų kelia kitos jos rašybos ypatybės. Vienas ryškiausių būtų skyrimas, kada rašoma *dz* (Dzieduszycki), kada *dź* (Niedźwiedź), o kada *dż* (Drażdzewo). Ne visos Lietuvos spaustuvės ar leidyklos netgi gali turėti šias raides, nors dabartinė technika, rodos, čia galėtų palengvinti jų vartojimą.

Remtis kai kurių lietuvių kalbininkų, propaguojančių „vakarietišką“ svetimvardžių traktavimą, teiginiais, kad šie žodžiai nepriklausą lietuvių kalbai, nederėtų. Tai tikras blefas! Jei tai būtų tiesa, tai nepriklausančiais lietuvių kalbai reikėtų laikyti ir iš pavardžių kilusius terminus. Tada ir juos reikėtų rašyti originalia rašyba. Kodėl turėtų skirtis pavardė Džaulis (Joule) nuo fizikos termino džaulis, pavardė Makintošas (originali Macintosh) nuo apsiausto makintošas, pavardė Rezerfordas (Rutherford) nuo radioaktyvumo vieneto rezerfordas (rd) pavadinimo. Beje, vokiečių kalboje tokios rūšies terminai sutampa su pavardėmis: Joule, Watt (Vatas ir vatas), Volt (Voltas ir voltas), tuo tarpu lenkų kalboje terminai jau sulenkinti: wat, wolt.

Šie pavyzdžiai pakankamai aiškiai rodo, kad tikriniai žodžiai, atėję į kitą kalbą, turi paklusti jos dėsniams. Jeigu taip visose kalbose nėra daroma, tai tas priklauso ne nuo svetimvardžių kokių nors „prigimtinių“ ypatybių, ne nuo jų tariamos autonomijos juos priėmusios kalbos sistemoje. Iš esmės jų originali rašyba kitose kalbose išlaikoma dėl ekstralingvistinių veiksnių. Tai ypač būdinga čekų, lenkų, slovākų ir net vokiečių kalboms: jų rašyba leistų gana nesunkiai svetimvardžius transkribuoti, bet to nedaroma dėl visokių šalutinių motyvų.

Svarstant lenkų reikalavimą lietuviškuose pasuose rašyti lenkiškais rašmenimis jų vardus ir pavardes, reikia turėti galvoje, kad to reikalavimo pagrindą sudaro taip pat ekstralingvistiniai motyvai. Iš jų kaip „nekalčiausia“ ir esmingiausią reikėtų pripažinti identifikacijos poreikį. Visiškai natūralu, kad Lietuvoje gyvenantis lenkas geidžia identi-

fikuotis kaip lenkas, turėti bendrą pavardės jungtį su savo giminaičiais Lenkijoje ir kitose šalyse, su praeities dokumentais. Lenkas, kurio pavardė Pirsztel, o pagal lietuvišką pasą įrašyta lietuviškai skambanti pavardė Pirštelis, jaučiasi išskirtas iš tautiečių ir atskirtas nuo savo giminaičių Lenkijoje ar JAV.

Ar čia turime neišsprendžiamą dalyką? Manychiau, kad ne. Reikia tik geros valios. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2009 metais nustatė, kad Lietuvos piliečio pase yra galimas papildomas asmens vardo, pavardės įrašas ir jo gimtąja kalba. Čia gali būti įrašomi ir kiti duomenys, pavyzdžiui, sutuoktinio pavardė, jei žmonos pavardė kuo skirtųsi. Atrodytų, belieka naudotis šia galimybe. Mūsų laikų technika įgalina daryti įrašus ne tik lenkiškais, bet ir rusiškais, arabiškais rašmenimis... Tik, žinoma, ne lietuviško įrašo sąskaita. Antai iki 1940 m. Lietuvos Respublikos išduodamuose užsienio pasuose būdavo įrašoma pavardė lietuviškai: ponija Julija Petkevičienė, o prancūziškame puslapyje (prancūzų kalba tada buvo tarptautinė diplomatinė kalba) būdavo įrašas „Madame Julija Petkevičius“.

Straipsnio išvadai galima pasakyti: spręsti, kaip rašyti lietuvių kalboje vartojamas kitų kalbų kilmės pavardės, vardus ir vietovardžius, yra neginčijama ir neribojama tautos ir jos valstybės organų prerogatyva. Įvykdyti reikalavimą lenkų asmenvardžius rašyti tik lenkiškai, įteisinti sulenkintus Lietuvos vietovardžius reikštų, kad lietuvių kalbos problemos sprendžiamos Šalčininkuose ir Varšuvoje veikiančių politikų. Pirmiausia šioje byloje klausykime ne politikierių, bet neutralių liudytojų – plačiai žinomų lenkų kalbininkų: Bodueno de Kurtenė (Baudouin de Courtenay, 1845–1929), Jano Karlovičiaus (Jan Karłowicz, 1836–1903), Jano Otremskio (Jan Otrębski, 1889–1971), Viktoro Požezinskio (Wiktor Porzeziński, 1870–1929), Jano Safarevičiaus (Jan Safarewicz, 1904–1992), pagaliau Stanislovo Vestfalio (Stanisław Westfal, 1911–1957). Niekas iš jų nėra nė puse žodžio užsiminęs, kad lietuviai neteisingai elgiasi su kitų tautų vardais ir pavardėmis. Jiems buvo savaime suprantama, kad lietuviai turi *teisę* ir net *prievolę* svetimvardžius lietuvininti – pritaikyti prie savo kalbos sistemos.

P.S. Stanislovo Vestfalio 1948 m. parašytą poleminį straipsnį „Puodas katilą vainojo“ (Przyganiał kocioł garnkowi)* praverstų paskaityti ir lenkams, ir lietuviams. (Jį yra persispausdinęs „Kurjer Wileński“ (2010 05 07). Lietuviškai atpasakotas „Vilniaus dienoje“ (2010 05 11).

* Žr. Westfal S. Teka
językowa. 1975,
p. 328– 331.

PAMINĖJIMAI

ROMUALDAS OZOLAS

KALANTOS ATŠVAITAI

1972 METŲ METŲ DIENORAŠČIO FRAGMENTAI

1972 m. gegužės 28 d., sekmadienis

Taip, dabar jeigu galiu padaryt kokį naudingą darbą, tai tik užfiksuoti tos posukiliminės* savaitės nuotaikas Vilniuj. Gaila, kad nerašiau kasdien, dabar jau nebepajėgsiu visko atkurti taip autentiškai, bet, viena, buvau taip paveiktas, kad negalėjau ir nenorėjau užsiiminėt fiksavimu – reikėjo klausytis, kalbėtis, jausti, pergaltoti, daryti išvadas, – ir visi senieji darbai ir gyvenimo būdas atrodė nieko verti. Be to, negalėjai būt tikras, kad dar ko nors neatsitiks (taip pat ir Vilniuj) ar kad nebūsi sulaikytas, ar kad kas nors nepatikrins skaitykloj popierių, tad ir bijojau rašinėt. Dabar, Džiugui užmigęs, galima pradėt, naktį gal baigsiu.

Kaip pereitą šeštadienį užsienis tepradėjo šnekėt, taip šį šeštadienį jau nutilo: visų dėmesys užimtas Maskvos derybom, sutartim dėl branduolinių ginklų, Vokietijos sutarčių ratifikavimu ir t. t. Kitu atveju ir dabar dar būtų šnekama, komentuojama, o šiandien – tylą. Nepatogų laiką vyrai pasirinko, nepatogų, nors kai kas man ir prieštaraus. Betgi, antra vertus, ne pasauliui šis žygis buvo skirtas, o Lietuvai, ir jai „Kauno įvykiai“, kaip dabar juos vadina, turės neblėstančią reikšmę, nepriklausomai nuo to, šnekės apie juos užsienis ar ne.

Lietuviškoji Vašingtono laida tik dar labiau susikompromitavo, dar kartą įrodė, kad sėdi, kaip ir mes, savo „globėjų“ vežime ir kad ne jie, o pati Lietuva yra savo likimo lėmėja. Tylėjo kaip vandens žioptelėję, tenkinosi atskirų faktelių paminėjimu, ir jei kas davė objektyvesnę informaciją, tai Londonas ir Paryžius. Nusispyjaut mums į visas jų sušiktas spekuliacijas – jeigu galėsime kuo remtis ateity, tai tik Kinija. Amerikonai džiūgauja, kad šis dešimtmetis turėtų būt taikaus vystymosi dešimtmečiu. Faktas svarbus: mums tai reiškia rafinuoto smaugimo dešimtmetį ir būtent per jį turim pasirengti lemiamiesiems įvykiams.

Kauno demonstracijos parodė, kad skubėti reikia kur kas labiau, negu aš apie tai galvojau. Taigi.

O tuo tarpu pamėginsiu rekonstruoti praėjusią savaitę.

Pirmadienį iš Valkininkų lėkiau su kažkokiu pakeleivingu autobusėliu, vežusiu porą kaimo aktyvistų į komjaunimo CK. Ko – nežinau, tik paskui mačiau jas iš ten išeinant. Šoferis ėmė visus kas norėjo, mergšės rinko kapeikas.

Kambary – lyg nieko nebūt įvykę. Skubėjau į biblioteką – Jonas** turėjo atnešt straipsnį apie lietuvių mitologiją. Augis*** neiškentė, paklausė, ar žinau. Tada Antanas su dideliu išmanymu paaiškino, kad keli šimtai suimti, buvo mėginimų padegt filharmoniją, saugumą, kavinę, kaip apvertė milicijos pulkininką, kaip tas kabarojos ir bėgo. Žodžiu – viską pateikė kaip įdomų nuotykį. (Toji tendencija ryškėjo savaitės bėgy neoficialiuose „ištikimųjų“ pokalbiuose, o oficialiuose formavosi „chuliganizmo“ versija.) Reikalavę jie ir ilgų plaukų nešiojimo laisvės, ir šiaip jau laisvės. Nudaviau skubąs – pašnekėsime vakare.

Panašiai šnekėjo ir bibliotekos rūbininkas: jam milicininkas sakęs, kad gal gauja įsakius susidegint, o juk yra, kad įsako durt žmogų, žiūri, ar tinkamas į sėbrus. Bet tas jo

* Romo Kalantos susideginimų laikiau sukilimu.

** Jonas Trinkūnas.

*** Augis ir Antanas – aspirantų bendrabučio kambario bendrai.

aiškinimas buvo žvalgymasis, ką pasakysiu aš. Aš nieko nesakiau, tai vėliau jis išsitarė: mat, ilgaplaukiai! patriotai! – himną sugiedojo, už Lietuvą! Sakė, aiškiausiai pritardamas.

Visai nesuprantu, ar čia dangstymasis, ar tikras vertinimas yra tokių kaip bibliotekos direktoriaus pavaduotojo pareiškimas:

– Dabar jiems duos ir laisvės, ir duonos, nebežino ką daryt!

– Taip taip, geria, rūko jau šeštoj septintoj klasėj. Mano brolio sūnus... – pritarinėjo Živilės teta.

Velniai žino, ar čia slapukavimas, ar nuoširdus kalbėjimas. Gerai sakė Kudaba, kad mūsų visuomenė dabar tokia imli, kad prigis bet kokia idėja, ir gaila, kaip naiviai šneka žmonės – net iki to nusigalvota, kad Kalanta protestavęs prieš Niksono atvykimą!

Jonas sutartu laiku straipsnio neatnešė, bet grįždamas iš poliklinikos susitikau jį, jau iš redakcijos žingsniuojantį bibliotekon versti to savo straipsnio. Pasakiau einąs ieškoti Fedosejevo knygos „Marksizmas XX amžiuje“.

– Dar tau neatsibodo?

– Dar paskaitysim.

O pietaujant pirmą kart po tų įvykių pasišnekėjau su savu žmogum.

– Nu, tai kaip? – nusijuokė leidžiantis laiptais.

– Nebe gėda gyvent.

– Užsienis perdavinėja: Vietnamas, Belfastas, Kaunas, Kaunas, Belfastas, Vietnamas.

– Kaunas yra reikšmingiau ir už Belfastą, ir už Vietnamą. Su Kaunu viskas tik prasideda Maskvos karalystėj.

Jonas viską įdėmiai klausė, buvo ten nuvažiavęs sekmadienį. Jau ramu, Laisvė, tiesa, pilna žmonių, bet visi ramūs, bent išorėj. Masės draugininkų ir persirengusių saugumiečių. Sulaikinėja ilgaplaukius, atiminėja gėles, kad nepadėtų sodely.

O paties įvykio reikšmės kol kas neįmanoma numatyt. Aišku, kad nuėjo velniop visas dvidešimt penkių metų darbas: juk sukilo ne kas kitas, o jaunimas!

Vėliau, jau einant namo, tą faktą jis apibendrino taip:

– Klausiausi laidos apie Garodi. Jis išvažinėjo po pasaulį, susitikinėjo su jaunimu ir padarė išvadą, kad tikroji revoliucinė jėga šiandien yra jaunimas. Kodėl? Todėl, kad visur aplink melas, sumaterialėjimas. Jaunimas nenori priimt to sumaterialėjusio gyvenimo normų, o to gyvenimo prasmė slepiama, humanitarinius mokslus paverčiant melu arba išvis atsisakant spręsti prasmės problemas.

Semaška* bijojo, kad prieštarausiu prieš Fedosejevo straipsnio spausdinimą „Universitete“, todėl gaudeno, kad neduodu medžiagų, rašo aspirantai, o ne autoritetai. /.../

– Ryšium su Kaunu, – pagaliau prisipažino, – padarysim pertrauką, paleisim Fedosejevą.**

Rudenį aš jį atmečiau, dabar reikia sutikt su faktu, kad jis vis dėlto bus išspausdintas.

Kiūtinau per miestą kaip sapne, su pasitenkinimu neatsiliepiu į vieno rusko kreipimąsi gal ką parodyt ar paklaust, užtat susitikau Aputį:

– Ko eini toks nepatenkintas, dar suims.

– Atsibodo.

– Ir Valkininkuos triukšmavot, – šaipėsi toliau. Paskui prisipažino: tokio Sigito jis dar nežinojęs, nors daug jo prakalbų klausęs. Apskritai – gerai, reikia pradėt aiškinti ir tokius dalykus, vienybės būt nebegali.***

– Ne, Kaunas davė naujų vertybių. Viskas nuo šiol bus matuojama kitais kriterijais, – sutikau.

Nupirko man „Vakarines“, kur buvo perspausdinta „Kauno tiesos“ medžiaga su Kalantos tėvų laišku – prie „Vakarinių“ niekad tokios eilės nebūdavę, pasakė, paskui pašnekėjom apie nevirtį ir kad viskas yra kur kas paprasčiau, negu mes mėginam įsivaizduoti.

* Algimantas Semaška, tuo metu „Komjaunimo tiesos“ skyriaus vedėjas, kuravęs Jaunojo mąstytojo universitetą, kuriam rengiau publikacijas.

** Ortodoksinis rusų marksistas.

*** Per vakarienę po literatūros popietės Valkininkų vidurinėj mokykloj Geda pasakė, kad Kaune susidegino jaunuolis, ir mes audringai pasikalbėjom pozicijų klausimais. Sigitas nerinko žodžių komunistams. Partijoje tada dar nebuvau, bet gavau už taikstymąsi.

Tada užėjau į „Barus“.
Senį* radau besirengiantį į parodą.

Tądien į parodą jis nebenuėjo. Ramiai ir vaizdžiai, viduj vis labiau įsidegdamas, papasakojo visą įvykių eigą, ir autentiškesnio vaizdo man niekas jau nebenupiešė.

Kalanta susidegino sekmadienį apie 12 val., kai į teatrą rinkosi žmonės.

Buvo gražus, gerai nuaukęs vyrukas, protingas, gerai mokėsi. Iš mokyklos buvęs pašalintas už rašinį laisva tema, kur pareiškęs, kad norėtų būt kunigu.

Jis atsisėdęs ant suolo, pasėdėjęs, sako, kad nusiavęs batus, šalia pasidėjęs trilitrinį butelį su benzinu. Uždegęs vieną degtuką, numetęs, paskui kitą, paskui trečią ir tada šliūkstelėjęs ant galvos benzina.

Degdamas nuvirtęs ant medžio (sako – medis gerokai apdegęs), kažkokie kareiviai bandė užgesinti savo mundieriais, lyg užslopsta, bet vos nuima – liepsna vėl pliūpteli. Jis prašęs pribaižti, nušauti. Užgesintą nuvežė į ligoninę, ten už poros valandų miręs.

Į namus plaukusios minios („kaip prie mauzoliejaus“). Laidotuvės buvo paskirtos ketvirtadienį. Minios rinkosi paskelbtai valandai, bet prieš porą valandų jis jau buvęs palaidotas. Tada nuo kapų visi patraukę į Laisvę. Sodely sudėję gėles, sugiedoję himną, atsiradę oratorių; kas ką šaukęs, visaip šneka, bet kad šaukta apie laisvę Lietuvai – neabejotina. Tada milicijai buvo įsakyta veikt. Kai minia iš sodelio buvo išstremta, visi susispietę prospekte ir patraukę prie saugumo – reikalaut paleisti jo tėvus.

Milicija bandė išsklaidyti žmones paleisdama mašinas. Tada jaunimas užsibarikadavo. Prasidėjo susirėmimai. Milicija gaudė ir kišo į mašinas, vežė už miesto, į fortus ir Pravieniškes. Paleido į darbą lazdas. Vienai merginai perskėlė galvą, tai tas milicininkėlis buvo tryptas sutryptas. Kažkur prie Donelaičio gatvės prie rekonstruojamo namo (galima buvo išlaužt plytų) užvirė tikras mūšis. Kažkas bandė padegt filharmoniją, saugumą, apvertinėjo milicininkų mašinas, mitingavo. Tada užleido į pagalbą atskubėjusius azijatus parašiutininkus. Tie nesiceremonijo – atskiria grupelę ir taršo. Iki vėlyvos nakties vyko susidūrimai. Per radiją buvo paskelbta rinktis rytojaus dieną, bet centras buvo apsuptas kariuomenės, iš įstaigos buvo įsakyta nieko neišleisti, į centrą neįleisti. Kažkam pavyko į sodelį prasiskverbti, bet buvo suimti ar išvaikyti, bruzdėjimai vyko aplink. Atiminėjo gėles, stabdė ilgaplaukius, tikrino dokumentus.

Antrą dieną viskas aprimo ir įsiviešpatavo nerami nežinia. Zujo policajai, atmesti čion iš kitų miestų, kareiviai, persirengėliai. Valdžia peikėjosi, ramino žmones, bet pati gerai nežinojo, ką daryt.

Dalyvavo daugiausia jaunimas, kai kurie technikumai – šimtu procentų.

– Atsimeni, kaip sakei, kad nusibos jiems daužytis snukius viens kitam, – priminė Senis.

– Tik nesitikėjau, kad taip greitai.

Senis išėjo pas savo mergišką, aš – į bendrabutį, klausytis žinių. Londoną pekliškai trukdė. Lietuviai tepranešė, kad įvykiai turėjo politinį pobūdį.

Su kambariokais nešnekėjau,** tik pasakiau:

– Taip, dabar bus.

Antradienis buvo nykios tylos diena. Iš nevilties griebiaus disertacijos, pradėjau rašyti įvadą, paskui griebiausi skaitymo, ir vis galvojau apie tai.

Taip, prasidėjo.

Prasidėjo tai, kada daugybė senų darbų nebetenka jokios prasmės, kada jų dirbimas gali reikšti ne ką kita, kaip kapituliaciją.

Ką daryti man?

* Senis – taip nuo „Hemingvėjaus laikų“ vadinau Algimantą Patašį, „Kultūros barų“ bendradarbį ir studijų bendramokslį.

** Įtariau, kad vienas yra „prižiūrėtojas“.

Aš negaliu toliau ramiai sau postringaut apie naują knygelę, tą ar kitą „moksline“ problemą, ramiai valgyt, tarsi viskas kaip buvę. Ėmė nervint ir draugai, nekalbant apie nepažįstamus – šlykštūs snukiai, daužyt juos, malti.

Ne, Kalanta mane išvadavo nuo to, ką padarė jis, snukius padaužys kiti, aš gi toliau dirbsiu savo švietimo darbą. Kaip – nežinau, bet prie diferenciacijos prisidėsiu, o kol kas – klausytis ir galvoti, galvoti, galvoti ir spręsti.

Trečiadienio rytą užsukau į KT,* atidaviau suredaguotus Trinkūno ir Kuzmicko** straipsnius. Mėginau dirbti, bet negalėjau, išėjau į miestą, paslankiojau po knygynus, nusipirkau aplankų ir flomasterių.

/.../

Tie kontrastai, ta miesto saulė ir neramus skubėjimas, kažkokių dipukų slankiojimas, kažko su fotoaparatu tykantis Teiberis, pasėdėjimas aikštėj prie Lenino paminklo taip įkaitino mane, kad gėriau kavą tarsi eidamas degintis pats. Ir – garbės žodis – tuo metu tai padaryti būčiau galėjęs. Tik būtų reikėję peilio, kad būtų galima gintis nuo gelbėtojų.

Ne, aš turiu darbo, turiu darbą, kuriuos padarysiu tik aš, ir aš turiu dirbti bent tai, ką dirbti galiu dabar!

Bibliotekoj išsėdėjau iki vėlumos, jau niekieno nebekliudomas.

Ketvirtadienį Vilniuj jau atoslūgis. Gal tiktai man? Rodos, ne. Bibliotekoj kabinami knygų metų plakatai ir ženklai, mieste jau nebešnekama, vėl visi lyg ir savo reikalais kažkur skuba. Jau lyg be noro, lyg tarp kitko prisimenama, kad kažką gatvėj suėmė, bekomentuojantį Kauną, jau ir radijas tyli. „Tiesa“ duoda reportažus apie ramų ir laimingą kauniečių gyvenimą.

Aš dirbu visą dieną. Vakare pastebiu, kad iš knygelės dingo 10 rublių. Kur jie? Pavogė. Kada? Porą kartų peržiūriu visus lapukus – nėra. Baisiai susinervinęs einu namo, skambinu Plečkaičiui***, prašydamas straipsnių, o jis gieda, kad Varanavičius**** neturi laiko, gal geriau atidėjus tą reikalą po atostogų... Suprantu – pats neparašė ir tauškia. Aiškinu, kad viskas sužlugęs, kad reikia išspausdint iki atostogų. Gerai, jis pakalbėsias, o pats tai jis parašysias bemat. Sutariam, kad ieškosiu jo pirmadienį ir grįžtu keiktis: jis aiškiausiai nori sužlugdyt apybraižą*****, nes gi ne jis jos ėmėsi, o kažkoks aspirantėlis!

Beje, dėl pinigų. Sekmadienį aš juos atradau toje pat knygelėj. Istorija visiškai nebeaiški, nes knygelę patikrinau nuodugniai. Gal kas paėmė, o paskui padėjo atgal? Ne kitaip. Bet ką tai galėtų reikšti?

Penktadienį jau dirbu visai ramiai. Susideginimas, kai prisimeni, rodosi nerealus. Ir su juo susiję įvykiai atrodo jau praeitis. Tik vis jauti, kad gyvenimas pasikeitė, kad gyventi reikia kitaip.

Po pietų atėjo Jonas, ir mes išėjom į jo buvusį butą pasiimt mano dienoraščio. Abu šnekėjom apie ateitį. Abu numatom svarbius pakitimus, tik jei jis pilnas optimizmo, tai mano ateitis, nors ir piešiama šviesiai, neatrodo džiuginanti: baigsiu, išeisiu į Lietuvą, gyvensiu bet kaip, rašysiu apybraižas /.../. Jis tyrinės Lietuvą istoriškai – reikia rinkt partizanų dainas, rašyt mitologiją ir t. t. Vien šią vasarą būsiąs trijose ekspedicijose. Aš džiaugiuos, kad ir mano /.../ tyrinėjimai yra labai įdomi medžiaga: iš tiesų, dokumentinis fiksavimas šiandien vertesnis už bet kokias fantazijas – tai, o ne grožinė plepalynė, turės neįkainojamą amžiną vertę. Jis pirsias dviratį, aš pasiūlau pakalbėt su Seniu, kad atiduotų motorolerį. O! Ir teisių klausimas jam atrodo bemat išsprendžiamas!

/.../

* „Komjaunimo tiesa“.

** Bronislovas Kuzmickas.

*** Profesorius Romanas Plečkaitis buvo pasižadėjęs parašyti straipsnius apie Viduramžių ir Renesanso filosofiją.

**** Antanas Varanavičius, tuo metu aspirantas, Renesanso filosofijos tyrinėtojas.

***** Lietuvių filosofijos istorijos bruožai. Rotaprintu išspausdinta Vilniaus universiteto spaustuvėje 1978 m.

Į biblioteką grįžau pasiimt knygų, tada per miestą dviratį parsivariau į bendrabutį, užkėliau ant spintos, o pusę aštuonių su Augiu išėjom į universiteto byto grupių vakarą studentų kavinėj.

Vakaras buvo numatytas kaip pokalbis prie alaus apie muziką pasirodant visų fakultetų grupėms. kažkas neatnešė gitarų, ir pusantros valandos laukėm, kol atneš. Plaukuoti sėbrai tuo tarpu maukė alų. Kai pradėjo dainuot, visi jau buvo taip įkaušę, kad nebe muzika /.../ rūpėjo. Traukė sau lietuviškas žygio dainas, trankė stalus, šoko, o pasirodymai vyko protarpiais, kai šėlimas pritildavo. Charakteringa, galvojau, visais atžvilgiais! O aš dar rūpinaus, ką pasakyčiau apie tos muzikos kilnų, jaunimo dvasinį pasaulį mokslinės techninės eros pradžioj, kaip tai galima būtų nejučia susiet su Kaunu. Deja, viskas buvo kur kas grubiau, paprasčiau, bet tai, be abejo, siejosi su Kaunu – tik iš neigiamos pusės: Vilnius tokiems žygiams dar nesubrendęs, ypač studentija, kuri turi iliuzijų savo studijom užsitikrinti kažkokią ateitį. Miesčio nieko ateitį.

Grįžau labai nusivylęs viskuo.

Šeštadienį su Genzeliais, Barzdaitiene ir Juršėnu* išvažiavom į Druskininkus. Pakeliui, aišku, buvo kalbama beveik tik apie Kauną. Sužinojau kai kurių smulkesnių detalių (antai, kad merginos draskė baudėjams snukius, kad panašios demonstracijos bandytos organizuot Šiauliuos, Panevėžy ir Kybartuose, kad lapelių pasirodė prie Druskininkų ir pan.), bet iš esmės tai jau buvo paskalų žemė: tikrovė čia siejosi su samprotavimais, ir nieko reikšmingesnio tai negalėjo pridėti prie to, kas žinoma.

Barzdaitis iš tiesų nusiminęs, bet atrodo visai neblogai. Stengiasi nieko negalvot ir nesi-jaudinti: „dabar tai manęs nedomina“. Bet apie Kauną klausinėjo smulkiai, per visus pietus.

Ilgai vaikščiojom po parką Nemuno pakrantėm, ir vėl svarbiausia tema buvo Kaunas.

Padaryta svarbi išvada – kad jaunimas veikia savarankiškai, už jų nugarų niekas nestovėjo, bet grupė yra tvirta ir gerai organizuota. Sambrūzdžio metu dirbo net trumpabangininkai.

Genzelis aptarė kai kuriuos specializacijos klausimus, kone įkyriai versdamas Barzdaitį galvoti. Žmogus aiškiai pavargo, bet, rodos, mūsų apsilankymas nemalonus nebuvo. Jam ypač smagu buvo, kad liko žmona. Jų meilė tiesiog žavi.

Grįžom išvargę nuo pokalbių, aš kiek gailėjaus, kad nedalyvauju kurso susitikime, bet viską atpirkio Džiugas: žaidėm su juo visą vakarą.

Šiandien vėl visą dieną su Džiugu arba prie rašymo. Tiek ir tepadariau, kad grubiai sumečiau praėjusią savaitę. Reljefiškesnį vaizdą pabandyčiau nupiešti „Pastabose“.

O šitai reikėjo padaryti – reikia imtis senų ir naujų darbų.

Dar vienas noras būtų – parašyt „Retrospekcijas“,** tada bent dėl vieno darbo būčiau ramus.

1972 m. birželio 1 d., ketvirtadienis

Atvažiavau į Valkininkus. Esu labai pavargęs /.../. Bet gyvenu, galima sakyti, godžiai. Viskas nuo vakar įgijo naują prasmę: mes metėm iššūkį, ir nuo dabar viskas keičiasi; kelio atgal nebėra, visas likęs gyvenimas dabar bus arba–arba. Apie tai smulkiau parašysiu ryt. Tuo užbaigsiu ir savo įprastą dienoraščio rašymą, pradėsiu kitonišką. Viskas nuo šiol keičiasi.

Užtat taip mėgaujuos lietaus lijimu, kaip niekada džiaugiuos savo Džiugu, darausi atlaidesnis visiems aplinkiniams. Kol dar gali – pasidžiauk! Nes vargu ar taip ilgai bebus.

Ir neramu, ir gera, ir aišku, ir viskas prasminga. Taip, ir toliau dirbsiu savo įprastus darbus, aiškinsiuos pasaulį ir save visose plotmėse, bet tik dabar matau, kad harmoniją, apjungdamas viską, tegali sukurti veiksmas. Tegul jis kol kas dar tik apsisprendimas.

* Profesorius Bronislovas Genzelis ir jo žmona Apolonija, Juozo Barzdaičio, tuometinio Filosofojos istorijos ir ateizmo katedros vedėjo, žmona ir Nikodemus Juršėnas, tuometinis aspirantas.

** Rankraštis baigtas 2007 m.

/.../

1972 m. birželio 3 d., šeštadienis

/.../ Po pietų išėjom prie Merkio ir Šalčios santakos, toj gamtos grožybėj buvo dar įdomiau jausti savo naująją būklę.

Nuo šiol mes jau mirę, ir jei dar gyvenam – tegalim tai priimt kaip likimo dovaną. Bet ir ta dovana neturi per daug žavėti.

Tačiau mes nesam akli šunyčiai, daug ką suprantam, ko kiti nesupranta, ir daug ką galim, ko kiti negali. Todėl savo pareigą turim remti ne emocijom, o protu.

Mano supratimu, tai turi reikštis taip.

1. Šitas politinis pakilimas yra spontaniškas, dėl to trumpalaikis. Jis greit išsisems, ir jei kas laimės – tai daugiausia reakcija. Dabar mes nieko negalim padaryti, todėl svarbiausia – neišsiduoti.

2. Su reakcijos stiprėjimu vyks natūrali diferenciacija, ir mūsų pareiga yra ją skatinti parodant, kad tai dėsningas valstybės destruktijos padarinys.

3. Po šio dabar vykdomo tarptautinės įtampos atpalaidavimo ateis lemiamo susidūrimo metas – tas atpalaidavimas yra ne kas kita, kaip laiko pasirengti tam susidūrimui išlošimas. Mes turim būt pasirengę ne kam kitam, o kaip tik tam lemiamajam momentui. Pasirengę patys ir parengę kitus.

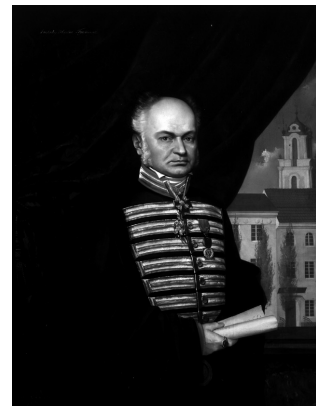
4. Priemonės. *Patiems*: pasirūpinti, kad karo atveju neišeitume kariuomenėn; turėtume veiklią organizaciją su visais įmanomais veiklos būdais. *Kitiems*: kuo didesnė žmonių dalis suprastų ir remtų mūsų programą; dėl to vykdyti platų bendro politinio švietimo (legaliom priemonėm) ir specialios politinės agitacijos (nelegaliom priemonėm) darbą.

5. Tikslas vienas: atsikovoti politinę nepriklausomybę.

ŽYGINTAS BŪČYS

EUSTACHIJUS TIŠKEVIČIUS: BIOGRAFIJOS ESKIZAS

Eustachijus Tiškevičius.
Drobė, aliejus. 1858 m. Dail.
Aleksanderis Vladislovas
Štrausas. Lietuvos nacionalinis
muziejus.

Prieš 200 metų, balandžio 6 d., gimė viena veikliausių ir ryškiausių asmenybių XIX a. vidurio Lietuvos mokslo ir kultūros gyvenime, aktyvus to meto kultūrinio gyvenimo organizatorius, Lietuvos praeities tyrėjas ir puoselėtojas Eustachijus Tiškevičius.

Užaugęs ir praleidęs vaikystę tėvų dvare Lahoiske (Barysavo apskritis, Minsko gubernija), E. Tiškevičius 1824 m. atvyko į Vilniaus gimnaziją, kur mokėsi iki 1828 m. Čia jaunėlio Eustachijaus globa, ugdymu tėviškai rūpinosi Vilniaus universiteto politinės ekonomijos profesorius Jonas Vaškevičius. Tuo pat metu Vilniaus universitete studijavo ir vyresnysis Eustachijaus brolis Konstantinas. Ko gero jau tada, lankantis Vilniaus universiteto mokslo kabinetuose, apžiūrint privačius Juozapo Kosakovskio, Mykolo Valickio, prelato Grosmanio ir kitų kolekcininkų rinkinius, įvyko pirmoji gilesnė E. Tiškevičiaus pažintis su Lietuvos istorija ir *lietuviškomis senienomis*. 1828 m. broliui Konstantinui baigus studijas Vilniaus universitete ir išvykus į Varšuvą, tėvų rūpesčiu Eustachijus tolesniam mokslui buvo perkeltas arčiau namų, į Minsko gimnaziją, kurią baigė 1831 m. Kaip pažymi E. Tiškevičiaus biografai, čia jo asmenybės formavimuisi didelės įtakos turėjo gimnazijos istorijos mokytojas Kazimieras Osmolskis.

Baigęs gimnaziją, E. Tiškevičius aukštojo mokslo studijų nepasirinko, nors mokslas, konkrečiai istorija, praeities tyrimai tapo nuolatine neatsiejama jo gyvenimo aistra ir tikslu. Net ir būdamas valdininku Sankt Peterburge, savo laisvalaikį jis skirdavo studijoms ir istorinės medžiagos paieškomis Imperatoriškoje bibliotekoje, atostogų metu užsiimdavo archeologiniais kasinėjimais tėviškėje, o ir jo pirmosios mokslinės publikacijos periodikoje pasirodė taip pat dar dirbant valdišką darbą. Nors ir nebaigęs aukštojo mokslo studijų, E. Tiškevičius buvo ko gero tituluočiausias to meto mokslininkas Lietuvoje. Jis buvo išrinktas net 18 mokslo draugijų tiek Rusijos imperijoje, tiek Europoje tikruoju arba garbės nariu.

Valdišką tarnybą E. Tiškevičius pradėjo 1833 m. Sankt Peterburge Rusijos imperatorių ir carų ordinų kapitulos šv. Onos ordino ekspedicijos raštininku. 1835 m. jis buvo paskirtas Vilniaus karinio gubernatoriaus, Gardino, Minsko ir Balstogės generalgubernatoriaus raštinės valdininku. 1840 m. dirbo Černigovo, Poltavos ir Charkovo generalgubernatoriaus kanceliarijoje. 1842 m. paskirtas Barysavo apskrities mokyklų garbės inspektoriumi, 1844 m. išrinktas Barysavo apskrities bajorų maršalka, o 1848 m. – Minsko gimnazijos kuratoriumi.

Tačiau tiek einant įvairias pareigas krašto administravime, tiek ir vėliau pagrindinė E. Tiškevičiaus veikla ir užsiėmimas buvo Lietuvos praeities tyrimai. Dar 1842 m. Vilniuje buvo išleista pirmoji E. Tiškevičiaus mokslinė monografija „Žvilgsnis į krašto archeologi-

jos šaltinius“ (*Rzut oka na źródła archeologii krajowej*), kuri sulaukė palankaus to meto mokslininkų bendruomenės įvertinimo. Per visą savo gyvenimą E. Tiškevičius paskelbė ne vieną mokslinę publikaciją periodikoje, išleido daugiau kaip dešimt mokslinių monografijų. Jo mokslinis akiratis buvo ištis platus: archeologija, lokalinė istorija, etnografija, šaltiniotyra, vienuolių istorija, numizmatika, paveldas. Daugeliu atvejų E. Tiškevičių būtų galima vadinti pirmuoju arba vienu pirmųjų.

Būtent šią – mokslinę krašto praeities tyrimų – veiklą labiausiai ir vertino amžininkai, ypač jo nuopelnus Lietuvos archeologijai. Artimas jo bičiulis Adomas Honoris Kirkoras rašė: „Žymusis archeologas grafas Eustachijus Tiškevičius, nuo 1837 m. atsidėjęs vien krašto senovės tyrinėjimui, be paliovos rinko senovės paminklus; rasdavo jų pilkapiuose, kuriuos pats įvairiose Lietuvos vietovėse nemažai kasinėjo, užtikdavo namuose, kartais palėpėse, apleistuose ir pamirštuose lobynuose, išplėsdavo iš neišmanėlio rankų, į kurias jie atsitiktinai patekdavo, rasdavo žydų karčemose, kaimo trobose. Žodžiu, iš visur, iš visos Lietuvos, kur tik galima buvo rasti ką nors vertą dėmesio. Prabėgo daugel metų, įdėta nemaža lėšų ir darbo, kol archeologija susidomėjo didelė mūsų krašto dalis, kol įvertino ir suprato kilnius siekius atgaivinti Lietuvos archeologiją.“* Reiktų pažymėti, kad archeologija kaip atskira mokslinė disciplina tuo metu dar tik formavosi. Ji buvo suvokiama ne vien tik kaip archeologinių kasinėjimų metu rastų objektų aprašymas ir klasifikavimas, bet kur kas plačiau, kaip viso istorinio ir kultūrinio paveldo įvairiapusiška aptartis ir analizė siejant tai su istoriniu kontekstu.

Su tokia plačia archeologijos disciplinos interpretacija susijęs ir pats reikšmingiausias E. Tiškevičiaus kūrinys – Vilniaus senienų muziejus ir Laikinoji archeologijos komisija. Jų steigimo įsaką imperatorius Aleksandras II patvirtino 1855 m. balandžio 29 d.

Kurdamas šias institucijas, E. Tiškevičius siekė suburti krašto mokslo ir kultūros pajėgas į Mokslo draugiją, puoselėdamas viltį, kad susidarius palankioms aplinkybėms atsirastų galimybė atkurti Vilniaus universitetą. Jis pats, prisimindamas Senienų muziejaus ir Archeologijos komisijos kūrimo aplinkybes, rašė: „Dirbdamas tuometinio generalgubernatoriaus kanceliarijoje, atradau daug mokslo žmonių, tiek pasilikusių iš senojo universiteto, tiek ir asmeniškai pasišventusių mokslui, kurie savo anksčiau surinktą ir parengtą medžiagą bei darbus ruošė spaudai. Narbutas, Balinskis, Malinovskis, Jaroševičius, Jocheris, Adamovičius, Homolickis, I. Chodzko, kun. Herburtas, Odyncas ir kiti, kurių vardai jau buvo žinomi lenkų raštijoje, kaip ir jaunesni pradedantieji rašytojai, darbavosi atskirai, kiekvienas savo nuošalioje vietoje, nes bet kokios draugijos buvo uždraustos. Surinkti visa tai į vieną mokslo būrį, įkurti Mokslo draugiją, sutverti muziejų ir biblioteką kaip pagalbinius šaltinius besidarbuojantiems, atidaryti viešą skaityklą, užsiimti naudingų raštų leidyba ir sutelkti į vieną visumą išsklaidytus tuomečių įvykių pavienius asmenis, reprezentuojančius krašto inteligentiją, – tapo mano gyvenimo uždaviniu.“**

Kurdami Senienų muziejų ir Archeologijos komisiją, steigėjai savo veiklos nesusiaurino vien iki specifinio mokslinio archeologinių iškasenų ar istorinių objektų kaupimo, aiškinimo ir reprezentavimo, bet turėjo kur kas platesnę visuomeninę edukacinę ir didaktinę reikšmę. Muziejinėje ekspozicijoje pristatant ir populiarinant *lietuviškas senienas* siekta puoselėti bendrą visuomenės istorinę atmintį bei konsoliduoti visuomenę, formuoti jos kultūrinę tapatybę ir istorinę savimonę. E. Tiškevičiaus nuomone, „muziejus turėtų būti skirtas ne tik archeologijai, o turėtų tapti visko, kuo kraštas turtingas, tiek savo, tiek ir svetimo, provincijos rinkiniu, kad besimokantis jaunimas iš šių rinkinių galėtų pažinti savo kraštą ir jo praeitį“***.

Tad ir pagrindinė, nors įstatuose aiškiai neišskirta bei neakcentuota, Vilniaus senienų muziejaus misija buvo kurti *Lietuvos istorijos šventovę*****, kuri turėjo žadinti *tautos šlovės meilę******; t. y. kaupiamo, aktualinamo ir viešinamo paveldo pagalba puoselėti

* Kirkoras A. H. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes. Vertė K. Uscila. Vilnius, 1991, p. 224.*

** E. T. [Tiškevičius E.] *Archeologia na Litwie. Rocznik dla Archeologów, Numizmatyków i Bibliografów Polskich. Rok 1871. Kraków, 1874, p. 8–9.*

*** *Ten pat, p. 9–10.*

**** Kirkoras A. H. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes, p. 229.*

***** *Przegląd miejscowy. Wilno, Kurjer Wileński, 1862, Nr. 39.*

patriotinius visuomenės jausmus, skatinti ją domėtis buvusios valstybės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – praeitimi. Būtent *Lietuvos muziejumi* (lenk. *Muzeum Litewskie*) ši institucija buvo vadinama ne tik ją kūrusių – Eustachijaus Tiškevičiaus, Adomo Honorio Kirkoro, Teodoro Narbuto, Mikalojaus Malinovskio ir kitų – privačioje korespondencijoje, bet ir dažno to meto Lietuvos inteligento laiškuose. Tad turbūt neatsitiktinai šių tikslų įgyvendinimui ir buvo pasirinktas žodis *archeologija*, kuris tuo metu buvo naujas bei madingas, o okupacijos sąlygomis ir *politiškai korektiškas* reiškiant plačias mokslines ir visuomenines aspiracijas, kurių siekė E. Tiškevičius ir jo bendraminčiai.

Šis svarbiausias E. Tiškevičiaus gyvenimo kūrinys egzistavo tik dešimtmetį, per kurį Senienų muziejus ir Archeologijos komisija tapo iškiliausiu švietėjišku bei mokslo ir kultūros židiniu ne tik Vilniuje, bet ir visoje Lietuvoje. Inicijuoti ir rengti archeologijos, istorijos, gamtamokslio bei kiti pažintiniai krašto tyrimai; publikuoti istorijos šaltiniai ir moksliniai darbai; aktyviai įtraukiant išsilavinusią Lietuvos visuomenę, kauptas krašto istoriją atspindintis paveldas, o komisijos narių nuveikti darbai tapo pavyzdžiu bei inspiravo XIX a. antrosios pusės Lietuvos intelektualų kultūrinės ir mokslinės veiklos kryptis. Muziejuje kauptos Lietuvos mitologinės senienos bei etninis paveldas ateityje galėjo tapti bendros (tiek liaudžiai, tiek bajorijai) kultūrinės tapatybės pagrindu. Deja, po 1863–1864 m. sukilimo prasidėjusi aktyvi rusifikacijos politika palietė ir šias institucijas. 1865 m. Senienų muziejus ir Archeologijos komisija buvo uždaryti, o didžioji eksponatų dalis išvežta į Maskvą.

Šių institucijų uždarymas, sužlugdęs didžiąją E. Tiškevičiaus gyvenimo idėją bei viltį ją įgyvendinti, skaudžiai palietė jį ir asmeniškai. Ramybės ir paguodos ieškota toliau nuo „rusifikuoto“ Vilniaus – Biržuose, pusbrolio Mykolo Tiškevičiaus Astravo dvare, kuriame E. Tiškevičius praleido beveik visą likusį savo gyvenimą. Skaudus smūgis nepalaužė jo dvasios. Atvirkščiai, sutvarkytas ne tik gausus Biržų ordinacijos archyvas bei rinkiniai, asmeniniai dokumentai, bet ir atsidėta gilesnėms mokslinėms studijoms, kūrybai. Užmegzti artimesni ryšiai su Kuršo, Rygos mokslo draugijomis. 1867 m. E. Tiškevičius aktyviai dalyvauja pirmojoje Rusijos imperijos tautų etnografijos parodoje Maskvoje ir pateikia jai Biržų krašto etnografinę medžiagą. Per šį paskutinį aštuonerių metų gyvenimo laikotarpį jis paskelbia keletą mokslinių publikacijų periodikoje, penkias mokslines monografijas, iš kurių išsiskiria 1869 m. Sankt Peterburge išleistas bene brandžiausias to meto lokalinės istorijos pavyzdys – „Biržai. Žvilgsnis į miesto, pilies ir ordinacijos praeitį“ (*Birze. Rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacyi*). Šiame gyvenimo etape E. Tiškevičiaus taip pat sugrįžta ir prie jaunystėje dar išbandyto pomėgio – grožinės kūrybos. Spaudoje pasirodo jo meniškai kuriami literatūriniai kasdienio gyvenimo etiudai, kurių dalis 1865 ir 1867 m. buvo išleista dviejų tomų apybraižų rinktine „Vaizdai iš namykščio gyvenimo Lietuvoje“ (*Obrazy domowego pożycia na Litwie*).

Eustachijus Tiškevičius mirė Vilniuje 1873 m. rugpjūčio 13 d., palaidotas Rasų kapinėse.

Amžininkų formuotas ir nūdienos istoriografijoje susiformavęs gana siauras E. Tiškevičiaus – „Lietuvos archeologijos tėvo“ – vaizdinys iš tiesų neatspindi šios įvairiapusiškos, plačių mokslinių ir kultūrinių siekių bei kūrybiškos asmenybės. Lietuviškojoje istoriografijoje kiek plačiau aptarta E. Tiškevičiaus archeologinė, muziejinė, etnografinė ir kultūrinio gyvenimo organizavimo veikla. Tačiau menkliau nušviestos liko kitos jo mokslinės aspiracijos, kaip antai istorija, sfragistika, epigrafika, bibliofilija, šaltinių publikavimas. Taip pat beveik netyrinėti jo kūrybiniai pomėgiai, meilė teatrui ir grožinės literatūros bandymai, labdaringa, švietėjiška ir edukacinė veikla bei mecenatystė, visuomeninės pažiūros ir pilietinės nuostatos. Kol kas nebūta bandymų ir išsamiau pažvelgti į jo veiklą platesniu, tarpsukiliminės Lietuvos intelektualų kartos ar nacionalinio atgimimo kultūros aspektu ar atskleisti jo poveikį lietuvių nacionalinės kultūros raidai. Tokie išsamūs tyrimai leistų ne tik geriau pažinti ir suprasti pačią E. Tiškevičiaus asmenybę, bet ir plačiau nušviestų visą XIX amžiaus epochą.

Vilniaus senienų muziejaus salė. Chromolitografija. 1861–1862 m. Dail. Albertas Žametas. Lietuvos nacionalinis muziejus.

PRISTATYMAI

APIE LIETUVOS IŠTAKAS

**ALGIRDAS PATACKAS. LITUA. LITUANISTIKA. PUBLICISTIKA.
BELETRISTIKA. VERSMĖ. VILNIUS. 2013. 528 P.**

Tai testamentinė Algirdo Patacko, poeto, publicisto, politiko ir istoriosofa, knyga – viso gyvenimo vienan toman supresuoti tekstai apie lietuvius ir Lietuvą.

„Visos senos ir gilią kultūrinę tradiciją turinčios tautos rūpinasi mentaliteto problemomis, jas tiria. Tai – nacijos brandos ženklas. Paprastai tai būna esė žanro kūriniai, neišvengiamai subjektyvūs“, – sako Algirdas Patackas (217 p.). Tai raktas į knygos turinį: poetiškai pakili netgi aptariant konkrečiausius įvairių mokslų duomenis, ji subtiliausių istorijos išvalgų negalėtų byloti su tokiu įtikinamumu, jeigu ne jos eseistinė stilistika.

Knygą sudaro keletas skyrių – mąstymai apie lietuviškąją savimonę (mentą), kalbą, religiją, istoriją, esama čia publicistikos ir beletristikos bei eilėraščių, savo priemonėmis leidžiančių akcentuoti prasminius svarbiausių išvalgų aspektus. Ir vis dėlto knyga stilistiškai vieninga būtent dėl to, kad autorius – rašytojas ir mokslininkas – lieka aukščiausio lietuviškumo horizonto tyrinėtojas, bandęs išvelgti ar bent nujauti, kas yra ir už jo, už jo.

Malonumą atrasti naujus, jokio kito autoriaus nesiūlomus istorijos supratimo regos taškus palieku kiekvienam knygos skaitytojui savarankiškai. Sau pasiimu teisę atkreipti skaitančiųjų dėmesį į – mano galva – esminį autoriaus akcentuojamą „tašką“ – baltiškąją *pramonoteizmą*, arba *viendievystę*. Jeigu ateityje pavyks deramai argumentuotai įrodyti („pati pradžia skendi rūke“, – pripažįsta autorius), kad seniausiais baltiškosios tikėsenos laikais būta vienos Aukščiausiosios Būtybės, arba Dievo, mes galėtume ne tik atkurti visą baltiškojo tikėjimo sklaidos į „pagoniškąją daugdievystę“ vaizdą, bet ir geriau suprastume, kodėl lietuviai nuo savo senojo Dievo gana lengvai perėjo prie krikščionių Dievo, savo katalikybei suteikdami etninio savitumo. Ne mažiau svarbi A. Patacko akcentuojama ir plėtojama nuostata, kad lietuviškąją mentalitetą sąlygoja moteriškasis pradas. Tai jis įrodinėja daugybe įvairių disciplinų faktų, kartu pabrėždamas, kad moteriškumas suprantamas kaip motiniškumas, lemiantis visos lietuvių kultūros etiškumo pobūdį. „Lietuviškasis vyras yra greičiau rūpintojėlis nei karys, tiksliau sakant, kariu (*vyčiu, leičiu*) jis tampa aplinkybių, būtinybės verčiamas“ (218 p.). Tačiau „moteriškojo prado persvara savimonėje turi ir neigiamąją pusę – tai iracionalumas ten, kur būtinas *ratio*, infantilumas – kur reikia brandos, silpnas formos jausmas, ypač slopstant esmiškumui. Politiniame, ekonominiame ir socialiniame gyvenime tai pasireiškia depresyviu požiūriu į valstybę, valdžią, kariuomenę, taip pat specifiniu alkoholizmu, hipertrofuotu savižudybių skaičiumi ir su tuo susijusiu potraukiu emigruoti“ (218 p.).

Pirmą kartą mūsų literatūroje taip stipriai akcentuotas lietuvių pasaulėvokos racionaliojo prado stiprinimas kaip infantilizmo įveikinėjimo būdas siūlomas remiantis seniausių istorijos klodų pažinimu. Yra nemaža bandžiusiųjų lietuviškumo kilimą apžvelgti nuo pačių baltiškosios ir indoeuropietiškosios prigimties ištakų. Savo vaizdinį apie Lietuvą kaip gyvosios dvasios virsmą atskleisti Algirdui Patackui pavyko būtent dėl to, kad jis už tą dvasią kovojo su tikra aistra ir polėkiu.

R. O.